

EMANUIL GOJDU
NASCUT în ORADEA
1802 - 1870

EMANUIL GOJDU
(1802-1870)

MARIA BERÉNYI

ISTORIA FUNDĂȚIEI GOJDU
(1870 – 1952)

BERÉNYI MÁRIA

A GOZSDU ALAPÍTVÁNY TÖRTÉNETE
(1870 – 1952)

BUDAPESTA – BUDAPEST, 1995

Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta
A Budapesti Románok Kulturális Társaságának kiadványa

Lectori:

Lucia Borza
Ştefan Frătean

Lektorok:

Borza Lucia
Frătean Ştefan

ISBN 963 04 5446 7

Publicația a fost sprijinită de Ministerul Culturii și Învățămîntului Public
A kiadvány a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával készült.

CUPRINS – TARTALOM

PREFAȚĂ	6
ELŐSZÓ	7
VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI EMANUIL GOJDU (1802-1870)	8
TESTAMENTUL LUI EMANUIL GOJDU	13
FUNDAȚIA GOJDU ÎNTRE ANII 1870 – 1918	18
Programul și statutele	18
Literele fundaționale	18
Averea și veniturile fundației	20
Burse distribuite studenților și elevilor	21
SITUAȚIA FUNDAȚIEI ÎNTRE ANII 1920-1952	26
Tratativele purtate între guvernul maghiar și român (1924-1937)	26
Imobilele fundației	27
Averea mobiliară a fundației	29
NOTE	31
 GOZSDU EMÁNUEL (1802 – 1870)	33
GOZSDU EMÁNUEL VÉGRENDELETE	35
AZ ALAPÍTVÁNY MŰKÖDÉSE 1870 ÉS 1918 KÖZÖTT	39
A "Gozsdu alapítvány" alapítólevle	39
Az alapítvány jövedelmei és vagyonának alakulása	43
Ösztöndíjak odaítélése	46
A GOZSDU ALAPÍTVÁNY HELYZETE AZ 1920-1952 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN	51
A magyar és román kormány között folyó tárgyalások (1924-1937)	51
Alapítványi ingatlanok	56
Az alapítvány ingóvagyonának alakulása	61
JEGYZETEK	64
FÜGGELÉK – ANEXĂ	67

PREFAȚĂ

În anul 1995 se împlinesc **125** de ani de la moartea marelui mecenat Emanuil Gojdu. Cartea aceasta e consacrată memoriei filantropului, omului de cultură, fondatorului celei mai mari fundații din Monarhia Austro-Ungară.

Volumul de față cuprinde două studii aparte, scrise în limbile română și maghiară. (Deci studiul în limba română nu e tradus în limba maghiară și invers.) Scopul meu este ca publicul român și maghiar să cunoască istoricul zbuciumat al acestei fundații.

Pînă în prezent, în limba română au apărut studii, chiar și un volum omagial în această temă, dar în aceste lucrări evenimentele sunt prelucrate numai pînă în 1918. Pe baza cercetărilor făcute în Arhiva Națională Maghiară (Magyar Országos Levéltár) și în Arhiva Fundației Gojdu a Parohiei Ortodoxe Române din Budapest, încerc să prezint activitatea fundației pînă la naționalizarea ei efectuată în anul 1952. Studiilor este alăturată o Anexă, care cuprinde documente de arhivă inedite în limba maghiară.

Am toată speranța, că această contribuție aduce informații noi atât cercetătorilor, cât și publicului cititor. Cu apariția acestui volum, poate vor fi mai puține enigme, secrete, legende ce se leagă de Fundația Gojdu.

Mulțumesc Societății culturale a românilor din Budapest pentru scoaterea acestui volum și totodată mulțumesc pentru sprijinul acelor membri ai acestei societăți, care m-au încurajat, mi-au dat tărie sufletească să fac cercetări ani de-a rîndul în arhive și biblioteci.

Budapestă, 27 mai 1995.

Maria Berényi

ELŐSZÓ

1995-ben emlékezünk meg Gozsdu Emánuel halálának **125.** évfordulójáról. Az ő emlékének szenteltem ezt a könyvet. A múlt század derekán Gozsdu létrehozta az Osztrák-Magyар Monarchia egyik legnagyobb alapítványát.

A kötet két különálló, román és magyar nyelvű tanulmányt foglal magában. Legfőbb céлом az volt, hogy a román és magyar olvasóközönség megismerje a hányatott életű és regénybe illő Gozsdu Alapítvány történetét.

Román nyelven több tanulmány is megjelent ebben a téma körben, de csak 1918-ig vállalkoztak a történet feldolgozására. Az Országos Levéltárban és a Budapesti Görögkeleti Román Parókia archívumában végzett kutatásaim alapján, az alapítvány történetét 1952-ig, az alapítvány államosításáig ismertetem. A két tanulmány mellett a Függelékben kiadatlan magyar nyelvű levéltári dokumentumok kapnak helyet, melyek érzékeltetik a kor hangulatát, a tárgyalások atmoszféráját, és általuk bepillantást nyerünk a kulisszák mögötti diplomáciai csatározásokba is.

Remélem, hogy ez a kötet új adalékokkal tud szolgálni mind a téma kutatóinak, mind az olvasóközönségnek. A könyv megjelenésével talán kevesebb lesz a talány, a legenda, amely a Gozsdu Alapítvány történetét övezi.

Köszönetet mondok a Budapesti Románok Kulturális Társaságának, hogy megjelenteti kéziratomat. Köszönettel tartozom a Társaság azon tagjainak is akik bátorításukkal és ösztönzésükkel lelkierőt adtak a többéves sziszifuszi munkámhoz.

Budapest, 1995 május 27.

Berényi Mária

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI EMANUIL GOJDU (1802-1870)

Emanuil Gojdu era de origine **macedoromână**, strămoșii săi au venit din Moscopole "cel mai mare și bogat oraș, nu numai din toată Grecia, dar și întreg imperiu turcesc."¹ În secolul al XVIII-lea Peninsula Balcanică era răvășită de turci. Atunci români și grecii din Macedonia s-au revărsat prin mai multe valuri spre nordul Dunării în Ungaria, Galați și Polonia. Procesul de emigrare era dominant mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după distrugerea de către Ali pașa din Iopina a orașului Moscopole din Albania, eveniment petrecut în două rânduri, în 1769 și 1788. Importanțul centru comercial și cultural Moscopole, numără la data amintită 80.000 de locuitori.

Macedoromâni, refugiați din diferite centre urbane din Peninsula Balcanică, s-au așezat în mai multe localități. Adoptați de noile patrii, unii s-au polonizat (Grabovszky, Adamovszky, Muctovszky), alții s-au maghiarizat (Baronul Horváth, Eötvös, Barát) – în mai multe ziare e amintit faptul că Francisc Deák și baronul Eötvös, fost ministru al învățămîntului public și autorul legii naționalităților erau macedoromâni maghiariizați³ – ori s-au sîrbizat (Racovici, Poljevici, Popovici). O seamă din ei și-au păstrat numele original (Muciu, Guda, Sina, Șaguna). După împărțirea Poloniei între Rusia, Prusia și Austria, mulți macedoneni – majoritatea acestora erau din Moscopole – au coborât în Ungaria, împînând toate orașele mai de seamă ca negustori ori bancheri: Budapesta, Tokaj, Vác, Szentendre, Miskolc, Gyöngyös, Kecskemét, Oradea, Arad, Timișoara etc.

Macedoromâni, așezîndu-se în orașele sus-menționate, au practicat tot felul de negustorii. Această activitate le aduce mari beneficii materiale, ceea ce le înlesnește posibilitatea să acapareze o bună parte din traficul de mărfuri dintre imperiul otoman și cel habsburgic și să acumuleze capitaluri importante. Așa ei au format pătura socială înstărită a românilor din Ungaria. Multe case comerciale macedoromâne aveau legături directe cu cele mai de seamă orașe comerciale și industriale din Europa. De asemenea, aproape întregul comerț de mătase din Orient și Europa Centrală era stăpînit de ei. În epoca împăratului Iosif al II-lea comerțul de bani era în cea mai mare parte în mîinile macedoromânilor. Deci ei au ajuns oameni cu situații materiale înfloritoare.

Numărul macedoromânilor veniți și stabiliți în Austro-Ungaria a fost destul de mare. Numai la **Miskolc** trăiau peste 350 de familii în 1798.⁴ Aici, ca buni credincioși, dînșii au clădit cu cheltuielile lor, una din cele mai frumoase biserici ortodoxe române din Ungaria (1806). Pe lîngă biserică aveau școală lor proprie. Pe la 1826 directorul școlii era Gheorghe Mutsu, fratele Anastasiei Șaguna. În 1910, slujea încă preot român în persoana lui Aurel Moțiu.⁵

Dintre familiile macedoromâne mai renomate, familia **Gojdu** se stabilise întîi la Miskolc, unde "poposise" și familia **Şaguna**.

După unele izvoare, familia Gojdu a plecat din orașul **Moscopole** și s-a stabilit în Polonia. Doar către sfîrșitul secolului al XVIII-lea s-a retras spre Sud și s-a stabilit la Miskolc. De acolo, o ramură a trecut dincolo de Dunăre, iar alta s-a așezat în părțile Bihorului. Din această ramură bihoreană face parte Emanuil Gojdu.⁶

Tatăl său era negustorul **Atanasiu Popovici Gojdu** din Oradea, iar mamă-sa **Ana** se retrage din familia românească Poynár, din părțile Bihorului.

Emanuil Gojdu s-a născut la **9 februarie 1802** la **Oradea**, unde și-a petrecut copilăria împreună cu ceilalți cinci frați ai săi.

Își făcuse studiile juridice la Oradea, Pojon (azi Bratislava) și Pesta. Diploma de avocat o obține în 1824, intră apoi ca stagiar în biroul avocatului **Vitkovics**, care era și scriitor. Gojdu a făcut aici cunoștință cu cei mai de seamă scriitori maghiari ai timpului ca **Kazinczy Ferenc**, **Virág Benedek**, **Berzsenyi Dániel** și **Kisfaludy Mihály**, care i-au îndrumat primele încercări de versificare, debutînd în 1826 cu câteva poezioare în limba maghiară în paginile revistei "*Szépliteratúrai Ajándék*". Acești scriitori maghiari erau animați de lozinca: "*Prin limbă se conservă o națiune*". Gojdu frecventa totodată și salonul literar al lui **Atanasie Grabovszky**, unde se întîlnneau români macedoneni stabiliți la Budapesta, studenți, comercianți etc. Grabovszky ținea legături și cu români din Principate, avea relații strînsse cu frații Golești, care treceau des pe la el. Acest salon a fost căutat de către **Dimitrie Tichindeal**, **Teodor Aaron**, **Damaschin Bojincă**, **Moise Nicoară**, **Ioan Teodorovici** etc. Atmosfera spirituală din casa lui Grabovszky era impregnată și aromată de concepția istorică și lingvistică a Școlii Ardelene. Gojdu era la începutul carierei sale profesio-

nale și culturale, cînd **Teodor Șerb**, într-o scrisoare adresată lui **Moise Nicoară**, care cerea informații asupra unor persoane mai marcante ale societății românești, spune: "Unul socot totuși a-i putea da crezămînt, adică lui Emanuil Gojdu, advocat... Bărbat cu bune temeuri și către români tare învăpăiat."

După terminarea stagiului avocațial de trei ani, E. Gojdu și-a deschis un birou propriu de avocat și notar cambial în Pesta. În scurt timp se numără între cei mai căutați avocați în capitala Ungariei, devenind o autoritate juridică recunoscută în întreaga țară. Avocatura îi mergea foarte bine întrucât pledoariile sale erau strălucite. Gojdu era unul din marii avocați ai vremii, el fiind primul care a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor consiliilor judecătorești din Pesta și Buda. Rechizitoriile, ca și pledoariile sale, erau publicate, dându-se ca model în revistele de specialitate, și erau predate studenților în drept de la universitățile din Pesta și Pojoni. Cîștiga mereu procese penale, acest fapt îi permis lui Gojdu să-și realizeze o situație materială foarte bună. Era proprietarul a două mori cu aburi și președintele proprietarilor de mori din capitala Ungariei. În 1832, a cumpărat cu 30.000 de florini casa din Pesta a lui Wilhelm Sebastian, așezată pe str. Király, iar la puțini ani a cumpărat livezi în întindere de 36.015 stînjeni pătrați. În 1854 și-a parcelat locul de casă și a construit un șir de magazine, care și astăzi îi poartă numele "**Pasajul Gojdu**" (**Gozsdu-udvar**). Gojdu a fost un om chibzuit și înțelept, cu spirit comercial atavic, a făcut plasamente serioase, preponderent în imobile și cu valori progresive.

De finări Gojdu sprijinea acțiunile culturale și tipăriturile românești care încep să apară la Pesta în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Era unul dintre colaboratorii primei reviste românești tipărită în capitala Ungariei, de către **Zaharia Carcalechi** cu titlul "*Biblioteca românească*".

În al treilea volum al revistei din 1829, Gojdu a publicat un călduros apel intitulat "*Cuvîntare de rugăciune a Nației Românești către strălucitii Boieri ai Țării Românești și Moldovei*" afirmînd – în acest lung mesaj – că "în toate părțile geme susfletul neamului nostru într-un întuneric însporător: tristă dormitare a cotropit înaltele românești talente... Pierdere limbii noastre este o adevărată îngropare în mormîntul întunericului și al neștiinței... ați surpat pentru multe veacuri asupratoarele primejdii... ați păstrat libertatea persoanelor noastre... aveți două Principate binecuvîntate de Dumnezeu." Gojdu cere boierilor să ajute "scrierea și tipărirea cărților în limba Patrioticească, să le citească și să răspîndească pentru că nu este mai mare mângăiere, mai adevărată îndestulare, decît simțirea fericirii și a măririi Neamului."⁷ Apelul lui Gojdu a adus lui Carcalechi un spor însemnat de abonați. În anul 1829, de exemplu, sînt înregistrați 126 de abonați în Țara Românească, 318 în Transilvania și Ungaria.⁸

Mai hotărîță apare atitudinea lui Gojdu de a sprijini cauza românească, acordînd ajutor bănesc revistei amintite, cît și pentru "*Calendarul Românesc*" (1830) pe care-l tipărea, în parte, cu litere latine, **Ștefan P. Neagoie**, învățătorul școlii românești din Pesta. În semn de recunoștință pentru ajutorul substanțial primit de la Gojdu, Neagoie îi închină acestuia micul volum, mulțumindu-i printr-o dedicație "ca unui prea zelos patriot și naționalist". În 1832, printr-o scrisoare Gojdu îi cere acestuia, cîteva clișee cu portretele lui Iancu de Hunedoara și Matei Corvin, pentru a le multiplifica, a le răspîndi printre români, iar din banii încasați prin vînzare să se creeze "*o fundație pentru vecinica tipărire a Calendarului*".

Cu evenimentele din **1848**, Gojdu a făcut debut și în politică. Cea mai semnificativă consfătuire a românilor strînsi în jurul său s-a desfășurat la 21 mai 1848, cu ocazia căreia au fost redactate două acte de o deosebită importanță, al căror autor principal a fost Emanuil Gojdu:

- 1) *"Înștiințare către România de legea răsăriteană neunită"*.
- 2) *"Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat"*.

La această întrunire au participat românii din comitatele Arad, Bihor, Torontal și Caraș. Aceste petiții sintetizează, ca un veritabil program politic de moment, revendicările românilor din comitatele respective. "*Petiția neamului...*" conține 3 puncte cardinale: 1) autonomie bisericească; 2) constituirea unei comisii comune dintre români și sîrbi pentru a delimita fundațiile școlare și bisericești; 3) despărțirea și autonomia școlilor românești în care să funcționeze învățători români. În subpunctele acestuia din urmă se pretinde că în administrație, școli, biserici și justiție -sau mai exact "*în toate trebile nației noastre, cele dinlăuntru*"⁹ -să fie folosită limba română, bineînțeles acolo unde populația română era majoritară.

Se mai cerea "lîngă ministerul culturei" constituirea unei secții deosebite "care să ocîrmuiască trebile românilor, cele bisericești și școlastice și în care să se așeze numai Români adevărați, de legea răsăritului, în care poporul are încrezămînt."¹⁰ Programul politic fixat de adunarea din Pesta era moderat. Emanuil Gojdu a fost un adept al ideii înfrățirii maghiaro-române. La vremea sa, activitatea lui politică și parlamentară a stîrnit destule discuții și opinii. În timp ce unii îl aprobau cu entuziasm, alții îl atacaau cu vehemență. Asupra lui s-au scurs destule elogii și învinuiriri.

Casa lui Gojdu – atât înainte, cît și după 1848 – era recunoscută drept casă românească unde toți români erau bine primiți și sprijiniți. **Partenie Cosma** scrie despre el: "*Gojdu trăia simplu și igienic. El bea numai apă. Era mîndru de originea sa de român ortodox și asta o manifesta oriunde i se da ocaziunea atât cu cuvîntul cît și cu fapta. La mese, unde erau și străini, nainte și după mîncare își făcea cruce. În*

sărbătorile Paștilor totdeauna cînd se punea la masă cînta un "Christos a înviat". În casa lui numai cu străinii se vorbea în limba lor, în familie însă și cu românii numai românește, parte în dialectul macedo-român, parte în limba românească..."¹¹ Era amic cu Andrei Șaguna, atât cu sfatul cît și cu fapta intervinind pe la guverne îi sta într-ajutor în luptele acestuia pentru recistigarea autonomiei bisericii ortodoxe române.

Însușirile sale personale și acomodările lui politico-sociale împăciuitoriste i-au deschis lui Gojdu calea spre situații și dregătorii înalte. A fost membru fondator al ASTREI, întemeiată în 1861 și condusă de prietenul său Andrei Șaguna. Tot în 1861, Gojdu a fost numit comite suprem, adică prefect, în comitatul Caraș, la Lugoj, această însărcinare aducîndu-i și calitatea de membru al Casei Magnaților, forul legiuitor superior al Parlamentului maghiar. A fost deputat al circumscripției Tinca-Bihor (1865) și consilier la Curtea Supremă (Curtea de casătie) a Ungariei (1869).

Gojdu a fost primit sărbătoarește la Lugoj. Imediat după ocuparea funcției, el a inițiat înființarea unui liceu românesc la Lugoj, donînd în acest scop 2000 de florini, iar pentru desăvîrșirea acțiunii întreprinse i-a cerut guvernului maghiar un ajutor de 18.000 de florini dar n-a obținut nici un ajutor.

În urma alegerilor din 1861, Gojdu și-a dat seama de situația grea în care se aflau parlamentarii români și de necesitatea stabilirii unei solidarități între ei. I-a invitat pe rînd la masă, în casa lui din Pesta, iar pentru 7 mai 1861 i-a convocat la o conferință confidențială, la care au participat 17 persoane. Cu acest prilej, printre altele Gojdu a spus: "Noi trebuie să avem bărbăti români în toate discasterile (departamentele), iar limba oficială să fie limba majorității din circumscripțiile respective... Fiecare dintre noi să ținem fruntea sus, cum se cuvine unui cetățean constituțional... Noi numai uniți vom fi în stare să impunem majorității și să cîștigăm respectul Europei, și numai aşa va fi în stare națiunea noastră cea de toți perzecutată și disprețuită să se ridice la rangul ce-l merită."¹²

În ziua de 17 iunie 1861, în Casa Magnaților a vorbit între alții și episcopul romano-catolic din Ardeal, Haynald, adversar statoric al românilor. Apărînd legile din 1848, printre care și legea integrării Transilvaniei în teritoriul Ungariei, precum și legea electorală, episcopul adăuga: "Adunarea din Blaj a Românilor, din 3/15 mai 1848, n-a avut dreptul să proclame și să decreteze independența națiunii române pentru că această adunare n-a fost Dietă; români nu pot spune că unirea Ardealului s-ar fi făcut fără ei, pentru că episcopul și nobili români au fost de față cînd s-a votat legea unirii."¹³

După două zile, la 19 iunie 1861 a vorbit, tot în Casa Magnaților, Emanuil Gojdu, răspunzînd episcopului romano-catolic, contrazicîndu-l: "națiunea română a fost exclusă, în privința naționalității și a religiunii, de la toate drepturile civile", că "în Dieta din 1848 care a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, legea electorală și altele, români care erau majoritatea absolută a populației acestei provincii, au fost reprezentanți de un episcop și doi dregători guvernamentalni, dintre care nici unul nu a fost alesul poporului." Gojdu și-a pregătit temeinic discursul, primind în prealabil informații și de la Andrei Șaguna, Alexiu Șterca Șuluțiu și Gheorghe Barițiu.

Gojdu a arătat de ce români din Transilvania nu voiesc să se unească cu Ungaria, substanța discursului fiind concentrat în opt puncte concepute ca o demonstrație:

- 1) Dieta din Cluj (1848) a decretat fără să aibă adeziunea românilor alipirea Transilvaniei la Ungaria.
- 2) În legile Transilvaniei din 1848 națiunea română nu este admisă ca egal îndreptățită cu celelalte națiuni, deși le copleșea numeric.
- 3) Grănicerii români au fost dezarmați, pe cînd cei secui și-au păstrat în continuare armele.
- 4) De asemenea, grănicerii români din Transilvania n-au fost reprezentanți în dietă ca aceia din Banat, Croația și Serbia.
- 5) În art. 7 din legile respective se vorbește de "Unitatea națiunii maghiare" – una și indivizibilă -, care le asimila volens-nolens și pe celelalte. Cu aceasta români erau într-un deplin dezacord, ei apreciind "mai mult naționalitatea decît" (chiar) libertatea individuală.
- 6) Apăsătoarele și sîngeroasele legi medievale – precum "Aprobatele și Compilatele" și Diploma leopoldină – să fie abrogate.
- 7) Conținutul legii electorale din Ardeal era exclusivist, români nepuțind beneficia de prevederile ei.
- 8) Concluzia inevitabilă, a lui Gojdu, era că alipirea Transilvaniei la Ungaria "nu este fapt împlinit" , deci, nu are valabilitate."¹⁴

Discursul lui Gojdu, care a uimit opinia publică din Imperiu, a fost considerat o imbatabilă pledoarie în cauza națională. În studiul său Ioan Lupaș, îl consideră "punctul culminant în cariera politică a lui Emanuil Gojdu."¹⁵ Pretutindeni a fost comentat Gojdu și discursul său, într-o atmosferă de senzație și surpriză. Maghiarii erau indignați de partea discursului în care Gojdu arăta clar de ce nu pot adera românilor la integrarea Transilvaniei în Ungaria, iar români aplaudau tocmai această parte a discursului.

Discursurile și intervențiile ulterioare a lui Gojdu din Adunarea deputaților Dietei, unde a reprezentat, trei ani (1865-1868) circumscripția electorală Tinca-Bihor, au fost comentate nefavorabil de unele publicații românești din Transilvania. **Gojdu** a răspuns pe larg la criticele ce i s-au făcut în "Gazeta Transilvaniei" (1861/nr. 21); în "Foaia pentru minte, inimă și literatură" (1861/nr. 18) dar a făcut și următoarele mărturisiri semnificative: "Domnul meu! Eu m-am născut în Ungaria, dezvoltarea și toată fericirea mea (și cind zic fericire, nu înțeleg starea prezentă, căci aceasta nu e fericire pentru mine) am de a mulțumi națiunii maghiare; din copilarie am fost protejat de maghiari; deși au știut toți că sunt român ortodox, aceasta totuși nici un maghiar nu mi-a imputat; numai de la ei și între ei mi-am cîștigat o stare înfloritoare, dară pentru aceea nu s-a aflat unul care să-mi fi zis să nu fiu român. Patria mi-o iubesc nemărginit și pentru bunăstarea ei sunt gata în tot momentul a-mi sacrificia viața, și pentru aceea eu nu cunosc cauza maghiară altcum decât sinonimă cu libertatea comună, însă pe lîngă acesta am încărunțit ca un român de omenie... toate mijloacele cu care-mi pot ajuta națiunea, le-am căpătat numai de la maghiari... este greu a te capacita pe d-ta despre nobila inimă a națiunii maghiare..."¹⁶

Profesorul bihorean **Teodor Neș**, scria. "Obiectivul practic și imediat al luptelor lui Gojdu a fost găsirea unui fel de a trăi cu ungurii." Si adaugă: "Gojdu nu a înțeles nici o clipă să privească pasiv dizolvarea naționalității române în națiunea maghiară dominantă."¹⁷

Cind a fost ales deputat dietal în circumscripția electorală Tinca (1865), **Gojdu** a răspuns la ovații cu cuvintele: "Voi strigați, să trăiască Gojdu! Eu răspund: Gojdu numai pînă atunci să trăiască pînă cind va trăi pentru voi, pentru poporul român!"

Gîndirea politică și viziunea istorică a lui Gojdu erau întrucîtva alterate de antecedentele vieții lui, de relațiile sociale, profesionale și culturale preponderente cu mediul maghiar. Această epocă nu a fost preferabilă pentru o politică de împăciuire între cele două popoare; năzuințele lui Gojdu au dat faliment. Așa, el de unii dintre contemporanii săi, era apreciat ca o personalitate controversată.

Gojdu era convins că progresul cultural se poate asigura numai prin progresul material. Una dintre remarcabilele etape ale activității lui de mecenat constă în organizarea "Comitetului pentru ajutorarea tinerilor juriști de la Universitatea Pestana" înființată în iarna anului 1861. Acest Comitet, al cărui președinte era chiar Emanuil Gojdu, a lansat un apel călduros în presa românească de atunci și în circularele nominale, pentru a contribui, prin donații, la înființarea unui fond de ajutoare destinat studențimii române merituoase și lipsite de fonduri, înscrisă la Facultatea de drept din Pesta. Sute de donatori se înscriv cu sume mai modeste pe liste de ajutoare ale Comitetului. Comitetul format inițial pentru ajutorarea studenților de la facultatea de drept își pierde, chiar la propunerea lui Gojdu, caracterul exclusivist și din aprilie 1862 găsim alături și studenți la medicină umană, medecină veterinară și silvicultură, ajutați din fondurile comitetului. De aceste ajutoare au beneficiat și elevi maghiari, iar printre cei subscrisi cu ajutoare alături de cele românești găsim nume maghiare, sîrbești. De remarcat este și faptul că între membrii Comitetului se numără și două personalități proeminente, din aprilie 1862, **Alexandru Roman** ca membru asesor; iar în luna iulie al aceluiași an ca notar al Comitetului este ales **Iosif Vulcan**.¹⁸

Emanuil Gojdu este unul dintre membrii fondatori ai școlii de arte și meserii din Pesta, unde se preda și pictura, care mai tîrziu devine politehnică. În 1862, studențimea din Pesta îl sprijină cu bani pe viitorul pictor Nicolae Popescu sosit în capitala Ungariei pentru studii. Acesta este recomandat lui E. Gojdu care, în calitatea sa de membru fondator al școlii de arte și meserii, intervine cu toată autoritatea și Nicolae Popescu este înscris la cursuri.¹⁹

La banchetul ce i s-a oferit lui Gojdu la împlinirea vîrstei de 60 de ani, în 1862, tinerimea universitară l-a lăudat pentru faptele depuse în cauza culturii, bisericii, școlii etc. Ca răspuns, Gojdu a rostit celebră frază: "Ca fiu credincios al bisericei mele laud Dumnezeirea, căci mi-a creat Român; iubirea ce am cătră națiunea mea neîncetat mă imboldește a stării în faptă, ca încă și după moarte să erump de sub gliile mormîntului spre a putea fi pururea în sîmul națiunei mele."²⁰

Dorința de a sprijini tineretul român la învățătură la determinat pe Gojdu să întemeieze o **fundație** capabilă să acorde stipendii (burse) școlare. În 1869 el și-a întocmit actul testamentar prin care se stabilea că averea sa va fi administrată de o reprezentantă în cadrul unei fundații care-i va purta numele și din veniturile căreia se vor acorda stipendii tinerilor români dornici de învățătură. **Actul testamentar** a fost semnat la Pesta în ziua de **4 noiembrie 1869**.

Nu peste mult după acest act, la **3 februarie 1870** Emanuil Gojdu a decedat și la 5 februarie a fost înmormînat în cimitirul **Kerepesi** din capitala Ungariei. Despre înmormîntare se relatează în presa vremii, noi preluăm fragmente din "Telegraful Român" 1870/Nr.11: "Ieri [5 febr. 1870 n.n.] la 3 ore după masă furăm martorii celui mai trist act, al înmormîntării neuitatului bărbat Emanuil Gojdu, care a lăsat prin testament ce s-a deschis îndată după moartea sa, toată averea de mai multe sute de mii, spre înființarea unei fundații pentru tineri, preoți și învățători săraci de religiune greco-orientală..."

La înmormîntare se văzură afară de rudenii un număr, nemaivăzut pînă aci, de condolenți, între cari

erau: dirigători, septemviri, judi, oficianți, ministeriali, ablegați, advocați, telegrafiști (români, studenți, cetățeni din Pesta și din provincie, de toate naționalitățile, religiunile etc).

Ceremonialul se împlini prin parohul român din Pesta, asistându-i încă parohul local sârbesc și grecesc.

La trăsura funebrală erau prinși 6 cai îmbrăcați în pînză neagră, pe amîndouă părțile haiduci, studenți și telegrafiști cu făclii aprinse.

După ce fu lăsat trupul mortului în criptă, se ridică unul dintre dd. condolenți pe una colină, și ținu una cuvîntare excelentă, foarte nimerită, prin care aminti meritele lui Gojdu, ca comite suprem și membru al casei magnaților, apoi ca testatoriu; accentuînd îtru altele, ca: Pe Gojdu mulți nu numai că l-au cunoscut, ba chiar l-au condamnat; mulți au aruncat cu pietre asupra lui. Aceștia rămîn acum rușinați, și trebuie să se încchine cu pietate naintea faptei fără exemplu, naintea primului faptor pentru promovarea românismului etc. etc.

Fini cuvîntarea funebrală cu: "Fie-i țărîna ușoară, că memoria-i va fi eternă!" la ce toată inteligența cu un glas striga: "Eternă să fie!"

TESTAMENTUL LUI EMANUIL GOJDU

Pentru cazul morții mele următoarele informațiuni și expresiunea dorinței mele din urmă servească de cinosură jurisdicțiunilor civile, soției mele, rudenilor mele, și tuturor acelora, pe cari voiesc să-i împărtășesc din rămasul meu.

Observ mai nainte de toate, că afară de hîrtiile de valoare, cari, scrise pe numele meu, se află ori în lada mea, ori pentru contragerea vreunui împrumut, provăzute cu girul meu, sunt depuse la vreun institut de bani, afară de acestea toată averea mișcătoare care se află în locuința mea, în casa mea și în curtea mea de afară; precum sunt mobilele de casă, tot felul de vase, argint, aur, petre scumpe, cai, vite, trăsuri, care, unelte, toate sorțile de stat ori private, cari s-ar afla în lada mea de fer, în fine hîrtiile de valoare, cari ar fi provăzute cu giră de mîna mea proprie, încă pînă sunt în viață sunt proprietatea soției mele Melania născută Dumtsa, de aceea ele să nu fie luate în conscripție.

Dacă între actele mele s-ar afla documente privitoare la pretenționea mea de patru mii (4000) florini față cu massa concursuală a lui Ioan Poynár, acele față cu massa rămasului să se considere de nule, deoarece acea pretenționea a mea încă mai de mult o am donat tuturor copiilor lui Ioan Poynár.

Despre averea mea proprie dispun după cum urmează:

1. Din rămasul meu mai nainte de toate să se asigure douăsprezece mii (12.000) florini v.a. pe seama copiilor Iuliei Mandrino măritată Petru Margaritovici, a fiicei după sora primei mele soții Anastasia Pometă, din interesele acestei sume să se dea lui Michail Mandrino, pînă la moartea lui, anual trei sute șaizeci (360) fl.v.a. în rate treilunare, celelalte interese să se pună în cassa de păstrare din Pesta, spre a se înmulții cele douăsprezece mii florini testați sub punctul acesta, și să se capitalizeze pînă atunci, pînă cînd din copiii Iuliei Mandrino va ajunge careva etatea legală (majorenitatea); dacă într-aceea s-ar întîmpla să moară Michail Mandrino, atunci toate interesele după douăsprăzece mii să se pună spre fructificare în cassa de păstrare din Pesta. Cînd vreuna din fetele Iuliei Mandrino prin căsătorie, sau fiul ei devenind majoren, vor fi îndreptățite de a-și primi proprietatea lor în cale legală și dacă va mai fi în viață Michail Mandrino, atunci pentru asigurarea alimentării lui, din întreg capitalul de douăsprăzece mii și interesele capitalizate în decursul timpului, să se pună la o parte șase mii (6000) fl.v.a.; din aceste șase mii de florini după modalitatea de mai sus să se dea lui Michail Mandrino interesele de șase, toată cealaltă sumă apoi să se împărtășească în atîtea părți, cîțu copii va avea atunci Iulia Mandrino, și partea ce vine pe seama celui majoren, să se extragă aceluia în timpul cel mai scurt posibil, însă aşa ca prin erogaționea aceasta să nu se stirbească lăsămîntul în cazul cînd în el nu s-ar afla bani gata; partea ce mai rămîne pentru copiii ceilalți, să nu se înmulțească prin capitalizare, și aceasta să se continue pînă la majorenitatea lor, de sine se înțelege, că la împărtirea întreg capitalul crescut și cu capitalizarea intereselor, totdeauna se împarte în atîtea părți, cîțu sunt copiii cari încă nu și-au primit partea; copilul care vine împărtășit la urmă primește întreaga sumă ce a mai rămas, dimpreună cu toate interesele ei.

Dacă însă va muri Michail Mandrino, suma de șase mii (6000) fl.v.a. rezervată pentru intertenționea lui, tot după principiile expuse mai sus să se împărtășească în părți egale între toți copiii Iuliei Mandrino, fiindcă acea sumă din capul locului este proprietatea lor. Dacă vreunul dintre copii, încă în viață fiind eu, i-aș da partea statorită în punctul acesta, partea aceea e a se computa în lăsămîntul testat tuturor copiilor Iuliei Mandrino.

2. După moartea mea să se conscrie prin intrevinerea executorilor mei testamentari, numiți mai jos, toată avereala mea imobilă, hîrtiile mele de valoare, pretenționile mele asupra lăsămîntului Mauriciu Ernst, frații Vilibald și Virgil Bogdanoviciu, Laurențiu Marczibányi, cele asupra lui Aleșiu Fényes, asupra consoților Balcz și Nark, asupra lui Antoniu Rottenbiller și asupra consoților Martin Koszalek, care dacă la moartea mea se vor afla în posesiunea mea, vor forma lăsămîntul meu; din venitul acelora să se solvească interesele datoriilor mele și ratele obligate în cassa de păstrare din Pesta, apoi să se repareze bunurile mele, încît ar reclama conservarea lor; în fine să se solvească interesele de șase după cele 12.000 fl. testați în punctul prim pe seama copiilor Iuliei Mandrino.

3. Soția mea, născută Melania Dumtsa, după detragerea sarcinilor amintite în punctul al doilea, să aibă

întreg venitul curat ce mai rămîne pînă cînd va purta numele meu, însă la cazul care abia se poate presupune, cînd acel venit curat nu ar da anual suma de şase mii (6000) fl., să ia ca intertejune văduvală venitul întreg; la cazul cînd venitul ar trece peste suma de şase mii (6000) fl., suma ce trece peste şase mii să se folosească spre depurarea datorilor mele și a legatului de 12.000 fl. din punctul prim.

4. Dacă iubita mea soție ar păși la a doua căsătorie, în loc de intertejune văduvală să i se solvească din venitul meu șaizeci de mii (60.000) fl.v.a.; în scopul solvirei acestei sume, dacă iubita mea soție nu ar voi să aștepte pînă se vor vinde realitățile mele imobile cu preț convenabil, să se zălogească la vreun institut de credit hîrtiile mele de valoare pînă atunci, pînă cînd realitățile se vor putea vinde în mod convenabil; la punctul acesta fac atentă pe iubita mea soție, și o rog, asemenea și pe executorii mei testamentari, să nu se grăbească cu vinderea pămînturilor mele de mare extensiune de lîngă drumul de fer, căci după a lor favorabilă pozițiune prețul lor la toată întîmplarea va crește. La cazul cînd iubita mea soție ar muri ca văduva mea, atunci din lăsămîntul meu poate liberă dispune despre douăzeci și cinci de mii (25.000) fl.v.a. care sumă rămasul meu e obligat a o solvi după moartea soției mele, în sensul testamentului ei, de sine se înțelege că suma aceasta rămîne proprietatea rămasului meu la cazul dacă ea asupra ei nu ar dispune prin testament.

5. Echivalentul de stat pentru daniile de 12.000 fl. din punctul prim și 60.000 fl. din punctul al patrulea, să se solvească din massa rămasului meu, ca astfel acele danii să poată fi primite fără nici o prescurtare sau detragere.

6. Astrucarea rămășițelor mele pămîntești o încredințez iubitei mele soții, însă o rog, ca să o facă cît se poate de simplu și cu cheltuieli cît se poate de puține, chemînd să funcționeze numai exclusiv preotul român din Pesta; în loc de cheltuieli zadarnice să împartă între săraci în prima sîmbătă după înmormîntarea mea o sută (100) fl.v.a.; fie încredințată iubita mea soție că luxul costisitor de o oră întru nimica nu va schimba judecata lumii, care asupra fiecărui om numai după moartea lui s-a obișnuit a se spune fără rezervă. Cu privire la înmormîntarea mea mai fac următoarele dispozițiuni: a) trupul meu pus provizoriu în un sicriu de aramă să fie aşezat lîngă sicriul primei mele soții în cripta familiei Pometa ridicată de mine; b) după moartea soției mele Melania Dumtsa să se facă o criptă nouă în despărțămîntul destinat pentru români, și atunci rămășițele mele să fie mutate în cripta cea nouă lîngă trupul soției mele a doua.

7. Întreagă averea mea, care va rămîne după solvirea datorilor mele, după solvirea daniilor din punctele 1 și 4 și după cheltuielile de înmormîntare, care cheltuieli le-am restrîns prin dispozițiunile din punctul 6, o las în întregul ei acelei părți a națiunei române din Ungaria și Transilvania, care se ține de legea răsăriteană ortodoxă. Din lăsămîntul acesta voiesc să se constituie o fundațiune permanentă, care va purta numele "**Fundațiunea Gozsdu**"; pentru administrarea și destinaționea ei servească ca normă nestrîmutabilă următoarele mele dispozițiuni:

a) După moartea mea să se inventarizeze întreaga mea avere, din aceea să se detragă sarcinile ce vor fi mai rămas, să se solvească, respectiv să se asigure intertejunea de văduvă a soției mele, (punctul 3) sau suma testată ei (punctul 4), sau la cazul dacă ar muri ca văduva mea, să i se asigure suma de douăzeci și cinci de mii (25.000) fl., în sensul punctului 4, în fine pe seama copiilor Iulie Mandrino să se asigure suma de 12.000 fl. (punctul 1), apoi ce mai rămîne să se predea pe lîngă inventariu special, ca eredului universal, reprezentanței, pe care o voi descrie mai circumstanțial în cele următoare;

b) dacă reprezentanța fundațiunei ar afla mai avantajoasă vinderea averii imobile, aceea pe lîngă consensul soției mele, chiar și dacă ea s-ar fi măritat, o pot face executorii testamentului meu și fără influența reprezentanței fundaționale, avînd în vedere observarea mea din punctul 4, ba între împrejurări favorabile vînzarea se poate face din mînă liberă și cu ocolirea licitațunii; dacă în chestiunea aceasta executorii testamentului meu nu ar fi de o opiniune, să decidă opiniunea acelei părți, la care va sta soția mea;

c) deoarece prorocesc cel mai strălucit viitor acțiunilor de la prima cassă de păstrare din Pesta, din cari acțiuni am în prezent 54 de bucăți, aceste pînă cînd referințele patriei nu se schimbă spre rău, – de ce să o ferească Dumnezeu – să nu se vîndă, și fiindcă după ele vin interese cu mult peste 6%, nici reprezentanța fundațiunei să nu le vîndă, ci să le păstreze ca izvor sigur de venit;

d) pentru administrarea fundațiunei mele, din națiunea orientală ortodoxă română împuñnicesc următoarea reprezentanță:

- aa) pe mitropolitul sau archiepiscopul oriental ortodox român;
- bb) pe toți episcopii orientali ortodocși români din Ungaria și Transilvania;
- cc) toți atîși, și afară de aceștia încă trei bărbați laici autoritativi, cunoscuți pentru onorabilitatea lor,

și pentru trezvia lor împreună cu sentimente de devotați români orientali ortodocși, la a căror alegere să aibă vot decisiv soția mea, chiar și dacă s-ar fi măritat, executorii testamentului meu, dacă vor mai fi în viață, asemenea rudeniile mele cari poartă numele Poynár de Király-Darócz din comitatul Bihorului; din această familie Poynár, dacă se va afla vreun individ capabil în ea, cel puțin unul să fie ales în reprezentanță.

e) După ce reprezentanța aceasta va primi în numele națiunei orientale ortodoxe române din Ungaria și Transilvania rămasul fundațional, și acela îl va așeza pe lîngă controlul cuviincios în cassa mitropolitană ortodoxă română, să-l depună spre fructificare la locuri sigure și cu credit solid; pînă atunci să-l depună sub numele fundaționei la cassa de păstrare din Pesta, Oradea mare, Arad și Sibiu; două treimi din venitul curat să se capitalizeze în fiecare an și să se înmulțească cu cametele cametelor, respectiv cu venitele venitelor, cincizeci (50) de ani de la timpul primirei.

f) Din a treia parte a venitului, respectiv a intereselor, plătindu-se un oficial purtătoriu de socoteli, restul sumei să-l împărtă reprezentanța fundațională ca stipendii acelor tineri români de religiunea răsăriteană ortodoxă, distinși prin purtare bună și prin talente, ai căror părinți nu sunt în stare cu avereia lor proprie să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor. La locul acesta se stabilește ca principiu general: ca stipendiile să se facă după cerințele împrejurărilor locale și după gradele claselor școlare, anume: studenților în țări străine sau în Budapesta, respectiv ascultătorilor de științe mai înalte, să se dea stipendii mai mari decât acelora cari studiază în provincie și respectiv în școli inferioare; stipendiile anuale, destinate celor dintii, să nu fie mai mari de 500 fl. și mai mici de 300 fl., – iar pentru cei din urmă să nu fie mai mari ca 300 fl.

g) După expirarea celor 50 de ani menționați în punctul e), cametele capitalizate să se adauge la capital – și cantitatea mărită prin cametele acestora să se privească ca o sumă capitală, și apoi din venitul acestei sume trei cincimi să se capitalizeze cu interesele și cu interesele intereselor lor iară cincizeci de ani, amăsurat computului de "anatocism".

h) Din cele două cincimi, ce rămîn din venitele acestei sume principale – scoțindu-se afară spesele pentru purtarea socotelilor – să se dea iarăși stipendii studenților distinși cu calitățile de sub f), însă acum să se extindă stipendierea și asupra tinerilor cari voiesc a se evalua pentru cariera artistică, preoțească și învățătoarească.

i) După ce și al doilea period de cincizeci de ani va decurge, să se compute la capital interesele capitalizate, și cantitatea mărită prin cametele acelora să se privească de o nouă sumă capitală, și după aceea jumătate din venitele sumei acesteia să se capitalizeze, precum s-a arătat sub e) și g), iară cincizeci de ani.

k) Din a doua jumătate a venitului acestei sume, substrâgînd spesele pentru purtarea socotelilor, să se ajute după principiile de mai sus mai mulți tineri studenți, însă atunci să se remunereze din venit și preoți și învățători săraci cu însușiri eminente, familie numeroasă, și îmbătrîniți.

l) După trecerea și a rîndului al treilea de cincizeci de ani, să se adauge la capital cantitatea adunată din camete și din jumătatea acestor camete capitalizate, și astfel să se facă o sumă principală stabilă, însă atunci să începe capitalizarea ulterioară.

m) Cu toate acestea din a zecea parte a venitului întregii fundaționi, să se facă un fond de rezervă pentru încunjurarea pierderilor posibile din capital sau a confuziunilor ce s-ar putea naște din nerăspunderea cametelor; – dacă prin separarea zecimii din venitul curat pentru fondul de rezervă, fondul acesta să-mări într-atâtă, încît să ajungă să cincea parte din suma principală a fundaționi, fondul de rezervă să se aduge la capitalul principal, și să se înceapă un nou fond de rezervă pentru scopul de mai sus, tot în același mod.

n) Venitul întreg din suma principală a fundaționei – cu separarea și economisirea fondului de rezervă – să se întrebuițeze pe lîngă sus expusele ajutorări, pentru orice alte scopuri religioase ale românilor de religiunea ortodoxă răsăriteană, după buna chibzuire a majorității reprezentanței, având în vedere prospe ritatea și înflorirea patriei comune, a bisericii răsăritene ortodoxe, și a națiunei române.

o) La toate ajutorările ce se dau din această fundaționă – pe lîngă egala evaluație – să aibă întîietate Poynárii din Bihor, care se trag din neamul moșului meu după mamă, Dimitrie Poynár, dacă vor rămîne credincioși religiunei răsăritene ortodoxe.

p) Cunoscînd zelul dezinteresat al tuturor membrilor națiunei române, în privința promovării bunei stări a națiunei sale, sunt convins că toți membrii reprezentanței vor lua asupra lor osteneala împreună cu afacerile și îngrijirile reprezentanței fără vreo remunerare materială, simîndu-se remunerații prin conștiință, că au ajutat și ei la prelucrarea materiei date de mine spre înflorirea iubitei națiuni.

q) Pînă când națiunea română se va înființa pe cale constituțională, o adunare națională, un congres sau alt organizm autonom, reprezentanța fundaționei să seamă despre administrarea sa numai publicului mare, astfel că, nealterîndu-se suprainspecțiunea regimului de stat, socotelile se dau judecății publice prin foaia oficială ungurească, și prin trei foi române mai răspîndite; – iar dacă națiunea va cîştiga o corpora-

țiune organică autonomă, socotelile se substern aceleia spre aprobare, apoi se prezentează regimului de stat unguresc, și în modul arătat mai sus, se dau publicități, – și dacă în administrare s-ar comite erori sau fapte în contra dispozițiunilor acestora sau poate defraudațiuni, rog și împoternicesc pe înaltul regim unguresc pentru emandare, în virtutea dreptului său de suprainspecțiune; de altminterea eu înțeleg o astfel de inspecțiune guvernială, care va fi normată și definită prin lege.

r) Reprezentanța are dreptul exclusiv de a împărți stipendiile și ajutoarele la aceia, cari în urma concursurilor publicate în trei foi române, în intervale cu viincioase, și în înțelesul punctelor f) h) k) n) și o) prin majoritate de voturi se vor recunoaște mai demnii.

s) Dacă cu timpul biserica ortodoxă răsăriteană din patrie s-ar constitui astfel, ca sârbii cu românii răsăriteni să țină împreună sinoadele bisericesti, sau dacă în privința națională românilor de religiunea răsăriteană ar ținea împreună cu românii greco-catolici, numiți altfel uniți, congrese sau alte adunări naționale permise de lege, – în astfel de adunări mestecate, fundațiunea mea nicicind sub nici un titlu să nu se poată face obiect de discușiune; – asupra soartei acestei fundațiuni nu numai votul, dar nici chiar opiniunea sârbului și a românului unit să nu se asculte.

8. Pentru executarea testamentului meu rog pe iubiții și onorații mei amici: dd Michail Széher, Georgiu Ioanoviciu de Duló și Valea-mare, și pe George Grabovski de Apadia – de la acăror amicii ce mi-au arătat în decursul vieții, sper și aştepț că ei vor lua sarcina aceasta asupra lor și vor executa testamentul meu cu conștiinciozitate.

9. La caz cînd în testamentul acesta s-ar ivi astfel de îndoieri, după cari drepturile soției mele s-ar vedea a fi în colisiune cu interesele massei ce testez, sau cu drepturile erezilor mei, rog pe executorii testamentului meu și pe autoritatea competentă, a explica astfel de îndoieri în tot cazul în favorul soției mele, pentru că în lumea aceasta numai față cu soția mea iubită mă simt dator cu recunoștință, și de aceea în nici un caz nu aș vrea să o amărasec.

10. Rog pe executorii testamentului meu, să binevoiască a transpune, respectiv a trimite pe cale oficioasă, copiile autentice ale testamentului acestuia: iubitei mele soții, nepotului Michail Mandrino, magistratului pestan, rudeniei mele Ioan Poynár sen. locuitor în Oradea mare, Mitropolitului românilor ortodocși răsăriteni din Ungaria și Transilvania, Episcopilor români răsăriteni din Arad și Caransebeș, și dacă în decursul timpului s-ar mai înființa și aiurea vreo episcopie, și aceleia, și în fine regimului unguresc din patrie.

Pentru ca dispozițiunile acestea tastamentare sub decursul timpului să nu se dea uitării, dispun ca testamentul acesta să se citească în toți anii în toate bisericile parohiale române răsăritene, la 9 februarie, căl.vechi, ca în ziua nașterii mele.

Cu aceasta închei ceea ce mai am încă la inimă.

Dumnezeu cu voi, iubită patrie și națiune, iubită soție și neamuri! Dumnezeu cu voi, iubiți amici!

S-a făcut în două exemplare asemenea dintre cari unul s-a trimis Părinte Arhiepiscop și Mitropolit gr.or. Andrei Baron de Șaguna, și celalalt magistratului liberii r.cetăți Pesta.

P e s t a, anul 1869 (aceste cuvinte sunt șterse.)

Suplimentar declar că, pînă cînd economia mea de afară va fi proprietatea massei, locuințele acelea și partea din grădină cari le-am folosit cu familia mea, să rămînă la dispozițiunea liberă a soției mele.

P e s t a, în 4 Novembre, 1869.

(L.S.) **Emanuil Gozsdu** m.p.

Subscrișii adeverim fidel, că fiind recercați prin Ilustratea Sa dl jude la suprema curie reg. ung. Emanuil Gozsdu, ne-am înfățișat cu toții împreună la dnia sa, care, trupește ce e drept era bolnavios, sufletește însă în stare deplin sănătoasă, a declarat verbal înaintea noastră documentul acesta de descoperire a propriei sale voințe din urmă și l-a subscris în prezența noastră a tuturora. Însemnăm că ștergerea celor trei cuvinte de pe față din urmă a documentului acestuia, sirul 27, s-a făcut la dorința testatorului.

*Ioan Pușcariu, m.p. jude la supr.curie r.u.
Florian Varga, m.p. adv.comun și cambial
Atanasiu Cimponeriu, m.p. secretar ministerial
Simeon Popovici, m.p. septemvir pensionat
Ioan Aldulean, m.p. jude la suprema curie r.u.*

Ca martori recercați.

Nr. 5814/870. Acest testament s-a publicat în mod legal în şedinţa judecătoriei a lib. reg. cetăţi Pesta, ţinută în ziua mai jos însemnată. Pesta în 3 Faur 1870. *Ludovic Bogisich*, m.p. jude primariu. *Nicolau Györky*, m.p. actuariu judecătoresc.

Sibiu, 9 februarie 1899.

Traducere de:
Mateiu Voileanu
asesor consistorial

FUNDATIA GOJDU ÎNTRE ANII 1870–1918

Fundația ia ființă ca urmare a testamentului întocmit de E. Gojdu la 4 noiembrie 1869 și în urma decedării lui la 3 februarie 1870, cînd se pune în aplicare testamentul. În testament se stabilea că averea va fi administrată de o reprezentanță. După moartea lui Gojdu s-a trecut la alegerea reprezentanței care să pună în practică testamentul privitor la activitatea fundației încă din anul școlar 1870/71. Conform testamentului, reprezentanța se alcătuia din: mitropolitul românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania, episcopii Aradului și Caransebeșului și șase membri de stat civili, din care unul să fie din familia Poynár din comitatul Bihor.

Prima reprezentanță a fost aleasă la **23 aprilie 1870**, alcătuită din: mitropolitul Andrei Șaguna, dr. Procopie Ivacicovici, dr. Ioan Popasu, Ioan Alduleanu, Ioan Pușcariu, Ioan Faur, Dionisie Poynár, George Mocioni și Nicolae Ioanovici. Reprezentanța avea sigiliul și inscripția: "*Lăsați pruncii să vină la mine. Fundațiunea Gozsdu 1870*". Reprezentanța era aleasă din trei în trei ani. Fundația a fost situată sub patronajul Congresului național bisericesc ortodox. Gojdu a stabilit ca să se trimită guvernului un raport anual despre gestiunea fundației. De fapt, administrarea ei a fost autonomă, fiind condusă de Mitropolit împreună cu un Consiliu.²¹

Programul și statutele

În **1874** reprezentanța a întocmit statutul *Fundației Gojdu* conform testamentului pe baza căruia și-a început activitatea de ajutorare bănească a tineretului. Reprezentanța avea dreptul exclusiv de a împărți stipendiile și ajutoarele acelora care în urma concursurilor publicate în presă "se vor recunoaște mai demni".

Conform articolului 35 din statut, stipendiile (bursele) se împart în cinci categorii între 100 și 500 fl. Ordinea conferirii burselor era următoarea:

- 1) Concurenții din familia Demetriu Poynár din comitatul Bihor în sensul testamentului, care va avea sigiliul cu însemnarea "Fundațiunea lui Gojdu";
- 2) Cei de la facultăți sau alte școli superioare;
- 3) Cei de la gimnaziu;
- 4) Dintre cei mai talentați, cei mai lipsiți de mijloace;
- 5) Cei de la școli elementare.²²

Reprezentanța acestei fundații și-a îndreptat de la început atenția spre tineretul studios dar lipsit de mijloace materiale pentru studii superioare.

Literele Fundaționale

În anul **1879** se votează de către Congresul național bisericesc noul statut numit "*Literele Fundaționale*", care cuprindea cinci secții, fiecare având un resort de activitate. Acest statut a fost revizuit apoi în 1882, din care un exemplar s-a trimis Ministerului Cultelor maghiar. La **13 martie 1885**, ministerul cere modificarea unor articole din statut privind scopul fundației și numărul stipendiilor ce se acordă studenților trimiși în afara granițelor Imperiului austro-ungar.

1) Ministrul a făcut obiecție că în *Literele Fundaționale* la români din Ungaria se face întregirea "și din Transilvania", ceea ce nu numai că este contrară legii, ci este cu totul și de prisos, deoarece – în urma unificării prin lege a Transilvaniei cu Ungaria – prin Ungaria se interpretează și părțile transilvane.

2) A doua obiecție a ministrului s-a făcut cu privire la stipendiile pentru străinătate. Din *Literele Fundaționale* reiese că aceste cazuri trebuie prezentate ministrului cultelor, ceea ce nu e deajuns, și e nevoie și de aprobarea ministrului. În fine, **Trefort Ágoston** ministrul cultelor a aprobat *Literele Fundaționale*, sub Nr. 45.731/1885, la 25 noiembrie 1885, cu observațiile sus-menționate. Reprezentanța a modificat statutele abia în 1897 conform cererii Ministerului Cultelor maghiar din 1885, precizînd că "folosirea stipendiilor în străinătate se va face numai cu aprobarea Ministerului Cultelor ungari, bine motivate și numai în scopul de a se obține o instrucție superioară." În general reprezentanța Fundației Gojdu a funcționat conform statutelor și regulamentului, elaborate pe baza actului testamentar al lui E. Gojdu.

Literele Fundaționale cuprind inventarul averii lui Gojdu, se ocupă de obiectul, caracterul și scopul fundației, funcționarea reprezentanței, distribuirea stipendiilor, administrarea bunurilor și controlul acestora.

Prin testament s-a lăsat averea (mobile și imobile) pentru fundație. Pe baza inventarului judecătoresc și a deciziei tribunalului regal din Pesta la 16 decembrie 1871, sub numărul 50.393 averea principală constă din:

Activele

- 1) Casa din str. Király nr. 13. Acesteia îi aparținea curte și grădină în preț de 156.000 fl.
- 2) Casa din str. Dob nr. 16 cu curte și grădină în preț de 78.000 fl.
- 3) Casa din str. Holló nr. 8. în valoare de 54.000 fl.
- 4) 100 de acțiuni "Pesti Első Hazai Takarékpénztár", de cîte 1000 fl, deci într-o valoare nominală de 100.000 fl.
- 5) 20 de acții de-ale "Concordia gózmalom", în valoare de cîte 5000 fl, adică în total 10.000 fl.
- 6) 10 sorti de Tiszavölgy, de cîte 100 fl, în total 1000 fl.

Valoarea totală a activelor: 399.000 fl.

Pasivele sînt:

- 1) Datoria făcută pe de-o parte de a plăti datoriile ce apăsau lăsămîntul și de a împăca legatele; iar pe de altă parte pentru concentrarea acestor datori, adică împrumut de la fondurile arhidicezane gr. or. române – de 172.000 fl.
- 2) Datoria de la Banca Comercială din Budapesta preluată cu ocazia cumpărării casei din str.Dob nr.16 – 33.184 fl.
- 3) Datoria făcută în favoarea văduvei lui Gojdu pe durata vieții, care constă din 3/4 ale dividendelor anuale ale pomenitelor 11 acțiuni, la cassa de păstrare, în valoare de 8.250 fl.
- 4) Datoria făcută de văduva Melania Gojdu, ce stă din 3/4 ale dividendelor anuale după acțiunile de la "Concordia gózmalom" pe durata vieții – de 7.500 fl.

Valoarea totală a pasivelor: 220.934 fl.

Averea curată: 178.065 fl.

În "Literele Fundaționale" se precizează că fundația, fiind proprietatea indivizibilă a românilor ortodocși din Ungaria (și Transilvania) conform caracterului ei religios aparține fundațiilor bisericești și, pe lîngă ținerea în vigoare a dreptului inspecțiilor supreme a guvernului de stat, stă sub Congresul național bisericesc ortodox român din Ungaria, respectiv sub consistoriul mitropolitan.

Testamentul avea la bază cîteva principii care urmău să formeze și temelia fundației pe care o preconiza Gojdu. Astfel în perioada 1871-1921, din venitul Fundației urmău să se capitalizeze două treimi, iar a treia să fie distribuită ca burse "acelor tineri români de religiune răsăriteană ortodoxă distinși prin purtare bună și prin talente, ai căror părinți nu sînt în stare cu averea lor proprie să ducă la îndeplinire creșterea și cultivarea copiilor lor." După expirarea primei perioade de 50 de ani, dobînzile să se adauge la capital și din veniturile acestora trei cincimi trebuie să se adauge la capital și din veniturile acestora trei cincimi să se capitalizeze timp de încă 50 de ani, iar din cele două să fie distribuite burse studenților conform prevederilor de la art. 7 al testamentului, extinzîndu-se și asupra tinerilor care doresc să se califice pentru cariera artistică, preoțească și didactică. Pentru perioada 1921-1971, se prevede ca o jumătate din venit să fie folosită pentru burse și ajutorarea după principiile de mai sus, menționîndu-se și posibilitatea acordării de ajutoare unor învățători și preoți eminenți săraci, cu familie numeroasă ori bătrâni. Pe perioada 1971-2021, din jumătatea capitalului la care urmează să adauge și dobînda adunată trebuie să se acorde burse. Pentru perioada 2021-2071, să se constituie un fond de rezervă din 1/10 a venitului, iar restul veniturilor să se utilizeze în afară de burse: "pentru orice alte scopuri ale românilor de religie ortodoxă, avînd în vedere prosperitatea și înflorirea patriei comune, a bisericii și poporului de religie ort. rom."

Literele Fundaționale se ocupă și de funcționarea reprezentanței fundației. Se spune că sarcina de membru în reprezentanță se califică onorifică, de care nu este legată nici o remunerare, afară de răsplătirea speselor de călătorie făcută în interesul fundației și ale altor eventuale spese afective conform articolului 10, reprezentanța efectuează administrarea fundației, care se extinde:

- asupra dispozițiilor în privința tuturor agendelor economice și treburilor averii fundaționale;
- asupra conferirii stipendiilor și altor ajutoare;
- asupra împlinirii celorlalte datorințe, ce urmează din testamentul fondatorului față de rămășițele sale pămîntești și față de păstrarea aducerii aminte de dînsul, față de văduva sa și față de neamurile și în general;
- asupra exactei executări mediate sau imediate a tuturor dispozițiunilor fundaționale.

Articolul 11 se referă la regulamentul afacerilor interne ale reprezentanței, care se stabilește în sensul testamentului. Astfel reprezentanța:

- poate alege din sînul său un comitet stabil pentru îndeplinirea agendelor curente;

- dispune asupra inspecției peste averea mobilă și imobilă a fundației, asupra contabilității și afa- cerilor juridice, asupra modalității conferirii stipendiilor și ale altor ajutoare;
- alege contabil, eventual notar stabil, inspector peste economie, jurisconsult și alți oficianți de care este neapărat nevoie;
- stabilește salariile anuale și remunerațiile pentru oficialii fundațiunii;
- prescrie agendele, respectiv sfera de activitate al comitetului stabil și sarcina fiecărui membru, dând îndrumările speciale.

În statut se prescrie că socotelile anuale despre administrarea fundației, pe lîngă o consemnare specificată despre starea averii fundaționale, se înaintează congresului bisericesc ortodox din Ungaria (și Transilavania) ca corporație autonomă și ca supremul for al fundației, iar după aprobarea prin acest for, socotelile se înaintează guvernului ungar și rezultatul se face cunoscut prin foaia centrală oficială maghiară și prin 3 foi românești din cele mai răspîndite.

Averea și veniturile fundației

Bunele intenții ale lui Emanuil Gojdu erau greu de realizat. După ce tribunalul pestan a inventariat lăsămîntul, s-a dovedit că față de 437.007 fl. active erau uriașe sursele pasive: 345.578 fl. Deci, averea reală a rămas cam de 93.000 fl., încărcată încă și cu datorii fiscale. Mai existau și creațe de 101.600 fl., dar considerate de reprezentanță "în mare parte neexecutabile". Si acum a intervenit spiritul de sacrificiu, priceperea și perseverența conducătorilor fundației. Reprezentanței i-a reușit ca, în decurs de două decenii, să reducă pasivele și să se transforme activul în realitate aducătoare de venituri, în primul rînd construirea caselor din str. Dob, și apoi cumpărarea imobilelor din Oradea (1889). Se construiesc la Budapesta între strada Király și Dob cele 7 corpușe de clădiri. La parter erau magaziile, atelierele fundației, la etaj erau locuințe pentru închiriat. Venitul acestor case a adus o sumă considerabilă fundației.

Pe lîngă imobilele sus-menționate, în sporirea averii au jucat un rol hotărîtor acțiunile de la băncile "*Pesti Hazai Első Takarékpénztár*" și "*Hazai Bank*". Reprezentanța a știut să economisească, totdeauna a cumpărat acțiuni în împrejurări favorabile. Pentru ilustrare, publicăm – în cele ce urmează – un tabel despre mărirea veniturilor acestora:

An	Numărul acțiunilor din proprietatea Fundației	Prețul unei acțiuni	Valoarea tuturor acțiunilor (în coroane)
1871	54	5.300	186.200
1872	102	4.500	459.000
1873	102	4.500	459.000
1874	102	4.500	459.000
1875	102	4.870	496.740
1876	102	4.230	431.460
1877	102	4.560	645.120
1878	102	5.010	511.020
1879	100	6.000	600.000
1880	100	7.680	768.000
1881	100	9.500	950.000
1882	100	9.050	904.000
1883	100	9.140	914.000
1884	100	11.130	1.113.000
1885	100	12.100	1.210.000
1886	100	15.800	1.580.000
1887	100	14.000	1.400.000
1888	100	15.750	1.575.000
1889	100	20.200	2.020.000
1890	100	16.250	1.630.000
1891	147	16.900	2.484.300
1892	147	16.650	2.447.550
1893	147	17.750	2.609.250
1894	147	18.400	2.704.800
1895	177	15.800	2.796.600
1896	177	16.600	2.938.200
1897	177	16.760	2.955.900
1898	177	16.580	2.934.660
1899	177	16.580	2.934.660
1900	177	16.375	2.898.375

An	Numărul acțiunilor din proprietatea Fundației	Prețul unei acțiuni	Valoarea tuturor acțiunilor (în coroane)
1901	177	16.300	2.885.100
1902	177	17.000	3.009.000
1903	177	18.900	3.345.300
1904	266	16.525	4.295.650
1905	266	19.950	5.306.700
1906	266	20.200	5.373.200
1907	266	20.175	5.366.550

Creșterea continuă a valorii veniturilor fundației se datorează faptului, că timp de 50 de ani 2/3 din veniturile acesteia se capitalizau, sporindu-se cu cametele cametelor. Valoarea totală a fundației se ridică, la **31 decembrie 1917**, la **8.390.704 coroane**. Această sumă este aproximativ de 42 ori mai mare decât cea din anul 1870.

La începutul primului război mondial, fundația a fost obligată să contribuie cu bani la împrumutul de război. Reprezentanța a aprobat un împrumut de război de **250.000 coroane**. În 1916 s-a aprobat încă un împrumut de **160.000 coroane**, ajungând la suma de **410.000 coroane**, contribuție de război, bani care nu au mai fost restituși fundației din cauza destrămării Austro-Ungariei în 1918. Fundația, în 1916, a acordat un ajutor de **10.000 coroane** Orfelinatului din Sibiu, care ducea lipsă de fonduri bănești, pentru întreținerea copiilor orfani de război. Tot în acest an s-a dat o sumă de **10.000 coroane** pe seama "Crucii Roșii".

Trebuie amintit încă faptul că, din **18 octombrie 1882**, averea fundației era administrată de casierul mitropoliei din Sibiu. Concursurile trebuiau trimise la cancelaria fundației din Budapesta, str. Holló nr. 8. În **1912**, la ședința fundației s-a făcut obiect de discuție mutarea fundației de la Budapesta la Sibiu, propunere cu care majoritatea membrilor reprezentanței a fost de acord.²⁴

Reprezentanța a calculat cheltuielile și veniturile fundației tot în florini pînă în 1900, deși în imperiu se introduce încă în 1895 noua monedă, coroana, la paritatea: 1 florin egal cu 2 coroane.

Următorul tabel prezintă creșterea averii:

1870	200.000 fl.
1877	1.099.690 fl.
1890	1.194.981 fl.
1897	1.702.981 fl.
1899	1.846.717 fl.
1907	7.340.317 cor.
1910	6.927.606 cor.
1916	7.761.955 cor.
1917	8.390.704 cor.
1918 peste	10.000.000 coroane. ²⁵

Burse distribuite studenților și elevilor

Ca principiu general, testamentul prevede că bursele să fie repartizate după cerințe și împrejurări locale, avîndu-se în vedere ca studenților de la instituțiile de științe mai înalte din străinătate și Budapesta să se acorde burse mai mari decât celor ce studiază în provincie și în școli inferioare. Bursele pentru prima categorie în nici un caz nu puteau depăși suma de **500 fl.**, și nu puteau fi mai mici de **300 fl.**, iar pentru categoria inferioară nu puteau depăși suma de **300 fl.**

Absolvenților de facultăți care urmău să depună examenele de diplomă sau doctorat, li se mai acorda stipendii încă pentru un an, cît și taxa pentru diplomă.

Bursele se anulau dacă tînărul pierdea vreuna din calificațiile cerute în testament și anume:

- 1) Dacă va părăsi caracterul național și bisericesc;
- 2) Dacă va părăsi studiile;
- 3) Dacă va cîștiga avere sau stipendii de la altă fundație;
- 4) Dacă nu va depune la timp examenul sau va cădea la acesta;
- 5) Dacă va comite vreo faptă imorală.

Prin urmare bursierii erau obligați să prezinte reprezentanței rezultatele obținute la sfîrșitul anului școlar pînă la 15 septembrie pentru a li se acorda stipendii pentru anul viitor. Pentru obținerea bursei în anul I, tinerii întocmeau un dosar cu acte care cuprindea: actul de naștere, atestatul că părinții săi nu sînt în stare de a acoperi spesele pentru creșterea și învățarea lor, precum și actul de studii.²⁶ Dosarele erau trimise prin episcopiile din Arad și Caransebeș la Mitropolia din Sibiu pentru aprobare. Parohia ortodoxă română din Budapesta recomanda tinerii români din Ungaria.

Conform scopului pentru care a fost înființată fundația, reprezentanța a dezvoltat treptat și activitatea acesteia, mărind în fiecare an fondurile de stipendii și de ajutorare ocazionale pentru studenții meritoși și lipsiți de mijloace materiale. Cei mai mulți au studiat la renumite universități din Imperiul Austro-Ungar și din apusul Europei printre care: **Pesta, Cluj, Viena, Graz, Berlin, Zürich, Chemnitz, Mariabrunn, Jena, Karlsruhe** etc.

Din cauza scumpirii costului vieții, în perioada **1886-1900**, unii studenți – mai ales cei ce se găseau în ultimii ani cînd aveau cheltuieli mai mari, cursuri, pregătiri suplimentare etc.- cer mărirea stipendiilor pentru a putea face față cheltuielilor de întreținere. Ca urmare a acestei acțiuni, reprezentanța fundației a fost nevoie să măreasă bursele acelora care studiau la universitățile din Budapesta și Viena, medicina, politehnica și silvicultura.

La **8 martie 1898**, s-a hotărît înființarea unui **internat** pentru cazarea a 50 de bursieri universitari din Budapesta, care primeau 500 fl., din care stipendiștii să primească numai o parte, pentru îmbrăcăminte și taxe de studii, din restul bursei li se va asigura masă și lăcaș. Internatul ar fi primit loc în casa fundației la Budapesta, str. Holló.²⁷ Se pare că persoanele din conducerea fundației prevedeaau o devalorizare a florinului și încercau să prevină prin diferite măsuri acest lucru. S-a cerut permisul de aprobare de la ministerul cultelor și învățămîntului public, care cere amănunte în privința fondului de bani, în ce spirit vrea fundația să educe aici tinerimea, solicitînd și statutul de funcționare al internatului. Ministerul dorea drept de control asupra acestui lăcaș. Reprezentanța, în ședință sa din 31 august 1901, a hotărît să renunțe la constituirea internatului, decît să fie supravegheat de ministerul cultelor și al învățămîntului public.

Din *Analele Fundației* rezultă că, între **1871-1900** reprezentanța a acordat **1492** de burse studenților români în valoare de **1.063.968 de florini**. De asemenea, s-au acordat ajutoare ocazionale pentru obținerea examenelor de diplomă și doctorat pentru **358** de studenți în valoare de **80.409,60 florini**. Situația studenților din această perioadă se prezintă astfel:

Numărul studenților	415
din care: științe juridice	149
medicină	114
farmacie	7
filozofie	45
politehnica	72
silvicultură	21
științe comerciale	7
dintre aceștia:	
au absolvit	226
au părăsit studiile	44
continuă studiile	145

În perioada **1901-1918**, s-au acordat **1.835** de burse studenților de la diferite universități șișcoli superioare în valoare de **1.232.905 de coroane**. De asemenea, au primit ajutoare ocazionale, pentru susținerea examenelor de diplomă și doctorat, **570** de studenți în valoare de **344.442 de coroane**.

Numărul studenților	420
din care: medicină	96
farmacie	17
științe juridice	198
filozofie	14
politehnica	18
silvicultură	15
științe comerciale	17
academia veterinară	11
științe pedagogice	8
științe agronomice	12
belle arte	6
academia de muzică	6
academia orientală	1
academia de gimnastică	1
dintre aceștia:	
au absolvit	219
au părăsit cursurile	115
continuă studiile	86

Din cei 115 studenți trecuți în statisticile fundației ca persoane care au părăsit studiile, o mare parte au fost încorporați în armată și trimiși pe front, fiind nevoiți să-și întrețină studiile la universități și școli superioare. Aceștia erau instruiți în centre militare și apoi încadrați în unitățile operative de pe cîmpurile de luptă, mai ales pe frontul italian.

În afară de bursele acordate studenților, fundația a sprijinit cu burse tineretul român să urmeze mai întîi cursurile școlilor elementare și secundare, aşa cum se prevedea în statutul de funcționare. Elevii din prima perioadă a activității fundației au primit burse de la 50 pînă la 150 de florini anual, acestea fiind acordate în aceleasi condiții ca și cele pentru studenți, la fiecare început de an școlar.

În perioada **1871-1900**, s-au acordat **455** de burse elevilor de la diferite școli în valoare de **54.224 de florini**. Iar între anii **1901-1918** s-au dat **673** de burse în valoare de **249.552 coroane**. Din datele statistice rezultă că din cei 673 de elevi bursieri, 464 au absolvit în această perioadă diferite școli și anume:

licee din diferite localități	59
gimnaziu	165
școli tehnice de diferite grade	84
școli administrative	17
școli comerciale medii	38
școli normale de băieți	9
școli normale de fete	8
școli elementare în anul 1918	84

Făcînd o sumară statistică a burselor și ajutoarelor acordate tinerilor români la studii de către Fundația Gojdu în perioada 1870-1918, rezultă următoarele:

Perioada 1870 – 1900		
Burse studenți	1.492	în valoare
Ajutoare studenți	358	
Burse elevi	455	
Perioada 1901 – 1918		
Burse studenți	1.835	în valoare
Ajutoare studenți	570	
Burse elevi	673	

În total s-au acordat **4.455** de burse pentru studenți și elevi în valoare de **1.117.292 florini și 1.481.458 de coroane**. Ajutoarele ocazionale au fost în număr de 928 în valoare de 80.409 fl. și 344.442 cor.

Dintre personalitățile mai cunoscute, erau bursierii lui Gojdu: *Victor Babeș, Ioan Zaicu, Valeriu Braniște, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Traian Vuia, Aurel Lazăr, Dumitru Lascu, Nicolae Zige, Petru Groza, Aurel Vlad, Teodor Neș și alții*.

Răsfoind *Analele Fundației Gojdu*, am găsit mai mulți bursieri și concurenți originari din localitățile locuite și de români din Ungaria de azi. Între 1872 și 1914 următorii tineri, originari de pe meleagurile noastre, au primit burse:

Zaharia Rocsin (Micherechi) jurist Oradea	
1872- 1874	100 fl.
Petru Tegle (Apateu) jurist Oradea	
1879/80	40 fl.
Victor Popovici (Bichiș) (Mai tîrziu el a devenit parohul Bisericii ortodoxe din Bichișciaba.)	
1880/81	50 fl.
1882/83	50 fl. Gimn. cl. VIII. Szarvas
1885/86	200 fl. A terminat 2 cursuri de drept la Oradea. Cere mărire stipendiului, dorește să-și continue studiile la Budapesta, tatăl său era dascăl și a avut 5 copii.
1887/88	300 fl.
Constantin Küzdényi (Bichișciaba)	
1885/86	100 fl. A dat bacalaureatul ca eminent la Szarvas.
1887/88	300 fl. Cere ridicarea stipendiului la 400 fl pentru a-și continua studiile tehnice la Budapesta.
Corneliu Kondorosi (Seghedin)	
1886/87	130 fl. A terminat 6 cl. reale. Cere ridicarea stipendiului la 200 fl., fiind orfan lipsit de mijloace.
1888/89	250 fl. E la Politehnica din Budapesta.

Valeriu Onițiu (Seghedin)

1886/87	130 fl. A terminat 5 clase reale.
1888/89	100 fl.
1889/90	200 fl. E student la filozofie la Budapesta. Cere ridicarea bursei la 300 fl.
1890/91	250 fl.
1892/93	300 fl.

Eusebiu Poynár (Debrețin)

1886/87	100 fl. A terminat 2 cl. gimn. la Debrețin.
1890/91	400 fl.
1891/92	500 fl. Anul I jurist

Lazăr Popovici (Otlaca)

1886/87	200 fl. Era student la medicina din Cluj.
1888/89	250 fl.
1890/91	300 fl. Studiile și le continuă la Viena.

Zaharia Octavian (Seghedin)

1886/87	100 fl. Era în cl.V. gimn.
1888/89	150 fl.
1890/91	180 fl.
1891/92	300 fl. Anul I jurist la Budapesta.
1893/94	400 fl.

George Popovici (Bichiș) A fost student la medicina din Cluj, în anul IV, pe lîngă stipendiul cel avea din Fundația Elena Ghiba Birta de 200 fl, a primit de la Fundația Gojdu în

1892/93	100 fl.
1893/94	200 fl.

Iuliu Coste (Cenadul-Unguresc)

1896/97	200 fl. Era jurist an.III la Oradea
1897/98	300 fl.

Eugen Popovici (Debrețin)

1899/1900	300 fl. Studia Politehnica la Budapesta.
1900/1901	600 fl.

Petru Popovici (Apateu)

1901/1902	400 cor. Jurist la Oradea.
1904/1905	600 cor.

Iosif Drimba (Apateu)

1904/1905	400 cor. Anul I la școala de cadeți.
1905/1906	400 cor.
1906/1907	400 cor.

Eugen Pascariu (Bichiș)

1906/1907	400 cor. A devenit jurist.
1908/1909	600 cor.

Iosif Roxin (Micherechi)

1906/1907	400 cor. Anul I la farmacie.
-----------	------------------------------

Valeriu Popovici (Apateu)

1908/1909	600 cor. Anul I la medicina din Budapesta.
-----------	--

Huf Lazăr (Apateu)

1910/1911	800 cor. Academia de drept din Oradea.
-----------	--

Ioan Bejan (Micherechi)

1912-1914	1000 cor. Academia de drept din Oradea.
-----------	---

Am găsit date referitoare și la acei concurenți care din diferite motive nu au primit burse. Aceștia sînt:
Moise Ardelean (Otlaca) în anul 1885/86 a concurat. A terminat 4 clase gimnaziale cu succes la Arad.

Traian Nedici (Otlaca) a concurat în anul școlar 1885/86.

Ioan Magdu (Csorvás) în anul 1885/86 și-a început studiile la Academia comercială din Cluj, bursă însă nu a primit.

Ioan Suciu (Chitighaz) a concurat în 1886/87. A terminat 5 clase gimnaziale la Szarvas. Era orfan

de tată, care a fost învățător timp de 36 de ani. Mama lui a rămas văduvă fără nici o avere, pe lîngă el mai creștea 3 minori.

Ioan Zaharie (Seghedin) a concurat în 1886/87. A terminat 3 clase gimnaziale la Seghedin. Tatăl său era notar la tribunalul din Seghedin. Nu are altă avere decât plata anuală de 500 fl și bani pentru cvartir 100 fl.

Iustin Gubașiu (Giula) a concurat în 1886/86. A terminat cu succes 4 clase civile la Giula, tatăl său era administrator parohial sărac, fără avere.

Sever Popovici (Bichiș) și George Popovici (Giula-Vărșand) au concurat în 1898, dar nu au avut documentele necesare.

Francisc Schiller (Debrețin) și George Șimonca (Chitighaz) tot în 1898 au cerut burse pentru medicină, dar cererile lor nu au fost acceptate.

În ajunul primului război mondial, Fundația Gojdu devenise una din cele mai mari fundații de drept privat din Austro-Ungaria, cu ajutorul căreia, în a doua jumătate a veacului trecut, s-a format o intelectualitate numeroasă. Timp de 50 de ani a avut un important rol în activitatea și viața culturală românească din Ungaria. Pe baza prevederilor testamentului, studenți, preoți și învățători săraci, familii numeroase și îmbătrâniți puteau beneficia de burse pentru studii, primeau ajutoare bănești și materiale din veniturile fundației. Sute de tineri au fost ajutați în studii sau pentru specializare în străinătate, zeci de familii nevoiașe s-au putut bucura de ajutoare substanțiale în bani, alimente sau de altă natură.

Fondatorul și susținătorii fundației au fost animați de idealul înfăptuirii unității culturale. Pentru realizarea acestui scop, reprezentanța fundației a ales calea emancipării românești din imperiul habsburgic, în primul rînd a generațiilor tinere, prin știință și cultură, prin învățarea unor meserii, comerț și industrie, care au creat condiții favorabile dezvoltării societății pe o treaptă superioară. Creînd posibilități materiale tinerelui român de a studia la universitățile din Imperiul Austro-Ungar și din apusul Europei, fundația a contribuit la formarea unei intelectualități române în diferite domenii de activitate.

Conform actului testamentar, fundația a avut și unele limite confesionale, ajutând la studii numai tinerii români de religie ortodoxă din imperiu. Emanuil Gojdu a manifestat o rezervă, chiar o neînțeleasă împotrivire, față de greco-catolici. El a dispus, prin testamentul său, că "asupra sortii fundației lui nu numai votul, dar nici chiar opiniunea... românului unit să nu se asculte."

SITUAȚIA FUNDĂȚIEI GOJDU ÎN TRE ANII 1920 – 1952

Tratativele purtate între guvernul maghiar și român (1924-1937)

După primul război mondial averea fundației rămăsese aproape în întregime în Ungaria. Reprezentanța fundației funcționa la Sibiu, pînă cînd Administrația realităților aflătoare în Budapesta a Fundației Gojdu își avea sediul pe str. Holló nr. 8.

Tratatul de pace de la Trianon din 1920 (art. 247) a obligat Ungaria să restituie proprietarilor toate fundațiile. Beneficiile Fundației Gojdu trebuiau împărțite între români ortodocși din **România (90%)**, din **Iugoslavia, Cehoslovacia (6%)** și firește din **Ungaria (4%)**. Reprezentanța a început imediat acțiunea pentru afirmarea drepturilor Mitropoliei ortodoxe din Transilvania asupra acestei averi. Mitropolia a intervenit la guvernul român, stăruind să se facă demersurile diplomatice.²⁹ La **16 aprilie 1924**, s-a încheiat între **România și Ungaria un acord provizoriu**. Pe baza acestui acord reprezentanța Fundației Gojdu a putut dispune liber – pentru timp de 3 ani – asupra averii mobiliare și asupra veniturilor imobiliare, realități din Budapesta. Prin acest acord provizoriu s-a hotărît ca în scopul de a reglementa definitiv afacerile Fundației Gojdu, guvernul României urma să invite într-un termen de un an, începînd de la data semnării acordului, pe reprezentanții și experții Ungariei, Iugoslaviei și ai Cehoslovaciei, să ia parte la tratativele care trebuiau să aibă loc la **Sibiu**, sediul reprezentanței (comisiei administrative) a fundației. Această comisie urma să prezinte trimișilor și experților statelor interesate documentele, cărțile, conturile, bilanțurile etc., necesare pentru stabilirea, examinarea și verificarea bilanțului.³⁰ Pe lîngă stăruințele desfășurate atât din partea Mitropoliei, cît și a guvernului român era cu neputință întrunirea reprezentanților țărilor interesate spre a da chestiunii rezolvarea definitivă. Reprezentanții guvernului maghiar au cerut în repetate rînduri amînarea tratativelor. Această tactică diplomatică a guvernului maghiar a fost dominantă în decursul deceniilor în ce privește rezolvarea definitivă a chestiei Fundației Gojdu.

Dreptul de liberă disponere a reprezentanței era prelungit la cererea guvernului României pînă în anul 1926. Folosindu-se de acest drept, în 1925 reprezentanța a ridicat mai bine de 100 milioane coroane bani gata de la banca budapestană Pesti Hazai Első Takarékpénztár, și circa 800 milioane coroane a transferat la Sibiu din venitul anual al imobilelor.³¹ A mai fost cerută prelungirea dreptului de liberă disponere, dar guvernul maghiar nu a vrut să-l deie, numai dacă va primi o recompensă materială.

Guvernul român în anul 1925, 1926 a inițiat tratative cu guvernul maghiar, dar cel din urmă a dus o tactică de amînare a lucrurilor. În 1927, cere o recompensă materială pentru maghiarii din Transilvania, vrînd să îmbine chestia Fundației Gojdu cu un **junctim politic**, în ce privește despăgubirea maghiarilor din România. Din 1927 guvernul maghiar a blocat averea fundației de la băncile budapestane, administratorul imobilelor din capitală trebuia să plătească veniturile imobiliare anuale pe conturile blocate.³²

După conferința de la **Haga**, chemată să revizuiască obligațiunile derivînde din tratatele de pace, guvernul maghiar și român a semnat la **Paris, la 28 aprilie 1930, un nou acord** referitor la Fundația Gojdu. Acesta a fost semnat de dl. **Nicolae Titulescu** din partea României și prim-ministrul **Bethlen István** din partea Ungariei.³³ În acest acord guvernul ungăr s-a angajat să inițieze negocieri directe cu guvernul român, cel mai tîrziu în timp de o lună, cu începerea de la intrarea în vigoare. S-a convenit ca negocierile să aibă loc în România, la Sibiu. Dacă la aceste negocieri în termen de șase luni, nu se ajunge la un acord definitiv, fiecare din cele două guverne avea dreptul de a se adresa, pe cale de cerere, Curții Permanente de Justiție Internațională din Haga pentru a stabili sub formă de regulament definitiv afacerile ce interesa Fundația Gojdu.³⁴

Pozitia guvernului maghiar a rămas aceiași, și după acest acord de la Paris mereu amîna, ca în trecut începerea tratativelor, sau punea piedici tehnice în repetate rînduri în calea rezolvării problemelor. În dosul culiselor se ducea o luptă diplomatică, reprezentanții comisiilor ambelor părți se întîlnneau și discutau în mod secret sau mai puțin secret. În anul 1931 și 1932 conducătorii comisiilor **Ioan L. Lapedatu** și **Pataky Tibor** au purtat discuții personale la **Cluj**, în ce privește rezolvarea definitivă. Partea ungără vrînd recompensații pentru maghiarii din România, și-a alcătuit lista imobilelor pe care dorea să le primească. Această listă arăta astfel:

- 1) Imobilul Crucii Roșii din Cluj
- 2) Orfelinatul romano-catolic din Sibiu
- 3) Imobilele învățătorilor din Secuieni
- 4) Imobilele societății Sf. Ladislau
- 5) Casa de cultură maghiară din Brașov
- 6) Institutul de fete reformat din Cluj
- 7) Institutul de fete al învățătorilor maghiari din Transilvania (Cluj)
- 8) Imobilele învățătorilor din Cluj, Sătmar și Timișoara
- 9) Mensa Academica din Cluj.

S-au făcut calculări:

Imobilele cerute de guvernul maghiar aveau o valoare de **1.050.000 Pengő**. Imobilele și averea Fundației Gojdu valora **2.200.000 Pengő**.³⁵ Guvernul maghiar intenționa să se înțeleagă în mod direct cu guvernul român, fiindcă dacă rezolvarea definitivă ajunge la Haga, aceste argumente politice, de recompenză, acolo nu puteau fi acceptate.

La 23-24 mai 1932, la București s-au purtat din nou tratative între cele două guverne; aici s-a declarat în mod hotărît și categoric, că guvernul român nu acceptă recompensa materială solicitată de către partenerii unguri.³⁶ După mai multe întâlniri, în ziua de 12 mai 1934, guvernul român a venit cu o propunere, care să soluționeze în mod definitiv soarta Fundației Gojdu. Partea română a acceptat redarea imobilelor: Crucii Roșii din Cluj, Orfelinatul Terezian din Sibiu și Imobilul învățătorilor din Sătmar, ca recompensă pentru imobilele Fundației Gojdu din Budapesta.³⁷ Guvernul maghiar a cerut timp pentru a răspunde la această ofertă. A făcut o manieră diplomatică stranie. Tratatele de pace au dat tot dreptul la lichidarea fundației, fără a fi obligat guvernul român la contra servicii, avea tot dreptul să grăbească soluționarea. Rămîne o enigmă, de ce s-au prelungit aceste tratative, măcar că congresul național bisericesc a decis să ceară guvernul ţării să nu mai tolereze amînarea soluționării.³⁸

În sfîrșit, **acordul definitiv** s-a încheiat la **27 octombrie 1937 la București**. Prin acest acord s-a hotărât ca Ungaria să predea României, în cele 30 de zile de la intrarea sa în vigoare, întregul patrimoniu al Fundației Gojdu care se găsea pe teritoriul Ungariei, cu toate drepturile și obligațiile oferente, pentru a fi pus la dispoziția reprezentanței din Sibiu. Bunurile pe care Ungaria urma să le dea României erau înșirate pe lista anexată Acordului, stabilită prin bună învoială de părțile contractante.

"Considerind că în urma stipulațiilor cuprinse în acest Acord, Fundația Gojdu înceta să existe ca fundație ungară, și pe de altă parte, considerind interesul ce se legă de existența în Ungaria a unei fundații menite să slujească nevoile culturale ale supușilor unguri de limbă română și de religie greco-orientală, locuind în Ungaria", cele două părți contractante au hotărît ca România să predea Ungariei în termen de 30 zile de la intrarea în vigoare a Acordului, o sumă de pengő, îndestulătoare, pentru înființarea unei noi fundații ce urma să fie numită "*Fundația de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria*".³⁹ Articolul 4 precizează că acest Acord constituie ultima reglementare a afacerilor privind Fundația Gojdu, conform stipulațiilor acordului semnat între România și Ungaria, la Paris, la 28 aprilie 1930. Acest Acord a fost ratificat din partea României în 1938, iar parlamentul ungar l-a ratificat la 20 iunie 1940. Evenimentele intervenite prin dictatul de la Viena din 30 august 1940, au zădărnicit efectuarea predării și preluării patrimoniului fundației.

Imobilele fundației

Administratorul caselor Fundației Gojdu din Budapesta a fost **Ghenadie Bogoevici**, preotul român din capitală, pînă la moartea sa survenită la **29 noiembrie 1933**. În mod provizoriu, a deținut acest post **Uriskó János**, care era membrul delegației maghiare în timpul tratativelor. În decembrie 1933, Traian Petrișor – secretarul reprezentanței din Sibiu a Fundației Gojdu – a înaintat ministerului de culte și învățămîntului public denumirea de către Mitropolitul Nicolae Bălan, a lui Toma Ungureanu, preotul ortodox din Giula, pentru administrarea imobilelor din Budapesta.⁴⁰ Părerea guvernului maghiar era, că Mitropolitul Transilvaniei nu are dreptul să denumească administratorul în discuție. Pentru ocuparea acestui post au fost mai mulți concurenți. Administratorului caselor a stat la dispoziție o locuință cu 3 camere și ca onorariu 2% brutto din venitul încassărilor. În sfîrșit, de la **1 martie 1934**, **Toma Ungureanu** a ajuns administratorul imobilelor, care din acest an a devenit preotul parohiei ortodoxe române din Budapesta.⁴¹

Valoarea imobilelor depindea de situația economică a Ungariei. În anii 1930, cînd s-a produs un pronunțat regres financiar, din închirierea caselor și magaziilor provenea o sumă mai redusă. La parter se aflau ateliere și magazii, care erau închiriate mai ales de industriași și comercianți evrei.

Arhitectul **Rainer Károly** în 1931 și 1937, a făcut aprecierea de valoare a imobilelor din str. Király

nr. 13, str. Dob nr. 16 și str. Holló nr. 8. În 1931 valoarea acestor imobile a constat în 1.308.000 pengő, iar în 1937 1.039.000 pengő.⁴²

Fundația Gojdu mai avea imobile la **Cluj și Oradea**. Imobilele de la Cluj au fost cumpărate în 1940 de la Societatea de Cruce Roșie ungără (fostul sanator Elisabeta), în preț de 180.000 pengő. Acestea au fost reocupate de statul maghiar (1940-1944) și revenite fundației după 1944.⁴³ La Oradea, Fundația Gojdu avea o clădire, pe care a închiriat-o Episcopiei ortodoxe române de acolo.

Datorită dictatului de la Viena și imobilele sus-menționate au aparținut Ungariei. La 21 octombrie 1941, la ședința guvernului maghiar s-a decis, ca și imobilele din Oradea și Cluj să fie administrate de administratorul din Budapest. **Ioan Evuțian**, consilier eparhial (Oradea) a fost rugat de către ministrul de culte și învățămînt public să administreze casa din Oradea, str. Kopucius nr. 3, sub conducerea și direcția lui Toma Ungureanu.⁴⁴ Bineînțeles și încasările, venitele acestor imobile s-au depus la băncile din Budapest.

Exproprierea imobilelor Fundației Gojdu încă din anii 1930, s-a tot actualizat, motivată de construirea **Bulevardului Madách**. Primul plan concret de expropriere și despăgubire, Administrația realităților aflătoare în Budapest a Fundației Gojdu l-a primit în anul 1942. Consiliul muncilor publice al capitalei a oferit ca despăgubire 200.000 Pengő, dar Administrația nu a acceptat această ofertă, a înaintat o protestare la tribunal.⁴⁵ În anul 1947 din nou a devenit actuală exproprierea imobilului din str. Király nr. 13. Tribunalul din Budapest a ordonat reînceperea dezbatelor în chestia exproprierii terenului din imobilul sus-menționat. Despre procedura tribunalului Toma Ungureanu la 4 ianuarie 1947 a raportat ministrului de culte și învățămînt public ungar forului de inspecție supremă al Fundației Gojdu, cerînd să binevoiască a interveni la tribunal să fie amînată dezbaterea pînă cînd reprezentanța Fundației Gojdu se va putea pronunța în chestie. Exproprierea imobilului ar cauza fundației mari pagube. Cu 50% ar scade valoarea imobilelor.⁴⁶ Ministrul de culte ungar ceruse amînarea dezbatelii, scriindu-i ministrului de justiție, argumentînd că situația juridică a Fundației Gojdu nu e definitivată.

(Vicariatul Ortodox Român din Ungaria, ca și celelalte biserici din Ungaria, în 1992 a primit ca despăgubire imobilul din str. Holló nr. 8, unde funcționează Parohia ortodoxă română din capitală. Chestia exproprierii, din nou s-a ivit, și iar e actuală. Primăria circumscripției VII a capitalei, a înaintat vicariatului planurile de construire a Aleii Madách. Din 1995 se poartă tratative privind modul de expropriere.)

Cu anii starea imobilelor Fundației Gojdu devenise tot mai dezastruoasă, datorită și pagubelor de război. Casele fundației din str. Király nr. 13 și str. Dob nr. 16 fiind locuite în majoritate de chiriași evrei, au fost declarate din partea autorităților case unde locuiesc numai evrei, și unde trebuie concentrați evreii. Din cauza aceasta a trebuit afișată pe porțile caselor semnul "Steaua galbenă". La 25 iulie 1944, armata ungară a rechiziționat prăvălia nr. 2 ed.I str. Király nr. 13 pentru depozit de arme. Împotriva acestui fapt Toma Ungureanu a protestat la ministerul de culte și învățămînt public.⁴⁷ În urma bombardamentelor și a luptelor de stradă pentru ocuparea capitalei, desfășurate între 25 dec. 1944 – 18 ian. 1945, precum și în urma vîforului din 18 februarie 1946, imobilele Fundației Gojdu au fost deteriorate în aşa măsură, încît pagubele cauzate, nu puteau fi evaluate. Chiriile acestor imobile încasate de fundație au fost blocate, precum am mai amintit, din 1927. În anul 1946 ministrul de culte și învățămînt public a aprobat ridicarea sumelor din fondul blocat, necesare refacerii provizorii a imobilelor deterioriate.⁴⁸

După terminarea celui de-al II-lea război mondial, români din Ungaria au vrut să folosească pentru diferite scopuri culturale imobilele Fundației Gojdu, folosindu-le ca sedii ale acestor instituții.

La **6 iulie 1947**, **Gheorghe Nădăban și Iosif Borșa** studenții colegiului Mocsáry, au înaintat o cerere ministrului de culte și învățămînt public pentru înființarea unui **colegiu român-maghiar**, care să primească loc în casele Fundației Gojdu, și pentru a se putea folosi de bunurile materiale ale fundației.⁴⁹ **Toma Ungureanu** l-a înștiințat pe **Mitropolitul Nicolae Bălan** despre intenția studenților români din Ungaria. În legătură cu rugarea studenților, în calitate de administrator a înaintat o scrisoare ministrului de culte și învățămînt public, arătînd că colegiul român-maghiar nu se poate înființa din venitele Fundației Gojdu fără încuviințarea reprezentanței din Sibiu.⁵⁰ În răspunsul său trimis administratorului Toma Ungureanu, mitropolitul Nicolae Bălan declară și face cunoscut următoarele:

"1. – *Luăm act de cele raportate și de adresa P.C.Tale către Min.de Culte și Instrucțiuni ungar, în legătură cu cererea studenților români din Ungaria.*

2. – *Totodată P/C.Ta ești invitat a aduce la cunoștința petenților, că apreciem strădania lor și bunele intenții cu înființarea unui colegiu român în Budapest care să le dea posibilitatea a urma și studenții români studii universitare.*

3. – *În baza acordului intervenit între România și Ungaria pentru reglementarea definitivă a cheștiunii care privește Fundația Gojdu de la 27 oct. 1937, ratificat și de Guvernul ungar, patrimoniul Fundației nu a fost pus la dispoziția Reprezentanței fundaționale și în cadrul acestui acord cererea lor nu poate fi satisfăcută.-*

4. – *Spre a fi orientați petenții în dorința lor cităm din Acord:*

Pct.III: Considerînd că în urma stipulațiunilor Acordului de față, Fundația Gojdu va înceta să existe ca fundație ungară, și pe de altă parte, considerînd interesul care se leagă de existența în Ungaria a unei fundații menite să slujească nevoile culturale ale supușilor unguri de limba română și de religiune greco-orientală, locuind în Ungaria, cele 2 părți contractante au hotărît ca România să predea Ungariei într-un timp de 30 de zile după intrarea în vigoare a acordului de față, o sumă de Pengő îndestulătoare pentru înființarea unei noi fundații care va fi numită: "Fundătuna de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria."

Pct.IV...: De asemenea supușii unguri de limba română și de religie greco-orientală nu vor putea reclama nimic nici împotriva Fundației Gojdu, nici împotriva Statului ungar, în numele acestei Fundații.

Prin urmare, cererea studenților români din Ungaria va putea fi soluționată de "Fundătuna de burse de studii a românilor greco-orientali din Ungaria" cînd aceasta se va crea în Ungaria.⁵¹

Din 1948 două instituții românești din Ungaria și-a avut sediul provizoriu în casele Gojdu. Aici a funcționat scurt timp **Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria**.⁵² În locuințele din str. Király a primit locaș pe o scurtă durată **Căminul studențesc "N. Bălcescu"**.⁵³

În 1952, bunurile și imobilele Fundației Gojdu au fost naționalizate. Acestea erau trei clădiri centrale în Budapesta, sume importante de bani depuse la bănci, acțiuni diverse, titluri de împrumuturi publice și diferite obiecte. La 1 martie 1952 reprezentanța din Sibiu a fost înștiințată de administratorul imobilelor din Budapesta – Toma Ungureanu, că aceste imobile au fost naționalizate și că recursul făcut de el a fost respins.⁵⁴

Averea mobiliară a fundației

Fundația Gojdu a avut conturi la băncile din Budapesta și la institutul de credit Albina din Sibiu.

"Contul nominal al Fundației Gojdu" Pesti Hazai Első Takarékpénztár

1931		408.940 P.
1932	832 acțiuni, hîrtii de împrumut de război în valoare de 600.000 coroane	465.693 P.
1933	" "	508.257 P.
1934	" "	501.517 P.
1935	" "	554.219 P.
1936	" "	616.970 P.
1937	" "	676.292 P.
1938	" "	742.084 P.
1939	" "	804.525 P.
1941	" "	736.862 P.

"Contul nominal al administrației Fundației Gojdu" Hazai Bank

1931	120 acțiuni	353 P.
1932	" "	384 P.
1933	" "	507 P.
1934	" "	631 P.
1935	" "	722 P.
1936	" "	847 P.
1937	" "	969 P.
1938	" "	1.165 P.
1939	" "	1.328 P.
1940	" "	1.491 P.
1941	" "	1.639 P.

"Contul intern al Fundației Gojdu"
Institutul de credit Albina din Sibiu

1932	353 acțiuni Hazai Bank	771 P.
1933	" "	783 P.
1934	" "	791 P.
1935	" "	798 P.
1936	" "	802 P.
1937	" "	801 P.
1938	" "	811 P.
1939	" "	821 P.
1940	" "	829 P.
1941	" "	829 P.

"Contul intern blocat al Fundației Gojdu"
Hazai Bank

1933	353 P.
1934	713 P.
1935	1.073 P.
1936	1.450 P.
1937	1.820 P.
1938	2.386 P.
1939	2.855 P.
1940	3.328 P.
1941	3.765 P. ⁵⁵

Din anul 1941, fundația trebuia să plătească impozit pentru înzestrarea armatei. În acest an s-au plătit 2.684,30 pengő.⁵⁶

Tot în acest an Nicolae Bălan a întințiat administratorul imobilelor din Budapesta, cum că din timpul războiului 1914-1918 Fundația Gojdu are în depozit la Pesti Hazai Első Takarékpénztár hîrtii de împrumut de război în valoare nominală de 600.000 coroane vechi ungare, care bunuri erau recunoscute și cuprinse în "Lista" Acordului privitor la reglementarea afacerilor Fundației Gojdu din anul 1937, ratificat și de Parlamentul ungar la 20 iunie 1940.⁵⁷

În 1945 ministerul de finanțe ungar cu ordinul Nr. 88026/1945 a ordonat o nouă impunere a imobilelor cu impozitul echivalent în "Adópengő", care se va plăti în "Pengő-hîrtie". Fundația era obligată să plătească. După cheia de calculare la data de 17 aprilie 1945, echivalentul ar face 377.168,80 Pengő-hîrtie pentru imobilele fundaționale, sumă ce se va ridica cu mult în raport cu deprecierea banului zi cu zi. Reprezentanța a cerut ajutorul lui Gheorghe Tătărescu, ministru al afacerilor străine, să intervină la guvernul maghiar ca Fundația Gojdu să fie scutită de acest impozit, iar întrucât nu poate fi scutită să i se aplice o cheie de impunere care ar face posibilă suportarea ei, ca astfel să se evite grevarea imobilelor fundaționale.⁵⁸

La 18 martie 1947, Institutul de credit și Economii "Albina" din Sibiu întințea reprezentanța fundației, că banca Pesti Hazai Első Takarékpénztár din Budapesta, a anulat și înlocuit acțiunile Fundației Gojdu de la sus-amintita bancă, nemicite în urma evenimentelor de război, în număr de 10058/16 buc. și pentru cheltuielile ivite debitează fundația cu suma de 695,04 Ft. Prin fuzionarea băncii "Hazai Bank" cu Pesti Hazai Első Takarékpénztár, Fundația Gojdu are 120 acțiuni înlocuite cu 48 bucăți și 353 buc. înlocuite cu 141 1/5 buc. acțiuni. Pentru acestea se cere ca spese de anulare: 57,48 plus 166,38 Ft. Toma Ungureanu e rugat să achite suma totală de 918,90 Ft, ca spese pentru toate acțiunile amintite mai sus. Întrucât administratorul imobilelor din cauze neprevăzute nu ar avea posibilitatea de achitare în număr, este însărcinat să vîndă din stocul de acțiuni aflat la sus-amintita bancă atîtea acțiuni cîte ar fi necesare pentru acoperirea sumei de 918,90 Ft.⁵⁹

Despre perioada de după 1918 a Fundației Gojdu, nu prea s-a scris. Nici acest volum nu poate să dea răspuns la foarte multe întrebări în ceea ce privește situația fundației. Și pe mai departe stăm în fața unor enigme, sperînd că se vor mai face cercetări în această temă, fiindcă au rămas încă goluri. Pe baza cercetărilor în arhive și studierea presei, sperăm, că totuși am contribuit în mare măsură cu aspecte noi atîț cercetătorilor cît și publicului cititor. Documentele inedite, cuprinse în Anexă ne redau atmosfera timpului, și putem cunoaște unele secrete, păreri care s-au petrecut în dosul culiselor.

NOTE

- 1) T.Neş – I.Sălăgian și Emil I.Roșescu, *Liceul "Emanuil Gojdu" la 50 de ani* Oradea/1971 p.14.
- 2) Theodor Trîpccea – E.Irinescu, *Un episod cultural religios imediat din trecutul macedo-românilor în Banat* În Mitropolia Banatului 1982/Nr.7-9 p.531.
- 3) *Gazeta de Transilvania* 1896/Nr.74.
- 4) P.Papahagi, *Coloniile aromâne (macedo-române) în fosta Ungaria* În Transilvania 1923/Nr.4-5. p.189.
- 5) Virgil Molin, *Din istoricul parohiei ortodoxe din Pesta (1788)* În Mitropolia Banatului 1966/Nr.4-6.
- 6) Mircea Păcurariu, *100 de ani de la moartea marelui mecenat Emanuil Gojdu* În Mitropolia Ardealului 1970/Nr.4-5. p.262.
- 7) "Biblioteca Românească" a lui Z.Carcalechi vol.III. p.31-36.
- 8) Ioan Lupaș, *Cea mai veche revistă literară românească* În Anuarul Institutului de istorie națională vol.I., Cluj/1921-1922 p.134.
- 9) I.Lupaș, *Emanuil Gojdu, 1802-1870. Originea și opera sa.* În Analele Academiei Române-Memoriile secțiunii istorice 1940 p.13.
- 10) Teodor V.Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară* vol.II. Sibiu/1904 p.347.
- 11) *Enciclopedia Română* vol.II. Sibiu/1900 p.588.
- 12) T.V.Păcățian, *Cartea de aur*; vol.II. Sibiu/1904 p.295.
- 13) T.V.Păcățian,op.cit. p.417.
- 14) Viorel Faur și Ioan Golban, *Momente din activitatea politică a lui Emanuil Gojdu* În Emanuil Gojdu (1802 – 1870) Oradea/1972 p.41-42.
- 15) Ioan Lupaș, *Emanuil Gojdu, 1802-1870* op.cit. p.20.
- 16) Ibidem p.42-43.
- 17) Teodor Neş, *Oameni din Bihor (1848-1918)* Oradea/1937 p.102.
- 18) I.Chira și N.Chidioșan, *Emanuil Gojdu mecenat* În Emanuil Gojdu (1802-1870) Oradea/1972 p.23-25.
- 19) Ion Georgescu, *Fundația "Emanuil Gojdu" în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria* În Mitropolia Ardealului 1972/Nr.7-8. p.535.
- 20) *Concordia* 1862/Nr.52. p.208.
- 21) Matei Voileanu, *Testamentul lui Emanuil Gojdu* Sibiu/1899 p.22.
- 22) *Analele Fundației Gojdu* pe anii 1870-1880 fasc II,
Bpesta/1881 p.40-41.
- 23) Veritas, *A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismeretése* Bp/1908 p.396.
- 24) *Revista Preoților* 1912/Nr.34-35.
- 25) Tabel alcătuit pe baza datelor *Analelor Fundației Gojdu*, și
Revista Preoților 1910/Nr.8.
Biserica și Școala 1916/Nr.32 și 1918/Nr.15.
- 26) *Analele Fundației Gojdu* pe anii 1870-1880, fasc.II, 1881,p.32-33.
- 27) Cornel Diaconovici, *Enciclopedia română* vol.II. p.589.
- 28) Ion Georgescu, *Fundația "Emanuil Gojdu" în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria* În Studii. Revistă de istorie 1973/Nr.2. p.358-362.
- 29) Ioan Lupaș, *Emanuil Gozsdú și opera sa* În Analele Academice Secț.Ist.Ser.III. 1940 p.710.
- 30) *Monitorul Oficial* Nr.279 din 19 decembrie 1924
- 31) Országos Levéltár Miniszterelnökségi Iratok (Arhiva Națională Actele Guvernamentale, în continuare OL ME)
K 28 406. t. 1935-B-15261
- 32) Ibidem
- 33) *Biserica și Școala* 1930/Nr.22.
- 34) *Monitorul Oficial* nr.159 din 19 iulie 1930.
- 35) OL ME K 28 406.t. 1934-B-15047
- 36) Ibidem
- 37) Ibidem
- 38) *Biserica și Școala* 1933/Nr.46.
Renașterea 14 ianuarie 1934
- 39) *Monitorul Oficial* nr.17 din 21 ianuarie 1938
- 40) OL ME K 28 406.t. 1935-B-15261
- 41) Ibidem
- 42) Parohia Ortodoxă Română din Budapesta (în continuare P.O.R.B.)
Arhiva Fundației Gojdu Nr. 60/1937
- 43) OL ME K 28 406.t. 1943-M-17718

- 44) P.O.R.B. Arhiva Fundației Gojdu Nr. 66/1941
- 45) OL ME K 28 406.t. 1943-M-17718
- 46) P.O.R.B. Arhiva Fundației Gojdu Nr. 1/1947
- 47) Ibidem Nr. 81/1944
- 48) Ibidem Nr. 57/1946
- 49) Ibidem Nr. 68/1947
- 50) Ibidem Nr. 70/1947
- 51) Ibidem Nr. 80/1947
- 52) Ibidem Nr. 14/1949
- 53) Ibidem Nr. 142/1949
- 54) Ibidem Nr. 17/1952
- 55) Tabelele au fost alcătuite pe baza documentelor de arhivă:
 - OL ME K 28 406.t. 1935-B-15068
 - OL ME K 28 406.t. 1938-B-15170
 - OL ME K 28 406.t. 1943-M-17718
- 56) P.O.R.B. Arhiva Fundației Gojdu Nr. 45/1941
- 57) Ibidem Nr. 11/1941
- 58) Ibidem Nr. 57/1946
- 59) Ibidem Nr. 40/1947

GOZSDU EMÁNUEL (1802–1870)

Gozsdu Emánuel **macedoromán** kereskedőcsaládból való. A XVIII.sz.-ban nagy számban jöttek Magyarországra görög és görög-műveltségű macedoromán kereskedők, akiket gyűjtő néven görög kereskedőknék szoktak hívni. Nagyobb méretű bevándorlásuk különösen **Moscopolis** eleste után (1769) indult meg.¹ Magukhoz ragadták az ország kereskedelmét és iparát, s fontos szerepet játszottak a korai kapitalizmus kialakításában. Körülbelül 25 "görög kompánia" működéséről tudunk hazánk különböző városaiban, melyek közül Kecskemét, Miskolc, Békés, Szentes, Karcag, Pest, Tokaj, Szentendre mint görög kulturális gócpontok is kiemelkedtek. A kompániák szervezését a magyar hatóságok is szorgalmazták, azokat kivállságokkal látták el. A kedvező vámterifa, a prívilégiumok, a versenytársak hiánya, valamint a gyors meg-gazdagodás lehetősége vonzotta hazánkba a görög és macedoromán kereskedőket, úgyhogy Velence és Konstantinápoly helyett ettől kezdve Magyarország és Ausztria lett a görög kereskedelem terjedésének fő iránya.

A görög és macedoromán kereskedők gazdasági és szellemi központja Pesten volt, ezek boltjai és üzletei minden forgalmasabb helyen találhatók voltak, így tekintélyes vagyonra tettek szert. Szorgalmas, takarékos, az üzleti érdekeket minden fölött helyező emberek voltak, akik erősen ragaszkodtak ortodox hitükhez és a kultúra fejlesztése iránt is elég nagy érdeklődést mutattak. Mecénásai voltak úgy a román, mint magyar kulturális kezdeményezéseknek. Pl. Sina György Széchenyi István terveinek leghathatosabb támogatója és a Lánchíd építésének legfőbb finanszírozója volt.² Méltán vésték a híd pillérjére aranybetűkkel Széchenyi mellé a macedoromán Sina nevét. Fiát, Sina Simont pedig különböző intézmények mint a Nemzeti Múzeum, Nemzeti Színház, Nemzeti Kaszinó, a lipótvárosi bazilika, árvaházak, bőlcsoédék, kórházak, biztosítóintézetek stb. alapítói és támogatói közt találjuk. Buda, Arad és Szeged városa díszpolgársággal tüntette ki. Nevét az irodalmi életben és a tudományos világban is megörökítette. Pl. az ő nevével és támogatásával indult 1857-ben Csengery Antal szerkesztésében a "*Budapesti Szemle*". A Magyar Tudományos Akadémia székházának felépítésére, több mint 100.000 forintot áldozott. 1858-ban az MTA Sina Simont, érdemei elismeréséül, igazgatósági tagjai közé választotta.³

A mai Vörösmarty tér keleti házsora az 1840-es években már kizárolag a macedorománoké. A tulajdonosok: Sina György, Lepora Anasztáz, Grabovszky Konstantin és Lyka Demeter akkor már a város legvagyonyosabb polgárai közé tartoztak. A környező utcákban is vettek házakat, palotákat. Sokat áldoznak a kultúrára: román irodalmi szalonokat nyitnak (Grabovszky), támogatják a Budai Egyetemi Nyomda román nyelvű kiadványait, román lapok indítását segítik elő Pesten a XIX.sz. első felében.

A görög és macedoromán kereskedelem a XIX.sz. első felében erős hanyatlásnak indult és a század második felére teljesen átadta helyét a versenytárs zsidó kereskedelemnek. Erre az időre befejeződött a macedorománok, a görög és szerb kolónia feloldódása a könyező többségi népekbe. Kétségtelen, hogy Pesten, és másutt is, a macedorománság vezetőereje és megszervezője volt az ortodox románságnak, vagyoni és szellemi erejével lendületet vitt soraiba és hosszú időn keresztül szinte más polgári rétege nem is volt a magyarországi románságnak. Közülük kerültek ki olyan mecénások, akiknek gazdag alapítványai a század második felében nagymértékben hozzájárultak a román nemzeti mozgalom és kultúra megizmosodásához (Nicolae Jiga, Emanuil Gozsdu, Mocsonyi család, Al. Nedelcu stb.).

A macedorománok jelenléte és beolvadása a magyarországi románságba jelentékenyen fellendítette a polgári fejlődés folyamatát, meghatározó befolyással volt a hazai románság közművelődési fejlődésére. Nemcsak a polgárosodó rétegek vezető erejét adták, hanem támogatták a román ortodoxia védelméért folytatott harcot, és tekintélyes mértékben kivették részüket a kulturális fejlődésből is. Fiaik papi, orvosi, ügyvédi és más értelmezési pályákon helyezkedtek, s már hazulról anyagilag függetlenek lévén, a román politikai életben csakhamar vezető szerephez jutottak. A magyarországi macedorománok körében mindenütt komoly összetartó erőt jelentett vallásuk, az ortodoxia, amely hosszú időn keresztül befolyásolta, meghatározta öntudatukat és magatartásukat. Az ő körüköböl kerültek ki a román nemzeti mozgalom jeletős szereplői, mint Andrei Șaguna, Emanuil Gozsdu, Partenie Cosma és a nagybirtokos Mocsonyiak is.⁴

A Gozsdu család **Moscopolis** városból vándorolt Magyarországra, először **Miskolcon** telepedett le a **Şaguna** családdal együtt. A család egyik ága Nagyváradra költözött, így Gozsdu Emánuel itt született **1802 február 9-én**. Jogi tanulmányokat végzett Nagyváradon, Pozsonyban és Pesten. 1824-ben ügyvédi oklevelet szerzett. Három évig **Vitkovics Mihály** pesti ügyvéd és magyar-szerv költő irodájában dolgozott. **Kazinczy Ferenc, Virág Benedek, Berzsenyi Dániel, Fáy András, a Kisfaludyak gyakran megfordultak** Vitkovics házában, így Gozsdunak általuk, barátságuk révén lehetősége nyílt megismерkedni a magyar irodalommal. Ő maga is publikált pár magyar nyelvű verset a "Szépliteratúrai Ajándék"-ban (**1826**).⁵

Ugyanakkor látogatta a **Grabovszky** házában működő román irodalmi szalont is, ahol állandó vendég volt **Dimitrie Tichindeal, Teodor Aaron, Damaschin Bojincă, Moise Nicoară, Ioan Teodorovici** és mások.

Három évi gyakornokoskodás után Gozsdu önálló ügyvédi irodát nyitott. Ő volt az első ügyvéd, aki 1826-ban az addigi latin helyett magyar nyelvű keresetlevelet adott be a pesti és budai tanácsokhoz. Keresett ügyvéd volt, olyannyira, hogy védőbeszédeit a hazai és külföldi szakmai lapok modellként publikálták, és ezek beépültek a pozsonyi és pesti jogegyetem tananyagába. Gozsdu ezáltal jó anyagi egzisztenciát tudott magának teremteni. 1832-ben 30.000 forintért megvásárolta Wilhelm Sebastian házát a Király utcában, majd a körülötte levő telkekkel is megvette. 1854-ben parcellázta ezeket, és egy sor üzletet épített a háza körül, ez a rész a mai napig is a "**Gozsdu-udvar**" nevet viseli. A későbbiekben is ingatlanokba fekteti vagyonát, amely később nagy jelentőséggel bír.

Elég korán pártfogolta a román irodalmat, pénzzel támogatta a Budai Egyetemi Nyomda román nyelvű műveit. A pesti macedoromán iskola tanítója, **Ştefan P. Neagoe**, által kiadott "*Calendarul Românesc*" és a **Zaharie Carcalechi** szerkesztette "*Biblioteca Românească*"-t nemcsak pénzelte, hanem írt is ezekben a periodikában.⁶

Az 1848-as események során Gozsdu Emánuel a politikai életben is debütált. Ez év május 21-én házában gyűlték össze a románok, ahol két jelentős dokumentumot, memorandumot fogadtak el. Ez a gyűlés bizalmat szavazott a Bathányi kormánynak.

Az októberi diploma közzététele után, **1860**-ban Gozsdu Krassó vármegye főispánjává nevezik ki, s a főrendiházban jegyzővé választják. A felirati vitában kitűnő beszédet tartott. Nem sokáig marad főispán, az 1861-iki országgyűlés feloszlata után, midőn Forgách, Magyarország kancellárja, megkérdezte az összes főispánt, hogy hajlandók-e intézkedéseit végrehajtani, Gozsdu azt válaszolta neki, hogy: "... ha egy alkotmányos főispán egy nem alkotmányos kormány abszolutisztikus intézkedéseit hajta végre, az nem tekinthető alkotmányos főispánnak és mintsem, hogy ilyennek tekintessem, inkább lemondok."

Az országgyűlés feloszlata után rövid időre visszavonul a politikától és leginkább a jogászi pályájának szentelt életét. A gazdasági élet egyes szfériáiban már otthonosan mozog. Elnöke lett a "*Pesti biztosító társaságnak*" és a "*Concordia*" gózmalom társaságnak.

1865-ben Tenke (Bihar vármegye) választókörzetéből országgyűlési képviselő lett. Ezen időszakban érlelődött benne, hogy vagyonának egy részét román kulturális célokra fogja hagyni. Ezt látszik igazolni az a körülmény, hogy a választóknak arra a kiáltására, hogy "*Éljen Gozsdu!, ő azzal felelt, hogy "Gozsdu csak addig éljen, amíg a román népert él."*" Az országgyűlésben Deák politikájának a híve volt. Ezen elveiért voltak olyan románok, akik őt renegátnak tartották. Mint politikus, Gozsdu a románok és magyarok békés együttműködéséért küzdött. Többször hangoztatta a két nép közötti ellenségeskedés veszélyét, így a főrendi házban tartott beszédében többek között ezeket mondta: "*Az isteni gondviselés, maga a világ népeinek Istene tűzte ki a magyar és román nemzetnek azon rendeltetését, hogy együtt kell nekiek egy örökké tartó frigyben élniök, egymással van dicső jövendőjök, egymással szemközt mindkettőjüknek veszniök kell.*"⁹ Gozsdu nagyon jó szónok volt, beszédei megjelentek az "*Országgyűlési Naplóban*".

1869-től Gozsdu kinevezték a legfőbb ítélezők bírájává. Betegsége miatt csak pár hónapig maradt ebben az állásban. 1869 november 4-én megalkotta végrendeletét, ebben egy a nevét viselő alapítványt hozott létre. Gozsdu Emánuel **1870 február 3-án** meghalt, a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

GOZSDU EMÁNUEL VÉGRENDÉLETE

Halálom esetére a következő felvilágosítások és végakaratom nyilvánítása szolgáljon a polgári hatóságoknak, nőmnek és rokonaimnak és minazoknak, kiket hagyatékomból részesíteni kívánok, zsinórmértékül.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy minden ingóság, mely lakásomban, házamban és kültanyámban találtatik, u.m. házibútor, minden nemű edény, ezüst, arany, drágaság, lovak, barmok, kocsik, szekerek, szerszámok, – kivéve azon értékpapírokat, melyek saját nevemre írva, akár szekrényemben, akár valami intézetben kölcsönösfelvétel végett bíró biánkokkal ellátva találtatnának, – minden állami vagy magánsorsgyek, melyek vasszekrényemben lennének, végtére azon értékpapírok, melyek saját kezemmel kitöltött forgalmánnal lennének ellátva: már életemben is nőm, szül. Dumtsa Melania tulajdonai, s azért ezek összeirásba se vétenessek.

Ha irataim között oly okmányok találtatnának, melyek Poynár János csődtömege elleni 4.000, azaz négyezer forintnyi követelésemre vonatkoznak, ezek hagyatéki tömegemmel szemben semmisnek tekinthetők, miután e követelésemet már régebben Poynár János összes gyermekéinek ajándékoztam. Saját vagyonról a következően rendelkezem:

1. Biztosítassék hagyatékomból mindenekelőtt 12.000 azaz tizenkétezer o.é. forint első nőm, Pometta Anasztázia nővérének leánya Mandrino Julia Margaritovics Péterné gyermekei számára, ennek kamatából adassék Mandrino Mihálynak évenként 360 azaz háromszázhatvan forint osztr.értékben, három havi részletekben élete napjáig, a többi kamat tétessek a Pesti Első Hazai Takarékpénztárba az ezen pontban hagyományozott tizenkétezer forint gyarapítására, s tőkésítessék mindaddig, míg Mandrino Júlia gyermekéinek egyike a törvényes kort eléri; ha időközben Mandrino Mihály meghalna, az egész tizenkétezer forint kamata tétesék tőkésítés végett a Pesti Első Hazai Takarékpénztárba. – Midőn Mandrino Júlia valamelyik leánya férjhezmenetel által, – vagy fia teljes korát elérve, – törvényszabta úton tulajdonának átvételére feljogosítatták, ha Mandrino Mihály még életben lesz, tétesék félre az ő élelmezésének biztosítására az egész tizenkétezer forint tőkéből, s annak időközben összegyűlt tőkésített kamataiból hatezer forint osztrák értékben: adassék ki ennek hatos kamata Mandrino Mihálynak a fentebbi mód szerint, a többi egész összeg pedig osztassék fel annyi részre, ahány gyermeket lesz akkoron Mandrino Júliának, s azon rész, mely a teljes kort elérte gyermekre esik, adassék annak ki a lehető legrövidebb idő alatt, úgy azonban, hogy ezen kiadás által a hagyaték meg ne rontassék, azon esetre, ha abban készpénz nem lenne; ami azután a többi gyermeket részére még fennmarad, gyarapítassék kamatok által s így folytattassék a többi gyermek teljes korúságáig, magától értetvén, hogy az osztály az egész tőkésített összegnek annyi részre felosztásával történik, ahány gyermek részét még nem kapta ki, az utoljára kielégítendő gyermek pedig a fennmaradt egész összeget – minden kamatával együtt kapja. Ha pedig Mandrino Mihály meghalálozik, az ő élelmezésére felvett hatezer forint osztrák értékben szintén a fentebb leírt elvek szerint Mandrino Júlia valamennyi gyermeké között osztassék fel egyenlően, miután ezen összeg is már eredetileg az ő tulajdonukat képezi. Ha valamelyik gyermeknek az e pontban meghatározott részét még életemben adnám, e rész a fennebbi – Mandrino Júlia összes gyermekének hagyományozott összegbe tudható be.

2. Halálom után irassanak össze az alul megnevezett végrendeleti végrehajtóim közbejötével minden ingatlanom, értékpapírjaim, Ernst Móricz, Bogdánovics Vilibald és Virgil fivérek, Marczibányi Lőrincz hagyatéka, Fényes Elek, Balcz és Nark hitestársak, Rottenbiller Antal és Koszalek Márton hitestársak elleni követeléseim, melyek halálom idején még birtokomban lesznek, hagyatékomat képezik; fizetessének azoknak jövedelméből tartozásaim kamatai s a Pesti Takarékpénztárban kötelezett törlesztések, ingatlaim kijavításai, amennyire azok fentartása – conservációja – megkívánja; s végre fizetessék az első pontban Mandrino Júlia gyermekei részére hagyományozott 12.000 forint hatos kamata.

3. Nőm, született Dumtsa Melania élvezze a 2-ik pontban emlitett terhek kifizetése után fennmaradó tiszta jövedelmet egészben mindaddig, míg nevemet viseli olyformán, hogy azon alig gondolható esetre, ha ezen tiszta jövedelem évenként hatezer o.é. forintra nem rúgna, vegye ő az egész jövedelmet özvegyi tartásul, ha pedig ezen jövedelem a 6000 o.é. frtot meghaladná, a 6000 frton felüli összeg fordítassék adósságaim s az első pontban kitett 12.000 forint hagyomány törlesztésére.

4. Ha kedves nőm második házasságra lépne, özvegyi tartás helyett fizetessék neki hagyatékomból hatvanezer (60.000) forint osztr.értékben; ezen összeg kifizetésére, ha kedves nőm ingatlanaim méltányos ároni eladhatását bevájni nem akarná, zálogosítassék be valamely hitelintézetnél értékpapírjaim mindenadig, míg ingatlanaim jutányosan elárusítathatnak, e pontnál azonban figyelmeztetem és kérem kedves nőmet és végrendeleti végrehajtóimat, hogy a vasút mellett fekvő nagy kiterjedésű földjeim eladásánál ne hirtelenkedjenek, mert kedvező fekvésükönél fogva ezeknek nagy becse minden esetre be fog következni. Azon esetben pedig, ha kedves nőm mint özvegyem halna meg, hagyatékomból 25.000 azaz huszonötözer o.é. forintról szabadon rendelkezhetik, mit hagyatékomb, nőm halála után, annak végrendelete értelmében kifizetni tartozik, magától értetvén, hogy ha ezen összegről végrendeletileg nem rendelkeznék, az én hagyatékomb tulajdona marad.

5. Az első pontban 12.000 s a negyedik pontban 60.000 forint hagyományok után járó állami pénzügyi illetékek tömegemből fizetessenek ki, hogy hagyományaim a nekik szánt összeget minden megcsönkítás nélkül kaphassák kezeikhez.

6. Földi alakom eltakaríttatását kedves nőmre bízom, de kérem őt, hogy azt minél egyszerűbben és kevesebb költséggel vitesse véghez, és csakis egyedül a pesti román ajkú papot alkalmazza; a szükségtelen költségpazarlás helyett pedig eltemettetésem után legközelebb eső szombati napon osszon ki a szegények között száz forintot; legyen meggyőződve kedves nőm, hogy az egy óra hosszáig tartó költséges fényüzés, a világ ítéletét, melyet minden ember felett csak holta után szokott tartózkodás nélkül kimondani, megváltatni nem fogja! Temetésem iránt még a következő rendeleteket teszem: a) holttestem tétessek ideiglenesen érc koporsóba az általam építettet Pometa család sírboltjába első nőm koporsója mellé; b) ha nőm Dumtsa Melánia meghal, építessék a temető román temetkezési osztályában új sírbolt, s akkor tétessek által poraim az új sírboltba második nőm tetemei mellé.

7. Mindazon vagyon, mi adósságaim, az 1. és 4. pontok alatti hagyományaim és a 6. pontban korlátolt temetési költségek kifizetése után fennmarad: egészben a magyar és erdélyországi román nemzet azon részének hagyományozom, mely a keleti ortodox hitvallást követi. Ezen hagyományt állandó alapítványul akarván alkotni: "**Gozsdu alapítvanya**" román nyelven "**Fundațiunea lui Gozsdu**" nevet viseljen; kezelésére és rendeltetésére nézve pedig a következő rendeleteim szolgályának megváltozhatatlan szabályul:

a) Halálom után leltározottassék egész vagyonom, vonassanak le abból terheim, mennyire még fenma-radtak volna, fizetessenek ki, illetőleg biztosítassanak nőm özvegyi tartása (3.pont) vagy hagyatéka (4.pont) vagy azon esetre, ha mint özvegyem halna meg, a 4.pont értelmében a 25.000 frt és végtére Mandrino Júlia gyermekei részére 12.000 forint (1.pont), ami pedig ezen felül marad, adassék által az alább körülmenyesebben leírandó képviseletnek, mint általános örökösnök külön leltár mellett.

b) Ha az alapítványi képviselet előnyösnek találná az ingatlanok elárusítását, azt csak nőm beleegye-zésével, még ha már férjhez ment von is, a végrendelet végrehajtóit a 4.pontban figyelmeztetésem szem előtt tartásával az alapítványi képviselet befolyása nélkül is megtehetik, sőt kedvező körülmények között árverés mellőzésével is szabad kézből elárusíthatják; ha pedig e kérdésben egymással meg nem egyezné-nek, azon rész véleménye döntsön, melyen nőm leend.

c) Mivel legfényesebb jövőt jóslok az "Első Hazai Takarékpénztár" részvénycinek, melyekből 54 darabot bírok, ezek addig, míg a hazai viszonyai rosszra nem változnak – mit Isten tőle hárítson el – ne árutzassanak el, sőt mivel 6 százalónál jóval többet jövedelmeznek, az alapítványi képviselet se árusítsa el, hanem biztos jövedelmi forrásúl tartsa meg.

d) Alapítványom kezelésére a keleti ortodox román nemzetből a következő képviseletet hatalmazom fel:

- aa) a keleti ortodox román metropolitát vagyis érseket;
- bb) valamennyi magyar és erdélyországi keleti ortodox román püspököt;
- cc) ezeknek összes számát meghaladó három személytel több tekintélyes, (becsületességekről és józansággal párosult) buzgó ortodox keleti román érzelmüköről ismert polgári férfiakat, kiknek megválasztásában nőmnek, ha már férjhez ment volna is, és végrendeleti végrehajtóinak, ha még életben lennének, valamint a Bihar megyei Királydaróczi Poynár nevet viselő rokonaimnak is döntő szavazatuk legyen; ezen Poynár családból, ha közöttük képességgel bíró egyének lenné-nek, legalább egy választassék a képviseletbe.

e) Miután ezen képviselet az alapítványi hagyományt a magyar és erdélyországi keleti ortodox román nemzet nevében átvesz, s azt az ortodox román metropolitai pénztárba célszerű ellenőrzés mellett leté-te-ményezze az gyümölcsözöleg biztos és szilárd hitelű jó helyekre, s időközben pedig a pesti, nagyvárad, aradi s szébeni takarékpénztárakba az alapítvány neve alatt; a tiszta jövedelemnek két harmadrészét tőké-

sítse minden évben és szaporítsa kamatainak kamataival, illetőleg jövedelmeinek jövedelmeivel az átvétel idejétől számitott ötven (50) évig.

f) A jövedelem, illetőleg kamat egy harmadrészéből egy számvevőnek díjaztatása után fennmaradt összeget a képviselet ossza fel ösztöndíjul jeles viselőtű, kitűnő tehetségű, keleti ortodox vallást követő román ifjaknak, kiknek szülői nem képesek gyermekük nevelését és képeztetését saját anyagi tehetségük-ből teljesíteni. Ehelyütt általános elv gyanánt megállapítattak, hogy az ösztöndíjak az egyes helyi viszonyok és tanosztályi fokozatok követelményei szerint szabassanak ki, nevezetesen külföldön vagy Budapesten tanulóknak, illetőleg felsőbb tudományokat hallgatóknak nagyobb ösztöndíj adassék, mint azoknak, kik vidéken és illetőleg az alsóbb iskolákban tanulnak; az előbbieknél nyújtandó segélyezés évi 500 frtnál nagyobb és 300 frtnál kisebb, az utóbbiaknak 300 frtnál nagyobb ne legyen.

g) Az e) alatti 50 év leteltével számítassék a tőkéhez a tőkésített kamatok; és ezeknek kamataival felszaporodott mennyiség egy új főösszeggé, s ekkor ezen összeg jövedelmeinek tiszta három ötödrésze tőkésítettessék kamataival és kamatainak kamataival "anatocizmus" számítás szerint ismét ötven évig.

h) Ezen főösszeg jövedelmeinek fenmaradt két ötöd részéből, levonva a számvitel költségeit, adassék ismét ösztöndíj az f) alatti kellékekkel bíró jeles tanulóknak, de akkor már terjesszék ki a segélyezést a művészeti, lelkészeti és tanítópályán magukat kiképezni indult ifjúkra is.

i) Ha ezen második 50 év is letelik, számítassék a tőkéhez, a tőkésített kamatok s ezek kamatai által felszaporodott mennyiség egy újabb főösszeggé, és ezután ezen főösszeg jövedelmeinek tiszta fele tőkésítettessék e) és g) szerint ismét 50 évig.

k) Ezen főösszeg jövedelmének második feléből levonva a számvitel költségeket, segíttessenek a fentebbi elvek szerint számosabb tanulók, de már ekkor jutalmazzassanak a jövedelemből jeles tulajdonokkal bíró, számos családdal terhelt, vagy előregedett, szűkölködő lelkészek és néptanítók is.

l) Ezen harmadik 50 év elteltével számítassék a tőkéhez a kamatok s ezek kamatainak tőkésített egyik feléből felszaporodott mennyiség, és képzettessék e szerint egy állandó főösszeg, de már ekkor szüntessék meg a további tőkésítés.

m) Mindazáltal képzettessék a netáni tőkeveszteségek – vagy kamatfennakadásokból származható zavarok elhárítására egy tartalékalap (reservefond) az egész főalapítványi tőke jövedelmének egy tizedrészből; – ha a tiszta jövedelem egy tizedrészének a tartalékalap részére félretétele által a tartalék annyira szaporodnék, hogy a főalapítványi összeg egy ötödét elérte, csatoltassék a tartalékalap a főösszeghez, és kezdessék meg egy új tartalékalap a fentebbi cél elérése s ugyanazon mód szerint.

n) Az alapítványi főösszeg egész jövedelme – a tartalék félretételével és megtakarításával – fordítassék a fentebbi segedelmezésekben kívül minden más román keleti ortodox vallási célokra a képviselet többségének belátása szerint, szem előtt tartva a közös magyar hazának, a keleti ortodox anyaszentegyháznak és román nemzetnek javát és felvirágzását.

o) minden segélyezésnél – hasonló qualificatio mellett – a bihari Poynároknak, kik anyai nagyatáym Poynár Demeter rokonságából származnak, ha keleti ortodox vallást követnek, elsőbbség adassék.

p) Ismervén a román nemzet minden tagjainak nemzeti jólétének előmozdítása iránti önzéstelen buzgóságát, meg vagyok győződve, hogy a képviselet teendőivel és gondjaival járó fáradságot minden képviseli tag anyagi jatalom nélkül vállalja magára, – azon öntudat által érezvén magát jutalmazva lenni, hogy az általam szolgáltatott anyagot ő is segített feldolgozni kedves nemzetének felvirágzására.

q) Addig míg alkotmányos úton a román nemzetről nemzeti testület, nemzeti gyűlés, kongresszus, vagy más autonóm gépezeit lép életbe, az alapítványi képviselet csak a nagy közönségnek ad sáfarkodásáról számot olyformán, hogy az államkormány főfelügyelete épsegben fenntartván, a számadások a magyar hivatalos és három legolvasottabb román lapokban a nyilvánosság közbírálatának adatnak át; ha pedig a nemzet organicus autonóm testületet nyer, – a számadások ez elé terjesztetnek jóváhagyás végett, azután felterjesztetnek a magyar államkormánynak s a fentebbi módon átadatnak a nyilvánosságnak, s ha a kezelésben hibák vagy ezen végrendelet elleni cselekvények, sőt netalán hütlenségek követtetnének el, a főfelügyelet jogán fogva, a magas magyar kormányt megtorlásra kérem és hatalmazom fel, egyébiránt olyan államkormány felügyeletet értek, melyet a törvény fog szabályozni és körülími.

r) Az ösztöndíjakat és segélyezéseket – három román lapban a kellő időben kihirdetett pályázat folytán az f), h), k), n), és o) pontok értelmében az arra szavazattöbbséggel legérdeemesebbnek elismertek között kiosztani – a képviseletnek tételek kizárolagos jogává.

s) Ha a hazában a keleti ortodox egyház idővel aszerint rendeztetnék, hogy a szerbek a keleti románokkal egyesülnen tartanának egyházi zsinatot, vagy nemzetiségi tekintetben a keleti vallású románok a görögkatholikus, máskép unitus románokkal együttesen tartanának kongresszusokat, vagy más című törvény által engedélyezett nemzeti gyülekezeteket, az ilyen vegyes gyülekezetekben az én alapítványom soha semmi szín alatt tanácskozás tárgya ne lehessen, sem szerbnek, sem unitus románnak ezen alapítvány sorsában nemcsak szavazata, hanem véleménye se hallgattassék meg.

8. Végrendeletem végrehajtójú szeretve tiszttel barátimat: Széher Mihály, dullói és valemarei Joannovics György és apádai Grabovszky György urakat kérem meg, – kiknek az élet folytán irántam tanúsított barátságától reménylem és elvárom, hogy ezen terhet magukra vállalják s végakaratomat lelkismeretesen teljesítendik.

9. Azon esetre, ha ezen végrendeletben oly kételyek adnák elő magokat, melyek szerint nőm jogai a hagyatéki tömeg érdekeivel, vagy a hagyományosok jogaival összeütközésben lenni látszanak, megkéröm a végrendelet végrehajtót és illetékes hatóságot, hogy az ilyen kételyeket minden esetben nőm előnyére magyarázzák, mert a világon csak szeretett nőm iránt érzem magamat hálával kötelezve, s azért őt semmi esetben sem kívánom megkeseríteni.

10. Megkéröm végrendeletem végrehajtót, miszerint ezen végrendelet másolatait kedves nőmnek, Mandrino Mihály öcsémnek, Mandrino Júliának, Pest város tanácsának, Nagyváradon lakó idősb Poynár János rokonomnak, a magyar és erdélyiországi metropolitának, az aradi és karánszebesi keleti román püspököknek, s ha időközben még másutt is alakulna keleti román püspökség, annak is, végre a hazai magyar kormánynak által adni, illetőleg hivatalos úton megküldeni szíveskedjenek. Azon célból, hogy jelen végakaratú intézkedésem időnek folytával feledékenysége ne menjen, rendelem, hogy jelen végrendeletem minden keleti székesegyházban, minden év február 9-én, ónaptár szerint, mint születésem napján felolvastassék. Ezzel bevégzem, mit még szívemen hordok! Isten hozzátok, kedves hazám és nemzetem, szeretett nőm és rokonaim, Isten veletek, kedves barátaim! Kelt két egyenlő példányban, melyeknek egyike görögkeleti érsek, b.Saguna András úrnak, másikat sz.k. Pest város tanácsának küldetett meg. (Pesten, 1869.évi.) Utólag kijelentem, hogy mindaddig, míg külgazdaságom a tömeg tulajdoná lesz, azon lakosztály és kertrész, melyet én családommal együtt használtam, nőm szabad rendelkezése alatt marad.

Pesten, 1869. évi november 4-ik napján.

Gozsdu Manó m.h.

Alulirottak hitelesen bizonyítjuk, hogy méltóságos Gozsdu Manó úr, a nagyméltóságú magyar kir.Curia, mint legfőbb ítélező bírája által megkerestetvén, nevezett Gozsdu Manó úr ő méltóságánál együttesen megjelentünk, ki is testileg gyengélkedő ugyan, de lelkileg teljesen egészséges állapotban ezen okmányt saját végakarata nyilvánításának előttünk szóval kijelentette, és együttes jelenlétében azt sajátkezűleg aláírta. – Megjegyezzük, hogy ezen okirat utolsó lapján a 13-ik sorban tett három szó kitörlés végrendelkező kívánságára történt.

*Pușcariu János, m.k. a m.k.Curia l.f.1.bíró
Varga Flórián, m.k. köz- és váltóügyvéd
Cimponeriu Athanáz, m.k. magy.kir.miniszt.titkár
Popovics Simon, m.k. nyugalmazott septemvir
Aldulianu János,m.k. a m.k. Curia legf.itél.bíró*

Mint megkeresett tanúk.

5814/1870. Jelen végrendelet sz.k. Pest város törvényszékének alulírt napon tartott ülésében szabály-szerűen kihirdettetett. Kelt Pesten, 1870. február 3-án. *Bogisich Lajos*, m.k. főbíró. *Györky Miklós*, n.k. törvényszéki tollnok.

AZ ALAPÍTVÁNY MŰKÖDÉSE 1870 ÉS 1918 KÖZÖTT

Gozsdu végrendeletét halálának napján, 1870 február 3-án felbontották közjegyző jelenlétében, így ettől a naptól hatályba léptek a végrendeletben foglalt rendelkezések. A végrendelkező akarata szerint az alapítvány kezelését egy képviselet gyakorolja, amelynek tagjai: a magyarországi görögkeleti román érsek, aki egyszersmind elnöke is a képviseletnek, valamennyi hazai görögkeleti román püspök és hat görögkeleti vallású világi férfiú. A világiak közül egy tagnak, a Gozsduval rokonságban álló Bihar vármegyei királdaróczi Poynár családból kell lennie. Az első képviseletet **1870 április 23-án** választották meg. Tagjai a következők voltak: Andrei Șaguna nagyszabéni görögkeleti román érsek (elnök), dr. Procopie Ivacicovici, dr. Ioan Popasu, Ioan Aldulean, Ioan Pușcariu, Ioan Faur, Dionisie Poynár, George Mocioni és Nicolae Ioanovici. Az alapítványi képviseletnek saját pecsétje lett: "*Fundațiunea Gozsdu (Gozsdu alapítvány) 1870*" körirattal és "*Lăsați pruncii să vină la mine*" ("Engedjétek, hogy jöjjenek hozzám a kisgyermeket") jelszóval. A képviselet 3 évenként kellett újraválasztani.¹⁰

A vallás- és közoktatásügyi miniszter utasítására a képviseletet szem előtt tartva megal-kotta az ún. Alapítványi levelet (szervezési és működési szabályzatot), amelyet **Trefort Ágoston 1885 november 25-én** jóvá is hagyott, a következő megjegyzésekkel:

- 1) Az alapítólevél szövegében Magyarország mellett Erdélynek külön megnevezése nemcsak törvényellenesnek, hanem teljesen fölöslegesnek is lehető, mert Erdélynek Magyarországgal törvényileg történt egyesítése folytán, Magyarország alatt az erdélyi részek is értendők.
- 2) Az alapítólevél 4.&-a azzal toldatik meg, hogy az alapítványi tőkének magánosoknál való elhelyezése feltétlenül tiltva van.
- 3) Az alapítólevél 5.&-nak c) pontja azzal módosul, hogy az ösztöndíjnak külföldön való élvezése, minden egyes esetben, a vallás- és közoktatásügyi magyar kir. miniszteriumnak előre kieszköz-lendő engedélyétől függ.¹¹

A kért módosításokat a képviselet **1897-ben** eszközölte.

A "Gozsdu alapítvány" alapítólevele

Néhai Gozsdu Manó, volt pesti ügyvéd, utóbb országgyűlesi képviselő, majd krassómegyei főispán, a cs.kir. Lipótrend vitéze és elhalálozása idején a magyar kir.kúria, mint legfőbb ítélező bírája stb. 1869-ik évi november 4-én kelt és 1870.évi február hó 3-án történt elhalálozása után ugyanaznap kihirdetett végrendeletével egy saját nevéről elnevezendő alapítványt tevén: ezen alapítványnak alólírott képviselete az alapítvány ügyeiben általában zsinórómértékül tartandó alapítványlevet a magyarországi (és erdélyi) görögkeleti román egyházi kongresszus, mint egyházi főhatóság, illetve a görögkeleti román metropoliai konzisztórium jóváhagyásának fenntartása mellett, az alapító végrendeleti intézkedései alapján a következőkben állítja ki:

I.FEJEZET

Az alapítvány tárgya, jellege és rendeltetése

1.& Ezen alapítvány: "Gozsdu alapítványa", román nyelven "Fundățiunea lui Gozsdu" nevet viseli.

2.& Az alapítvány törzsvagyonát képezi az alapító hagyatéka, mely a pesti törvényszéknek, mint hagyatéki bíróságnak 1871.évi december hó 16-án 50.393.sz. a.kelt végzése folytán, az alapítványnak, mint végrendeleti általános örökösnak, ingók, ingatlanok és értékpapírokban stb. törvényszékileg felvett leltár szerint a terhekkel együtt átadatott.

Ez pedig jelenleg a következő.

I. Cselekvő állapot

1. Budapest főváros erzsébetvárosi részében Király utcai 13. házszám és 5.274. telekkönyvi betét – 5.234.helyrajzi szám alatti ház, udvar és kert a jövedelemhez képest 156.000 frt. értékben;

2. Budapest főváros erzsébetvárosi részében Dob utcai 16. házszám és 5.275 . telekkönyvi betét – 5.235. helyrajzi szám alatti ház, udvar és kert 78.000 frt. értékben;
 3. Budapest főváros erzsébetvárosi részében Holló utcai 8.házszám és 5.270. telekkönyvi betét – 5.230. helyrajzi szám alatti ház, udvar és kert 54.000 frt. értékben;
 4. 100 darab Pesti Első Hazai Takarékpénztári részvény, egyenként 1000 frt. és így összesen 100.000 frt. és így összesen 100.000 frt. névértékben;
 5. 20 darab "Concordia" gózmalmi részvény egyenként 500 frt. és így összesen 10.000 frt. névértékben;
 6. 10 darab tiszavölgyi sorsjegy egyenként 100 frt. s így összesen 1.000 frt. névértékben.
- Összesen tehát a cselekvő állapot értéke: 399.000 frt.

II. Szenvedő állapot

1. A hagyatékot terhelő adósságok és hagyományok kifizetése, másrészről az adósságok különben is szükségessé vált összpontosítása céljából a nagyszebeni görögkeleti román érseki alapokból felvett kölcsöntartozás 172.000 frt. erejéig;

2. A pesti magyar kereskedelmi banknál a Dob utcai 16. házszám alatti fent jelzett fekvőséget terhelő kölcsöntartozás 33.184 frt 66 kr. erejéig;

3. A Pesti Első Hazai Takarékpénztári fenti részvényekből 11 darab jövedelmének 3/4 részét néhai Gozsdu Manónak Melánia nevű özvegye javára élethossziglen terhelő kikötmenyből folyó és függő tartozás 8.250 frt. értékben;

4. A "Concordia" gózmalmi fenti részvények jövedelmének 3/4 részét ugyancsak néhai Gozsdu Manónak Melánia nevű özvegye javára élethossziglen terhelő hasontermészetű tartozás 7.500 frt;

Összesen tehát a terhelő állapot értéke: 220.934 frt. 66 kr.

Eszerint a szenvedő állapot a cselekvőbeli levonása után marad: 178.065 frt. 34 kr. tiszta vagyon.

3.&. Az alapítvány a magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) ortodox görögkeleti vallású románok oszthatatlan tulajdona lévén, az államkormány főfelügyeletének épsegben tartása mellett, a magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) görögkeleti román nemzeti egyházi kongresszus, illetőleg a görögkeleti román metropolitai konzisztórium, mint egyházi főhatóság alatt áll és a végrendelet értelmében az alább írt módon (6.&) alakított képviselet által kezeltek.

4.&. Az alapítvány vagyonát képező pénzkészletek, értékpapírok és egyéb vagyonokmányok az alább írt alapítványi képviselet által, a 3.&-ban említett kongresszusi főhatóság jóváhagyásával szabályozandó célszerű ellenőrködés mellett, a görögkeleti ortodox román metropolita pénztárában őrizendők és kezelen-dők; ami pedig különösen a pénzkészleteket illeti, ezek elsősorban a fennálló tartozások részenkénti törlesztésére fordítandók, továbbá gyümölcsözés végett hazai fekvőkben vagy állami értékpapírokon, vagy hazai szilárd hitelű intézetek részvényeiben helyezendők el, ezen elhelyezésig azonban időközben teljesen biztos és ugyancsak szilárd hitelű hazai pénzintézeteknél kamatoztatandók.

5.&. Az alapítvány mikor és miként leendő életbeléptetésére nézve a következő szabályok szolgálnak zsinórmértékül:

1. Az alapítványi vagyonnak a képviselet által történt átvételelétől, vagyis **1871**-ik évtől számítandó 50 év leforgása alatt, azaz 1921-ik évig, az alapítvány tiszta jövedelmének kétharmada évről évre tőkésítetik; egyharmadából pedig a számvevő díjaztatása után évenként tanulmányi ösztöndíjak osztatnak ki jeles viseletű, kitűnő észtehetségű keleti ortodox vallást követő oly román ifjaknak, kik magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) illetőségük s kiknek szülői nem képesek gyermekeik nevelését és kiképzetését saját anyagi tehetségből teljesíteni.

2. Az első pont alatt említett 50 év leteltével, vagyis **1921**-től kezdve további 50 év alatt jövedelmének három ötödrésze tőkésítetik minden évben kamatjaival és a kamatok kamatjaival anatocizmus számítás szerint; a fenmaradó két ötödrésszből pedig levonva a számvitel költségeit, ismét tanulmányi kellékekkel bíró görögkeleti ortodox vallású román tanulók segélyeztetnek; de akkor már kiterjesztik ezen ösztöndíj-segélyezés a művészeti, lelkészeti és tanítói pályára készülő görögkeleti ortodox vallású román ifjakra is.

3. A 2-ik pont alatti második 50 év leteltével, tehát az alapítványi vagyon átvételelétől számítandó 100 év múlva, vagyis **1971**-ik évtől kezdve a fenti módon tőkésített kamatok és ezek kamatjai által felszaporodott mennyiség a főtőkéhez csatoltatik és az íly módon keletkezett újabb főösszeg jövedelmének tiszta fele tőkésítetik ugyancsak a fentebbi módon újabb 50 éven át; másik feléből pedig levonva a számvitel költségeket, a fentebbi módon újabb 50 éven át; másik feléből pedig levonva a számvitel költségeket, a fentebbi elvek szerint minden évben számosabb görögkeleti ortodox vallású magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) illetőségű román tanulók segélyeztetnek, de már akkor a jövedelem ezen feléből jutalmaz-

tatnak jeles tulajdonokkal bíró, számos családdal terhelt, vagy előregegdet szűkölökő görögkeleti ortodox vallású román lelkészek és néptanítók is.

4. A harmadik 50 év, tehát összesen 150 év leteltével, azaz 2021-ben, az utóbbi 50 év alatt tőkésített kamatozból felszaporodott mennyisége a főtőkéhez csatoltatik és eszerint egy állandó főösszeg képeztetik; ekkor azután a további tőkésítés megszűnik, mindenkorálta a netaláni tőkeveszteségek, vagy kamat be nem fizetésekkel származható zavarok elhárítására az egész főalapítványi tőke jövedelmeinek egy tizedrészéből egy tartalékalap képeztetik, mégpedig úgy, hogy, ha a tiszta jövedelem egy tizedrészével a tartalékalap idővel annyira felszaporodná, hogy a főalapítványi összeg egy ötödét eléri, a tartalékalap a főösszeghez csatoltassék és a fentebbi célra ugyanazon módszerrel egy új tartalékalap kezdessék meg.

Ezen időszak, vagyis az alapítványi vagyon átvételétől számítandó 150 év leteltével az alapítványi főösszeg egész jövedelme a tartalék félretételével és megtakarításával a fentebb érintett segélyezésekben kívül minden más magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) román keleti ortodox vallási célokra fordítatik, szem előtt tartva a közös magyar hazának, a keleti ortodox anyaszentegyháznak és a román népnek javát és felvirágzását.

5. Az ösztöndíjakban részesíthetők azon magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) illetőségű ortodox keleti vallású román ifjak,

a) kik valamely hazai nyilvános tanintézetben rendes tanulók, illetőleg hallgatókként vannak beírva a 3-ik elemi osztály bevégzésétől kezdve egészen az egyetemi tanévek befejeztéig; s a tanulmányi évek sikeres befejezése után a szigorlatok letétele végett részesíthetők az utolsó évben élvezett ösztöndíjnak megfelelő segélyösszegben és ezenkívül az oklevél díjában is, de szükséges

b) hogy a tanulmányokból jó sikert mutassanak fel, jó magaviseletük legyenek s hogy igazoltassék, miként szülőik nem képesek gyermekük nevelését és kiképeztetését sajátjukból teljesíteni,

c) a hazai törvényeknek és fennálló tanrendszer szabályainak korlátain belül kivételkép és csakis a felső tanintézeteknél végzendő tanfolyam alatt, a imént leírt minősítvényű ifjaknak megengedhető, hogy magasabb kiképeztetés és tökéletesbülés céljából külföldön is folytathassák tanulmányait. Ilyetén esetek azonban a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak előzetesen bejelentendők,

d) a budapesti egyetemen és ehhez hasonló más felsőbb tanintézetekben tanuló, fenti minősítvényű ifjaknak nagyobb és pedig 500 frtig, a vidéken, illetőleg alsóbb tanintézetekben tanuló ugyancsak fenti minősítvényű ifjaknak azonban kisebb éspedig 300 frtig terjedhető ösztöndíj vagy segély adható,

e) a pályázók közül egyéb hasonló körülmények között elsőbbségük lesz a magasabb tanintézet, vagy osztályú tanulóknak azokkal szemben, kik alsó fokú intézetekben, illetőleg osztályokban vannak továbbá az előbbiektől azoknak, kiknek jobb eredményű osztályzatuk és dicséretesebb magaviseletük azoknak, kik a biharmegyei királydaróczi Poynár Demeter féle családból származnak,

f) az ösztöndíjas tanuló elveszti az ösztöndíjat:

aa) ha megszűnik magyarországi honpolgár lenni, vagy az ortodox keleti román egyházhhoz tartozni;
bb) ha a tanulmányokat otthagyja, vagy pedig nem teszi le kellő időben és sikerrel a vizsgákat és netáni akadályokat elfogadható módon nem igazolja;

cc) ha oly büntetendő cselekményt követne el, mely hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlatának felfüggessztését vonja maga után.

6. A kiosztandó ösztöndíjakra és segélyezésekre a feltételek megismertetése mellett a központi magyar hivatalos és 3 román lapban kellő időben pályázat hirdettetik ki.

II.FEJEZET

Az alapítvány képviselete

6.&. Az alapítvány kezelésére egy képviselet van hivatva, mely görögkeleti ortodox vallású és román nemzetiségű tagokból áll, jelesen a görögkeleti román metropolita érsekből és valamennyi magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) görögkeleti ortodox román megyés püspökből; továbbá ezeknek összes számát meghaladó 3 személyteljes, becsületességekről és józanságukról, buzgó ortodox keleti vallási érzelmiéről ismert világi férfiakból.

Ezen képviseletbe az alapítóval rokonságban lévő, az 5-ik &-ban említett Bihar megyei királydaróczi Poynár nevű családból, ha a rokonok között képességgel bíró egyének vannak, legalább egy választandó.

Az alapító végrendelete alapján már megalakult alapítványi képviselet létezése a jelen alapítványi levélben tudomásul vétetik.

7.&. A metropolita-érsek és a püspökök a képviselet természetes tagjaivá válnak, mi helyt mint egyházfők hivatalukba léptek; ellenben a polgári állású új tagok választás útján lépnek be a képviseletbe.

A választást a közös felelősség és ebből kifolyólag az önkiegészítés elvénél fogva az eddig is követett

gyakorlat szerint maga a képviselő ejti meg, de ezen választásban az alapító által arra feljogosított és a képviselő által hozzájárulás végett esetől esetre felhívandó alább jelzett tényezők is bírnak döntő szavazzattal éspedig: az alapító özvegye, ha férjhez ment is, továbbá az alapító végrendeletének végrehajtói, ha még életben vannak és végre az alapítónak Bihar megyei királydaróczi Poynár nevet viselő, az 5.& alatt jelzett férfi rokonai.

Ha a most említett tényezők valamelyike a felhívás elküldésétől számítandó 30 nap alatt megejtett választás iránt érdemileg nem nyilatkoznék, ez részről beleegyezésnek veendő.

Az ekkép végrehajtott választás ellen alaki hiányokra, vagy a megválasztottnak képességére vonatkozó kifogások esetében, a választási cselekményben részt venni jogosultaknak bármelyike jegyzőkönyvi óvást tehet, illetőleg óvásával avagy panaszával az alapítványnak a 3. &-ban említett egyházi főhatósághoz fordulhat, de óvását, illetőleg panaszát minden esetben kellően indokolni köteles.

A választási jegyzőkönyv a jogosultaknak arra vonatkozó utónyilatkozataival és a képviselő végleges határozatával kiegészítve, a netán beadott óvással vagy panasssal együtt, tudomás és esetleg további intézkedés végett a kongresszushoz, mint az alapítványi főhatósághoz felterjesztendő, mely lényeges alaki hiányok, vagy a kellő képesítvény hiánya esetében a választást megsemmisíti s újat rendel el.

8.& A képviselői tagság tiszteletbeli lévén, azzal az alapítvány érdekében tett utazás költségeinek és netán egyéb lényeges kiadásoknak megtérítésén kívül semmi egyéb jutalmazás nem jár.

9.& A képviselő rendszerinti elnöke a metropolita-érsek, ennek távollété vagy akadályoztatása esetében az elnöki tisztet a jelenlevő legidősebb püspök teljesíti; ha pedig egyetlen püspök sem volna jelen, a képviselőnek legidősebb polgári állású tagja vezeti a tanácskozást és teljesíti az elnöki tisztet, míg maga a képviselő azon alkalomra a saját kebeléből helyettes elnököt nem választ.

10.& Az alapítvány kezelését a képviselő eszközli; ez kiterjed az alapítványi vagyont illető összes gazdasági teendők iránti intézkedésekre, a tanulmányi ösztöndíjak és más segélyezések megadására s egyéb, az alapító végrendeletéből annak földi maradványai és emléke, hátrahagyott özvegye és rokonai irányában kifolyó kötelezettségek teljesítésére s általában az összes alapítványi intézkedéseknek közvetlen vagy közvetett pontos végrehajtására.

11.& A képviselő végrendelete értelmében maga állapítja meg saját ügykezelési szabályait; a szabályozott folyó teendők ellátására saját kebeléből állandó bizottságot választhat; az alapítványhoz tartozó ingók és ingatlanok feletti közvetlen felügyelet, a számvevőség vezetése, a jogi ügyek ellátása, a tanulmányi ösztöndíjak és egyéb segélyezések megadásának módozatai, s általában a fontosabb teendők rendszeres menete iránt intézkedik; választ számvevőt, esetleg állandó jegyzőt, gazdasági felügyelőt, ügyészét és egyéb tiszttiselőt, amennyiben ezek az alapítvány érdekében nélkülözhetetlenül szükségesek; tiszttiselőinek évi fizetéseit vagy tiszteletdíjait és az alapítvány bevételeinek és kiadásainak évi előirányzatát megállapítja; végre az állandó bizottság és minden egyes tiszttiselő hatáskörét és azok számára a szükséges utasításokat is megszabja.

12.& Az alapítványnak bíróságok és közhatóságok előtt, valamint más személyek irányában való képviseltetésére a meghatalmazásokat esetől esetre a képviselő határozataihoz képest az elnök, vagy ennek a fenti 9.-&ban említett helyettese irja alá.

13.& Az alapítványi képviselőnek saját pecsétje lesz: "Fundatiunea lui Gozsdu (Gozsdu alapítvanya) 1870" körirattal és "Lăsați pruncii să vină la mine" ("Engedjétek, hogy jöjjenek hozzám a kisgyermeket") jelszóval.

14.& A képviselő, alarendelt közegei, mint ilyenek irányában fegyelmi hatóságot gyakorol.

15.& Az alapítványi ingatlanok és értékpapirok eladása, vagy adás-vevés útján való megszerzése csak a kongresszus, illetve a görögkeleti román metropoliai konszistórium jóváhagyásával eszközölhető és ez előzetesen a vallás- és közoktatási minisztériumnak, mint minden alapítványok főfelügyelőjének indoklással bejelentendő.

III. FEJEZET

Számadási és hatósági ellenőrzés

16.& Az alapítvány kezeléséről szerkesztett évi számadások, az alapítványvagyon állapotának részletes kimutatása mellett, felülvizsgálat és jóváhagyás végett a magyarországi (és ezzel egyesített erdélyi) görögkeleti román egyházi kongresszus, (mint a görögkeleti románok szerves autonom testülete), illetőleg görögkeleti román metropoliai konszistórium, úgy is, mint az alapítvány rendszerinti főhatósága elé terjesztetnek, a hatósági jóváhagyás után pedig a számadások a magyar államkormányhoz felterjesztetnek és az eredmény a központi magyar hivatalos, úgyszintén 3 legolvasottabb román lapban a nyilvánosságnak átadnak.

17.& Kezelési hibák vagy az alapító végrendeletével ellenkező egyéb cselekmények és netáni hűtlen-ségek esetében, a görögkeleti ortodox román egyházi főhatóság, esetleg a főfelügyelet jogánál fogva az államkormány intézkedik.

IV. FEJEZET

Általános határozatok

18.& Jelen alapítványlevél a görögkeleti román egyházi kongresszus, illetőleg a görögkeleti román metropolia konzisztórium részéről nyerendő helybenhagyás és az államkormány részéről megerősítés után az alapítvány kezelését illetőleg az alapító végrendeletének épségben tartása mellett irányadóul fog szolgálni és három példányban állíttattván ki, ezekből az első példány az alapítványi képviselet irodájában, a második pedig a görögkeleti ortodox román metropoliai konzisztórium levéltárában fog őriztetni és a harmadik a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak használat és megerősítés végett beterjesztetik.

Kelt Budapesten, 1885. évi május hó 2-án.

A Gozsdu alapítvány képviselete nevében:

*Roman Miron s.k.
érsek és metropolita, mint a Gozsdu alapítványi
képviselet elnöke*

*Cimponeriu Athanáz s.k.
budapesti kir. ítélopábla bíró, mint a Gozsdu
alapítvány képviseleti tagja és jegyzője*

A nemzeti egyházkongresszusnak 1878. évi október 21-ik 249.számú 6. pontja alatti határozatával nyert meghatalmazás alapján ezen alapítványlevél helybenhagyatik és az ország kormányának megerősítés végett felterjesztetik.

Nagyszeben, a metropoliai konzisztórium 1885. évi augusztus 25-iki tartott plenáris üléséből.

*Roman Miron s.k.
elnök*

*Simonescu Leontin s.k.
titkár*

Az alapítvány jövedelmei és vagyonának alakulása

A Budapesten székelő Gozsdu Alapítvány az alapító végrendeletének megfelelően, a magyarországi görögkeleti vallású románok oszthatatlan tulajdonát képezi, mint ilyen, és a kormányállami felügyelete mellett, a magyarországi ortodox román egyház kongresszusának, ill. a szébeni román görögkeleti érseki szentszék fennhatósága alatt állt. A végrendelet, illetve az alapítványlevél szerint az alapítványi vagyonnak a képviselet (kezelőbizottság) által történt átvételétől, vagyis 1871-től számított 50 év leforgása alatt, azaz 1921-ig az alapítvány tiszta jövedelmének 2/3-a, 1921-től kezdve a tiszta jövedelem 3/5 része, 1971-től kezdve pedig a jövedelem fele évről évre tőkésítendő egészen 2075-ig és a tiszta jövedelemnek csak a fennmaradó része fordítandó tanulmányi ösztöndíjak kiosztására és a számvitelletől összefüggő kezelési költségek fedezésére.

Miután az alapítvány vagyonát **1882. október 18-tól** kezdve a nagyszebeni érseki szentszék pénztára kezelte, a képviselet 1889-ben összeállította azt a szabályrendeletet, amely az alapítványnak az érsekséghez való viszonyát szabályozta.

Ebből kiderül, hogy:

- A Gozsdu Alapítvány az összes alapítványi ügyet meghatározott hatáskörében önmaga intézi, a főfelügyelet és az ellenőrzés joga a román nemzeti egyházi kongresszust illeti.
- A képviselet minden évben augusztus 25-ig köteles a kongresszushoz felterjeszteni az alapítvány számadásait, leltárát és költségvetését.

- Az alapítvány bármely intézkedését ami a vagyont érinti, ingatlanoknak és értékpapíroknak az eladását és vételét a kongresszus, ill. az érseki szentszék hagyja jóvá.
- Az alapítvány készpénzét és értékpapírjait a nagyszebeni érseki szentszék pénztára kezeli.
- Az alapítvány évi bevételéről és kiadásairól szóló számadásokat, az érseki szentszék a vallás- és közoktatásiügyi minisztériumnak terjeszti fel.¹²

Az alapítvány **1870-ben kb. 200.000 frt-al** indult. A képviseletnek sikerült gyarapítani ezt az induló tőkét olyannyira, hogy **1917-ben 42-szer nagyobb volt (8.390.704 korona)** mint az indulásnál. Az alapítvány vagyonának növekedéséhez a következő körülmenyelek járultak hozzá:

- 1) Az "Pesti Hazai Első Takarékpénztár" 1872-ben új részvényeket bocsátott ki, amelyekből 6-ot az özvegynek adott, aki lemondott a jutalékról. Ennek következtében az alapítványnak 1872-ben már 102 "Pesti Hazai Első Takarékpénztár" részvénye volt. Az alapítvány az új részvények vásárlása céljából 50.000 frt. kölcsönt vett fel az aradi és karánszebesi görögkeleti román egyházmegyék közös alapjából.
- 2) Miután Gozsdu özvegye 1879 június 27-én férjhez ment Nemeshegyi Józsefhez, elesett az alapítványtól élvezett 6.000 frt. évi életjáradéktól, valamint azon jogától is, hogy halála esetére 25.000 frt-ról végrendelkezhetett tetszése szerint az alapítvány terhére. Az özvegy végkielégítésként a végrendeletben kikötött 60.000 frt-ot megkaptá. Miután az özvegy ez alkalommal lemondott a Rákosi villa haszonélvezeti jogáról is, az alapítvány ezért a gesztusáért kárpótlásként 2 db "Pesti Hazai Első Takarékpénztári" részvényt adott neki. Az alapítvány az özvegy végkielégítésére fordított összeget a nagyszebeni görögkeleti román főegyházmegyétől vette kölcsön.
- 3) A Rákosi villa és rétek 1882 március 27-én 125.000 frt-ért kelt el, az ebből befolyt pénzből fizették ki az aradi és karánszebesi görögkeleti román egyházmegye közös alapjából felvett kölcsönt.
- 4) Miután az alapítvány képviselete arról győződött meg, hogy az alapítvány Király utcai háza csak úgy lesz értékesíthető, ha azt idővel egy átjáró bérházzá fogják átépíteni, így 1883 október 29-én 78.000 frt-ért a Király utcai házzal szomszédos Dob utcai 16.számú házat és kertet 1884 március 15-én pedig 54.000 frt-ért a Király utcai házzal szintén szomszédos Holló u. 8. sz. házat vette meg.
- 5) Az "Pesti Hazai Első Takarékpénztár", 1890 február 8-án hozott határozata alapján új részvényeket bocsátott ki, mégpedig úgy, hogy a régi részvényesek minden részvényük után 1.000 frt. vételár és 262 frt 50 kr. átiratási díj, azaz 1.262 frt 50 kr. befizetése mellett, egy új részvényt vehetnek. Ezen újabb kibocsátás által az alapítványnak már 147 "Első Hazai Takarékpénztár" részvénye volt.
- 6) Az "Pesti Hazai Első Takarékpénztár" az 1894.évi közgyűlésen elhatározta, hogy a "Niederösterreichische Escomt Bank"-kal szövetkezve, Budapesten "Hazai Bank" név alatt, egy új bankot létesít, és hogy az őt megillető 31.000 részvényből 12.000 részvényt a saját részvényeseinek a rendelkezésére bocsájt, akik minden részvényük után 3 db "Hazai Bank" részvényt vehetnek 112 frtjával, amelynek névértéke 100 frt. volt, és így az alapítvány 441 db "Hazai Bank" részvényt vett, ami 49.140 frt. 94 kr.-ba került. Ezt az összeget az alapítvány a nagyszebeni görögkeleti román érsekség alapjaiból vette kölcsön.
- 7) Az "Pesti Hazai Első Takarékpénztár" 1894 november 25-én megtartott közgyűlésen elhatározta, hogy új részvényeket bocsát ki, amelyekből a régi részvényesek minden öt részvény után egyet vehetnek. Az alapítvány az új 30 db részvényért 137.160 frt-ot fizetett, mely összeget a nagyszebeni "Albina" román pénzintézettől vette kölcsön. Így az alapítvány részvényeinek száma 177-re emelkedett.
- 8) Az alapítvány képviselete 1900 március 4-én megtartott ülésén hozott határozatának megfelelően, a Király és Dob utcai házak helyett, egy egészen új átjáró bérházat építetett, 978.935 koronáért. Ezután a Gozsdu alapítvány házai 1.505.600 korona értéket képviseltek.
- 9) 1904 március 10-én az "Pesti Hazai Első Takarékpénztár" új részvényeket bocsátott ki, amelyekből a régi részvényesek minden két részvényük után 1.500 frtjával egyet vehetnek, és így az alapítvány a megvásárolt 89 új részvényével együtt 266 db részvény birtokába került.
- 10) A "Hazai Bank", miután 5.000.000 koronával emelte alaptőkéjét 1905 március 32-én új részvényeket bocsátott ki, mégpedig úgy, hogy a régi részvényesek minden két részvény után 220 koronáért egyet vehetnek és így az alapítványnak 221 új részvény vásárlásához volt jog, ami 49.250 koronába került.
- 11) A "Hazai Bank" 1906 és 1907-ben is bocsátott ki új részvényeket; e két alkalommal az alapítvány 442 új részvényt vásárolt 114.519 korona értékben. Részvényeinek száma pedig 1.104-re emelkedett.

Egy táblázat segítségével bemutatjuk az előbbiekben felsorolt tranzakciók sikeres végeredményét:

Év	Az alapítvány tulajdonában lévő részvények száma	Egy részvény ára	Az összes részvények ára koronákban
1871	54	5.300	186.200
1872	102	4.500	459.000
1873	102	4.500	459.000
1874	102	4.500	459.000
1875	102	4.870	496.740
1876	102	4.230	431.460
1877	102	4.560	645.120
1878	102	5.010	511.020
1879	100	6.000	600.000
1880	100	7.680	768.000
1881	100	9.500	950.000
1882	100	9.050	904.000
1883	100	9.140	914.000
1884	100	11.130	1.113.000
1885	100	12.100	1.210.000
1886	100	15.800	1.580.000
1887	100	14.000	1.400.000
1888	100	15.750	1.575.000
1889	100	20.200	2.020.000
1890	100	16.250	1.630.000
1891	147	16.900	2.484.300
1892	147	16.650	2.447.550
1893	147	17.750	2.609.250
1894	147	18.400	2.704.800
1895	177	15.800	2.796.600
1896	177	16.600	2.938.200
1897	177	16.760	2.955.900
1898	177	16.580	2.934.660
1899	177	16.580	2.934.660
1900	177	16.375	2.898.375
1901	177	16.300	2.885.100
1902	177	17.000	3.009.000
1903	177	18.900	3.345.300
1904	266	16.525	4.295.650
1905	266	19.950	5.306.700
1906	266	20.200	5.373.200
1907	266	20.175	5.366.550 ¹³

A gyors vagyonnövekedés annak tudható be, hogy az alapítvány bevételeinek 2/3-át tőkésítették, és ezek csak nőttek a kamatok kamataival.

Az első világháború kezdetén az alapítványt hadikölcsön hozzájárulásra kötelezték. Ez először **250.000**, majd 1916-ban **160.000 koronájába** került az alapítványnak, így a végösszeg **410.000 koronára** rúgott. Ezt az összeget az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után az alapítvány nem kapta vissza. Ugyancsak 1916-ban **10.000 koronát** adományozott az alapítvány a nagyszebeni árvaháznak, míg egy másik **10.000 koronás** összeget a Vöröskeresztnek utalt át.

Az alapítványi képviselet 1900-ig frtban számolta és adminisztrálta a bevételeket és kiadásokat, dacára annak, hogy 1895-ben vezették be az új pénznemet a koronát. 1900 után tért át a koronában való elszámolásra: 1 frt. egyenlő 2 koronával.

Egy rövid táblázat segítségével szeretnénk ilusztrálni az alapítvány vagyonnövekedését:

1870	200.000 Frt.
1877	1.099.690 Frt.
1890	1.194.981 Frt.
1897	1.702.093 Frt.
1899	1.846.717 Frt.
1907	7.340.317 Korona
1910	6.927.606 Korona
1916	7.761.955 Korona

1917
1918

8.390.704 Korona
több mint 10.000.000 Korona¹⁴

Ösztöndíjak odaítélése

A vagyont **1882. október 18-tól** a nagyszebeni érseki szentszék pénztára kezelte, mely egyúttal az alapítvány pénztára is volt. Ezzel szemben az alapítvány irodája Budapesten a Holló u.8.sz. alatti házban működött. Ide kellett az ösztöndíjra pályázó fiataloknak kérvényeiket minden év augusztus hó 5-ig beküldeni. Ösztöndíjat kaphatott elemi, középiskolai, de leginkább olyan román főiskolai és egyetemi hallgató, aki görögkeleti egyháztagsága mellett szegénységét hivatalosan igazolta. Az ösztöndíj 60 forinttól 500 forintig terjedő összeg lehetett, aszerint, hogy milyen iskolába járt az ösztöndíjas. A már odaítélt ösztöndíjat évente négy részletben a budapesti iroda számvevője folyósította.

Az ösztöndíj összegét tekintve a következő gyakorlat alakult ki:

- az elemi iskolai tanulók évi ösztöndíja legfeljebb 60 Frt;
- a gimnázium és reáliskola alsó osztályaiba, valamint az ezekkel egyenrangú kereskedelmi iskolába járó tanulók évi ösztöndíja legfeljebb 120 Frt;
- a gimnázium és reáliskola felső osztályaiba, valamint az ezekkel egyenrangú kereskedelmi iskolába járó tanulók évi ösztöndíja legfeljebb 180 Frt;
- a vidéki akadémiák hallgatóinak ösztöndíja legfeljebb 180 Frt;
- az egyetemek, valamint a budapesti és a külföldi felsőbb iskolák hallgatóinak évi ösztöndíja legfeljebb 300 Frt.

Az ösztöndíjas elveszti ösztöndíját:

- ha megszűnik magyarországi honpolgár lenni, vagy ha a görögkeleti román egyház ellen fog cselekedni,
- ha tanulmányait abbahagyja, és nem folytatja,
- ha más alapítványtól szerez ösztöndíjat,
- ha nem teszi le vizsgáit időben, vagy azokon megbukuk,
- ha illetlen, erkölcselen magatartása miatt a képviselet visszavonja odaítélt ösztöndíját.

Az ösztöndíjasok kötelesek voltak minden év szeptember 15-ig bemutatni a képviseletnek az évvégi tanulmányi eredményüket. Ez volt a feltétele annak, hogy a következő tanévben is megkaphassák ösztöndíjukat.

Az ösztöndíjak odaítélése céljából a képviselet minden évben június hó végén pályázatot írt ki, amelyet (Gozsdu végakarata szerint) az állam és minden egyes görögkeleti román egyházmegye hivatalos lapjában jelentetett meg. A pályázók augusztus 5-ig nyújthatták be kérvényeiket az alapítvány budapesti irodájába. A pályázathoz csatolni kellett:

- Születési anyakönyvi kivonatot, amelyhez mellékelní kellett a helybeli plébános igazolását, mely szerint a görögkeleti egyházhhoz tartozik a pályázó.
- Iskolai bizonyítványt.
- Hatósági bizonyítványt, amely igazolja, hogy a pályázónak vagy szüleinek nincsen olyan vagyon, amelyből fedezni tudják az iskoláztatási költségeket.

Az áremelkedések miatt, **1886-1900** között, több egyetemi hallgató ösztöndíjának emelését kéri, hogy tovább folytathassa tanulmányait. Ezen kérések felülvizsgálása után, az alapítványi képviselet növelte azok ösztöndíját, akik külföldön vagy a budapesti egyetemen tanultak.

Az alapítvány képviselete **1898 március 25-én** tartott ülésén elhatározta, hogy az alapítvány Holló utcai házában **internátust** (kollégiumot) állít fel 50 növendék részére, akiknek az alapítvány 500 Frt évi ösztöndíjat ad, amelyből azonban a hallgatók csak egy bizonyos összeget kapnának, ruházkodásra és tandíjra, az összeg további részét eltartásukra fogják fordítani. A képviselet a létesítendő internátus számára a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyását kérte, aki azonban mielőtt ezt megadta volna, 15.665/1900. sz. leiratában felszólította a képviseletet, hogy:

- Mutassa ki, mennyi az alapítvány vagyona?
- Bizonyítsa be, hogy az internátus létesítésével nem sérülnek az alapító végrendeletében tett intézkedések és az özvegyek az alapítvánnyal szemben szerzett jogai.
- Miután a létesítendő internátus, amelynek az a célja, hogy egyetemi hallgatókat tudományos pályára készítsen fel, csakis úgy létesítendő, hogyha alapszabályát a kormány jóváhagyja. A vallás- és közoktatásügyi miniszter arra utasította a képviseletet, hogy terjessze fel a tervbe vett internátus alapszabályát, és nyújtsa abban kellő biztosítékot, hogy az internátusi növendékek hazafias szellemben fognak neveltetni és hogy a tervbe vett internátus vezetését és működését illetően biztosítva lesz a kormány felügyeleti joga.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter ezen utasítására, a képviselet 1900 augusztus 3-iki ülésén fogalmazta meg válaszát, amelyet a miniszterhez felterjesztett. Ebben leszögezik, hogy az internátusban nem a tudományos pályára készítik fel a egyetemi hallgatókat, így szükségtelen, hogy ennek alapszabályait kormányhatóság hagyja jóvá. Nem sértik meg a Gozsdu végrendeletében leírtakat, hisz 500 Frt-nál nagyobb ösztöndíjat nem kapnak a hallgatók, de az életviszonyok megváltoztak, és ebből az összegből nem tudják zavartalanul folytatni tanulmányaikat, ezért terveztek az internátus felállítását 50 hallgató részére, hogy lakással és élelmezéssel segítsenek az ösztöndíjasoknak. Az internátus viszont semmiben sem korlátozná az egyetemi hallgatókat az őket megillető szabadságukban. A képviselet ezért arra kéri a minisztériumot, hogy minden kikötés nélkül járuljon hozzá az intézet felállításához.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter, a képviselet ezen felterjesztésére a 802/1901 sz. leiratában újonnan kijelentette, hogy csak akkor járul hozzá az internátus létesítéséhez, ha felterjesztik annak alapszabályát jóváhagyás végett. A képviselet **1901 augusztus 31-én** úgy határozott, inkább leveszi a napirendről az internátus kérdését, mintsem felügyeleti jogot adjon a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak.¹⁵

A Gozsdu Alapítvány évkönyveiben (*Analele Fundațiunii Gozsdu*) publikált adatok alapján, a következő összegző statisztikát készítettük. **1871 – 1900** között **1.492** ösztöndíjat osztottak ki a román hallgatók között **1.063.968 Frt** értékben. Diploma és doktori cím megszerzéséhez **358** hallgatónak adtak kiegészítő támogatásokat.

Ezek összege **80.409,60 Frt**.

Ezen időszak ösztöndíjasai a következő fakultásokon folytatták tanulmányaikat:

Ösztöndíjasok száma:	415
jogtudomány	149
orvostudomány	114
gyógyszerészeti kar	7
filozófiai tud.	45
műszaki tud.	72
erdészeti	21
kereskedelmi karok	7

Közülük:

befejezte tanulmányait	226
félbeszakította tanulmányait	44
folytatta tanulmányait	145

1901 – 1918 között **1.835** ösztöndíjat adtak egyetemi és főiskolai hallgatóknak **1.232.905 korona** értékben. Diplomamunka és doktori cím megszerzéséhez **570** hallgató **344.442 korona** értékben kapott kiegészítő támogatást.

Ösztöndíjasok száma:	420
orvostudomány	96
gyógyszerészeti kar	17
jogtudomány	198
filozófiai tud.	14
műszaki főisk.	18
erdészeti egy.	15
kereskedelmi főisk.	17
állatorvosi akadémia	11
pedagógiai tud.	8
agronómusi tud.	12
szépművészeti akadémia	6
zeneművészeti akadémia	6
keleti akadémia	1
testnevelési akadémia	1

Közülük:

befejezte tanulmányaik	219
félbeszakította tanulmányait	115
folytatják tanulmányaikat	86

A 115 hallgató közül akik "félbeszakították tanulmányaikat", sokan a fronton harcoltak az első világháború idején; főleg az olasz fronton teljesítettek szolgálatot.

Az egyetemi ill. főiskolai hallgatókon kívül, az alapítólevélben lefektetett szabályok értelmében az

elemi és középfokú intézmények tanulói is részesültek ösztöndíjban. A tanulók évi ösztöndíja 50 és 150 Frt között mozgott.

1871 – 1900 közötti időszakban a képviselet **455** ösztöndíjat osztott ki a tanulóknak **54.224 Frt.** értékben. **1901 – 1918** között pedig **673** ösztöndíj került felosztásra **249.552 korona** összegben. A 673 ösztöndíjas közül 464 tanuló fejezte be alsó- ill. középfokú tanulmányait.

1870 és 1918 között kiosztott ösztöndíjakról a következő összegző táblázatot mutatjuk be:

1870 – 1900

	Ösztöndíjak száma	Értéke
1) Egyetemi ill. főisk.hallg. ösztöndíja	1.492	1.063.968 Frt.
2) Hallgatók diploma és doktori címez támogatások	358	80.409 Frt.
3) Tanulóknak kiosztott ösztöndíjak	455	54.224 Frt.

1901 – 1918

1) Egyetemi ill. főik.hallg. ösztöndíja	1.835	1.232.905 Korona
2) Hallgatók diploma és doktori címez támogatások	570	344.442 Korona
3) Tanulóknak kiosztott ösztöndíjak	673	249.552 Korona ¹⁶

Összesen tehát **4.455** ösztöndíjat ítétek oda hallgatók és tanulók részére **1.117.292 Frt** és **1.481.458 korona** értékben. 928 esetben nyújtottak kiegészítő támogatást **80.409 Frt.** ill. **344.442 korona** összegben

A közismertté vált román személyiségek közül a Gozsdu alapítvány ösztöndíjasa volt: *Victor Babeș, Ioan Zaicu, Valeriu Braniște, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Traian Vuia, Aurel Lazăr, Dumitru Lascu, Nicolae Zigre, Petru Groza, Aurel Vlad, Teodor Neș* és még sokan mások.

A Gozsdu Alapítvány évkönyveit lapozgatva, a mai Magyarország területén lévő román településekről is találtam több ösztöndíjast ill. pályázót. 1872 és 1914 között a következők kaptak ösztöndíjat:

Zaharia Rocsin (Méhkerék) joghallgató Nagyváradon.

1872 – 1874 100 Frt.

Petru Tegle (Körösszegapáti) joghallgató Nagyváradon.

1879/80 40 Frt.

Victor Popovici (Békés) (Később több évtizedig ő volt a plébánosa a békéscsabai román ortodox templomnak.)

1880/81 50 Frt.

1882/83 50 Frt. VIII. oszt. a szarvasi gimnáziumban

1885/86 200 Frt. Nagyváradon 2 évfolyamot végzett.

Kéri ösztöndíjának emelését, Budapesten akarja folytatni tanulmányait, az apja tanító volt és 5 gyereket nevelt.

1887/88 300 Frt.

Constantin Küzdényi (Békéscsaba)

1885/86 100 Frt. Szarvason érettségizett.

1887/88 300 Frt. Ösztöndíjának emelését kéri 400 Frt- ra, hogy Bp-en folytathassa műszaki tanulmányait.

Corneliu Kondorosi (Szeged)

1886/87 130 Frt. Ösztöndíjának emelését kéri.

1888/89 250 Frt. Bp-en tanul egy technikumban.

Valeriu Onițiu (Szeged)

1886/87 130 Frt.

1888/89 100 Frt.

1889/90	200 Frt. Bp-en filozófiát tanul, kéri ösztöndíjának emelését 300 Frt-ra.
1890/91	250 Frt.
1892/93	300 Frt.
Eusebiu Poynar (Debrecen)	
1886/87	100 Frt. Debrecenben II-os gimnazista.
1890/91	400 Frt.
1891/92	500 Frt. I. éves joghallgató.
Lazăr Popovici (Ottlaka)	
1886/87	200 Frt. Kolozsváron orvostanhallgató.
1888/89	250 Frt.
1890/91	300 Frt. Tanulmányait Bécsben folytatja.
Zaharia Octavian (Szeged)	
1886/87	100 Frt. V. oszt. gimáziumban.
1888/89	150 Frt.
1890/91	180 Frt.
1891/92	300 Frt. I. éves joghallgató Budapesten.
1893/94	400 Frt.
George Popovici (Békés) Kolozsváron	orvostanhallgató volt.
Az Elena Ghiba Birta Alapítványtól	200 Frt-os ösztöndija mellé,
1892/93	100 Frt. a Gozsdu Alapítványtól is kapott támogatást
1893/94	200 Frt.
Iuliu Coste (Magyarcsanád)	
1896/97	200 Frt. III. éves joghallgató Nagyváradon.
1897/98	300 Frt.
Eugen Popovici (Debrecen)	
1899/1900	300 Frt. Budapesten járt a műszaki egyetemre.
1900/1901	600 Frt.
Petru Popovici (Körösszegapáti)	
1901/1902	400 Kor. Joghallgató Nagyváradon.
1904/1905	600 Kor.
Iosif Drimba (Körösszegapáti)	
1904/1905	400 Kor. I. éves hallgató a katonai akadémián.
1905/1906	400 Kor.
1906/1907	400 Kor.
Eugen Pescariu (Békés)	
1906/1907	400 Kor. Joghallgató
1908/1909	600 Kor.
Iosif Roxin (Méhkerék)	
1906/1907	400 Kor. I. éves a gyógyszerészeti karon.
Valeriu Popovici (Körösszegapáti)	
1908/1909	600 Kor. I. éves a budapesti orvosi egyetemen.
Huf Lazăr (Körösszegapáti)	
1910/1911	800 Kor. Nagyváradi jogi akadémia hallgatója.
Ioan Bejan (Méhkerék)	
1912-1914	1000 Kor. Nagyváradi jogi akadémia hallgatója.

Az évkönyveket tanulmányozva, rábukkantam olyan pályázókra a fent említett településekről, akik valamilyen oknál fogva, nem kaptak ösztöndíjat:

Moise Ardelean (Ottlaka) 1885/86-os tanévben nyújtotta be pályázatát. Aradon végezte a gimnáziumot.

Traian Nedici (Ottlaka) ugyancsak 1885/86-ban pályázott.

Ioan Magdu (Csorvás) 1885/86-os tanévben kezdte tanulmányait Kolozsváron a kereskedelmi akadémián, ösztöndíjat viszont nem kapott.

Ioan Suciu (Kétegyháza) 1886/87-es tanévben pályázott. Szarvason végezte a gimnáziumot. Árva volt, az édesapja meghalt, aki 36 éven át tanított a faluban. Az édesanya rajta kívül még 3 kiskorút nevelt.

Ioan Zaharie (Szeged) 1886/87-ben nyújtotta be pályázatát. Szegeden 3 gimnáziumi osztályt

végzett. Az apja a szegedi bíróságon jegyző. Nincs vagyona, évi fizetése 500 Frt. és 100 Frt-os kiegészítést kap a lakás fenntartásra.

Iustin Gubaşiu (Gyula) 1886/87-ben pályázott. Gyulán végezte a polgári iskola 4 osztályát, kitűnő eredménnyel. Édesapja az egyházközség adminisztrátora volt.

Sever Popovici (Békés) és **George Popovici (Gyulavarsánd)** 1898-ban pályáztak, de hiányosak voltak dokumentumaik.

Francisc Schiller (Debrecen) és **George řimonca (Kétegyháza)** ugyancsak 1898-ban nyújtották be pályázataikat, mindenketten az orvosi egyetemen folytatták tanulmányaikat, de kérvényüket elutasították.

A Gozsdu Alapítvány az egyik legnagyobb magánalapítvány az Osztrák-Magyar Monarchiában. Ezen alapítvány támogatásával a XIX. század második felében létrejöhetett egy izmosodó és erősödő román értelmiség. 50 éves működése nagyon fontos szerepet játszott a magyarországi kultúra fejlődésében. A hazai románság történetében az értelmiségi osztály éppen a kiegyezés korában kezdi meg politikai szerepét. Addig ez az osztály szinte kizárolag papokból és tanítókból állott. Hálá a Gozsdu Alapítványnak a XIX. század második felében a szabad foglalkozásúak száma évről évre nő, különösen az ügyvédeké, az orvosoké, a bankároké és a gazdasági szakembereké. Az alapítványnak viszont, a végrendelkező akarata szerint, voltak vallási ill. felekezeti korlátai is, hiszen csak a görögkeleti román ifjak kaphattak ösztöndíjat, míg a görögkatolikus vallású románok ki voltak zárva az alapítvány jótékony hatása alól.

A GOZSDU ALAPÍTVÁNY HELYZETE AZ 1920–1952 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A magyar és román kormány között folyó tárgyalások (1924–1937)

Az I. világháború után a Gozsdu Alapítvány vagyona és ingatlanai két ország területén volt található. Az alapítvány képviselete (kezelőbizottsága) Nagyszebenben, míg a Gozsdu Alapítvány Gondnoki Hivatala Budapesten a Holló u.8.sz. alatt működött.

A magyar kormány 1922 február 10-én a már fokozatosan leépített nemzetiségügyi miniszterium teljes megszüntetéséről határozott. A nemzetiségi ügyek intézését a miniszterelnökség **Pataky Tibor** vezetése alatt álló **nemzetiségi ügyosztály** (II. ügyosztály) vette át, amely nemzetiségi kormánybiztosok tevékenységére is támaszkodott. A Gozsdu Alapítvány rendezése is ezen ügyosztály kompetenciájába tartozott, munkatársai készítették elő a két kormány között folyó tárgyalásokat.

A trianoni békeszerződés 249. cikkének 6. pontja értelmében Magyarország köteles rendezni a Gozsdu Alapítvány sorsát. Az alapítványi javakat fel kellett osztani **Románia (90 %), Jugoszlávia, Csehszlovákia (6 %)** és **Magyarország (4 %)** között. A végleges rendezésig, **1924 április 16-án Bukarestben Románia és Magyarország között létrejött egy ideiglenes egyezség**, mely szerint az alapítványi képviselet szabadon rendelkezhet az ingatlan vagyon és annak jövedelme felett.

Egy éven belül a Gozsdu Alapítvány végleges rendezése céljából a román kormány köteles volt összehívni Nagyszebenbe közös tárgyalásra Magyarország, Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselőit és szakértőit. Itt a képviselet köteles bemutatni az érdekeltek államok képviselőinek és szakértőinek az összes okmányt, számvitelüket, könyveket, mérlegeket stb., amelyek az alapítvány vagyonának felbecsüléséhez szükségesek. 1924-ben az alapítvány magyarországi vagyona budapesti nagy értékű bérházakból és a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál letétben levő értékpapírok ból állt, román területen az alapítványnak Nagyváradon volt egy háza és a nagyszebeni görögkeleti érseki konzisztórium pénztára kezelt nagyszámú értékpapírt, főleg Pesti Hazai Első Takarékpénztár és Hazai Bank részvényeket. A vagyonkezelés felett a legfőbb felügyeleti jogot a magyar törvények értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta, amit az alapítólevél elismert.¹⁷

Az 1924-es megállapodásban, a magyar kormány hozzájárult ahhoz, hogy az alapítványi képviselet egy éven át szabadon rendelkezhet az alapítvány Magyarországon lévő ingó vagyona, valamint az itteni ingatlanok jövedelme felett. Ezt a határidőt a román kormány kérésére kétszer meghosszabbították 1926-ig. A magyarországi románok ügyeinek kormánybiztosa, **Siegescu József** beszámolója szerint 1925-ben a szébeni képviselet – jogával élve – több mint 100 millió korona készpénzt vitt el a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól és közel 800 millió koronát vett át házbérjövedelem fejében az alapítvány tulajdonát képező házak gondnokától.¹⁸

A román kormány 1925 június 15-re hívta össze az érdekeltek államok képviselőit a Gozsdu Alapítvány ügyeinek végleges rendezésére. A magyar kormány halasztást kért arra való hivatkozással, hogy a miniszterelnök, akinek személyes kompetenciájába tartozott az alapítvány ügyeiben való döntés, a népszövetségi tárgyalások miatt nem tud elutazni Romániába. 1925 július 2-ára, majd szeptember 15-re időzítették a tárgyalást, de minden esetben a magyar kormány halasztást kért. Ezzel az időt húzó taktikával, a magyar kormány évekig elodázta a Gozsdu Alapítvány ügyének végleges rendezését. A miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának feljegyzésében a következőket lehet olvasni: "A román kormány a lehető legnagyobb súlyt helyezi arra, hogy a Gozsdu Alapítvány birtokába jusson. Az anyagi érdekek mellett nacionális szempontok is vezetik a román kormányt a Gozsdu alapítvány megszerzésére irányuló igyekezetében, mert amiként a Tököly-alapítvány jövedelméből nagyszerb agitátorok, úgy a Gozsdu-alapítvány jövedelméből román nacionalista agitátorok nevelkedtek évek hosszú során át. Az anyagi érdekek is szorítják azonban a román kormányt arra, hogy az alapítvány kérdését véglegesen rendezze, a megállapodás alapján a kezelőbizottság csak ez év [1925 B.M.] december hó 4-ig rendelkezik szabadon a magyarországi ingóvagyon és az itteni ingatlanok jövedelme felett. A bukaresti megállapodásban a magyar kormány kötelezettséget vállalt aziránt, hogy az alapítványt érdeklő kérdések végleges rendezése céljából a román kormány által összehívandó tárgyalásra elküldi képviselőit. Ez elől a kötelezettség elől több izben kitértünk, meglehetősen erőltetett indokolással, úgyhogy a román kormány legközelebbi meghívásának eleget kell

tennünk és bele kell menniink a formális tárgyalásokba [kiemelés tölem B.M.]. A kezünk itt egyáltalán¹⁹ nincs kötve, mert a bukaresti megállapodásban csak arra köteleztük magunkat, hogy tárgyalni fogunk."

A magyar kormány tárgyalási stratégiája arra irányult, hogy az ingó vagyon kiadassék Romániának és a többi érdekeltek államnak, míg az ingatlan vagyon a területi elv alapján Magyarországnak jusson. 1926 november 20-ára a román kormány Nagyszebenbe hívja a magyar kormány képviselőit. Ez a tárgyalás is meghiúsult. A román kormány emiatt újabb hosszabítási kérelmet nyújtott be, 1927 december 4-ig, ami a szabad rendelkezési jogot illeti. A miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának nézete szerint a szabad rendelkezési jognak meghosszabítása tekintetében a magyar kormány szabad kezet kapott, meghosszabítja ha akarja, de nem köteles. Viszont a román kormány kérelme **rekompénzáció** tárgya is lehet. Az ügyosztály felfogása szerint két irányelv alapján kellene kezelní a román kormány meghosszabítási kérelmét:

- 1) A meghosszabítási kérelem teljesítését ahhoz a feltételhez kellene kötni, hogy ellenőrzési és beleszólási jogot nyerjen a magyar kormány az alapítványi jövedelem kezelésénél, a jövedelemből való részesedésnél.
- 2) Mind a meghosszabítási kérelem, mind pedig különösen a végleges rendezésnél teendő esetleges engedményekért – rekompénzációs alapon – megfelelő árat kellene szabni a magyar kormánynak oly formán, hogy a Gozsdu Alapítvány kérdését politikai junktimba hozza a romániai magyarság hasonló ügyeivel.

"Ha a junktimra hajlandónak mutatkozik a román kormány, akkor tárgyalni lehet a felosztásról, de annak expressis verbis leszögezésével, hogy a rendezés ne a békészerződés alapján, hanem attól függetlenül, célszerűségi szempontok figyelembevételével történék. A pénzügyi szempont mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a kérdés rendezésének igen nagy súlyal latba eső nemzeti szempontokat, amelyek minden oldalon fennforognak. A románok úgy látszik preszízs kérést csinálnak abból, hogy a Gozsdu Alapítvány itteni ingatlanainak birtokába jussanak. Nekünk viszont a romániai magyar katholikus és református kisebbség kulturális és anyagi érdekei szempontjából rendkívül fontos volna, ha a magyar kisebbség ingatlanait visszakapja. Ha a románok mereven elzárkóznak egy gyakorlati megoldás elől, amely rekompénzációs alapon, mintegy ingatlancserével rendezi a fenti kérdéseket, akkor az ügyosztály nézete szerint a nagyszebeni tárgyalásokon... lépten nyomon technikai nehézségeket támasztunk, az érdekeltek utódállamokat egymás ellen kell kijátszanunk és oda tendálnunk, hogy a Gozsdu Alapítvány ügye a mostani kiemelt helyzetéből visszakerüljön az általános alapítványi kérdések egész komplexumának tárgyalási anyagába [kiemelés tölem B.M.]."²⁰

A vallás- és közoktatásügyi miniszter levelet írt Siegeskunak 1927 február 15-én, amelyben közli, hogy mivel a Gozsdu Alapítvány képviseletének 1926 december 4-én megszűnt a magyarországi vagyon felettes szabad rendelkezési joga, kérje meg **Ghenadie Bogoeviciot** az alapítvány budapesti kezelőjét, hogy további intézkedésig, a Gozsdu Alapítvány házbér és egyéb befolyó jövedelmét az esedékes közterhek kifizetése után zárolt letétként helyezze a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál.²¹

A Gozsdu Alapítvány ügyében elhúzódó tárgyalások következő állomása **Párizs, ahol a magyar és román kormány 1930 április 28-án egy újabb megállapodást írt alá**, mely szerint gyorsítják a tárgyalási folyamatot, és rövid időn belül törekendek az ügy végleges rendezésére. Ha ez hat hónapon belül nem rendeződne, akkor úgy Romániának mint Magyarországnak joga van a hággai nemzetközi bírósághoz fordulnia jogorvoslatért. A két fél megállapodott abban, hogy Nagyszebenben folytatják a tárgyalásokat.

A magyar kormány taktikája és stratégiája továbbra sem változott, a tárgyalások elhúzódtak. Titkos és kevésbé titkos személyes találkozókra került sor a két kormány tárgyalóbizottságának vezetői között. Erről tanúskodik a "Feljegyzések a Gozsdu-alapítvány ügyeinek rendezésére kiküldött magyar delegáció 1932 március hó 22-én tartott bizalmas megbeszéléséről" c. levéltári dokumentum. E szerint **Pataky Tibor** miniszteri tanácsos **1931 decemberében és 1932 március közepén** bizalmas eszmecserét folytatott **Kolozsvárt** a román delegáció elnökével **Ion Lapedatu** ny. miniszterrel, akit ismertette a magyar "Ellenkövetelések", mely szerint rekompénzációs alapon kell rendezni a Gozsdu Alapítvány ügyét. Pataky az ellenköveteléseket Lapedatu előtt a következőkben jelölte meg:

- 1) A kolozsvári Vöröskereszt ingatlanai;
- 2) A nagyszebeni római katolikus Teréz árvaház lefoglalt része;
- 3) A Háromszéki Tanalap;
- 4) A Szent László Társulat ingatlanai;
- 5) A brassói magyar kultúrház;
- 6) Az erdélyi református egyházkerületi kolozsvári felsőleánynevelő intézete;
- 7) Az erdélyrészti magyar tanítók leányotthona (Kolozsvár);
- 8) A kolozsvári, szatmári, temesvári és aradi tanítók háza;
- 9) A kolozsvári Mensa Academica.

Lapedatu – **Iorga** miniszterelnökkel és **Argentoianu** belügy- és pénzügyminisztárral folytatott

megbeszéléseire hivatkozva – azt nyilatkozta, hogy román részről az 1-3. pontok alatt felsorolt magyar ellenkövetelésekkel talán akceptálni fogják. A 4-9. pontokat keresztülvihetetlennek tartja.

A magyar delegáció 1932 március 22-én tartott bizalmas megbeszélésén Papp József adatokat közöl a magyar ellenkövetelések közt szereplő ingatlanok értékéről. Ezeket összeveti a Gozsdu Alapítvány vagyonának értékével.

Gozsdu Alapítvány

1) Budapesti házak	1.600.000 pengő
2) Értékpapirok	200.000 pengő
3) Készpénz	400.000 pengő
Összesen:	2.200.000 pengő

Ellenértékek

1) Vöröskereszt ingatlanai	10.000.000 lej
2) Teréz Árvaház	1.000.000 lej
3) Háromszáki Tanalap	6.000.000 lej
4) Szt.László Társulat Cuza Voda-i templom telkén lévő épület	2.000.000 lej
5) Szt.László Társulat két nagyobb ingatlana	11.000.000 lej
Összesen:	30.000.000 lej
	1.050.000 pengő

A fent említett bizalmas megbeszélésen elhagzott még, hogy "A kérdést nem lehet kizárálag pénzügyi szempontból mérlegelni, mert:

- 1) Ha nem tudunk megegyezni a románokkal a hági Állandó Nemzetközi Bíróság elé kerül a Gozsdu-ügy, ott már az "Ellenértékek" kérdése természetesen elesik, mivel ez a kérdés nem jogi, hanem csupán politikai junktimba van a Gozsdu Alapítvány ügyével.
- 2) Az Állandó Nemzetközi Bíróság aligha fogja magáévá tenni a magyar kormánynak azt a jogilag erősen támadható álláspontját, - hogy a trianoni szerződés 249.cikkének 6.pontja értelmében Magyarország csak azokat az alapítványokat köteles kiadni, amelyek teljes egészükben valamelyik utódállam polgáraivá lett személyek javára rendeltetnek, tehát
- 3) Az Állandó Nemzetközi Bíróság minden valószínűség szerint a Gozsdu Alapítvány vagyonának (esetleg jövedelmének) az igényjogosult román ajkú személyek lélekszáma alapján megállapítandó arány szerinti megosztása melllett döntene. Ez praktikusan azt jelentené, hogy a Magyarország mai területén élő román kisebbség számára maximálisan a Gozsdu Alapítvány vagyonának illetve jövedelmének cca 3%-a jutna; – vagyis a Romániához csatolt területen levő ellenyészően csekélyebb vagyonrészről eltekintve – kerekén 60.000 pengő értékű vagyon, ill. ennek évi jövedelme.

Ennél a pontnál a magyar kormány kisebbségpolitikai állásfoglalása döntő súllyal esik latba:

a) Belső kisebbségpolitikai szempontból

- 1) aggályosnak látszik, hogy az esetleg államellenes érzelmű és tevékenységet kifejtő román ajkú magyar állampolgárok a Gozsdu Alapítványtól anyagi támogatást élvezzenek.
- 2) ... szükségessé tenné bizonyos görögkeleti szervezet létesítését, amely az önállósítandó magyarországi alapítványról, vagy a jövedelemnek ideeső kvótáját kezelné.

Ez viszont megnehezítené a magyarországi görögkeleti kérdésnek oly irányú rendezését, hogy a nemzetiségek szerinti tagozódás az egyházközösségre korlátoztassék, magasabb fokozatokra ne terjedjen ki.

b) Külső kisebbségpolitikai szempontból, már ti. az elszakított magyar kisebbség érdekeinek szempontjából:

- 1) kétségtelenül nagyobb érdek az, hogy az erdélyi magyarságot a tőle jogtalanul elvett ingatlanok legalább egy részéhez visszasegítsük.²²

A magyar delegációtól az volt az álláspontja, hogy lehetőleg közvetlenül kell megegyezni a román kormánnyal, el kell kerülni azt, hogy a Gozsdu Alapítvány ügye a Hági Bíróság elé kerüljön. Tudatában volt annak, hogy jogi érvei gyöngék, alapozatlanok egyfelől, másfelől ez a per költséges volna.

Az 1932 május 23-24-én Bukarestben lefolytatott tárgyalásokon kiderült, hogy a román kormány nem

akarja elismerni a kompenzációt tárgyalási alapnak. Több tárgyalási kísérlet volt 1933-ban is. **Szent-Istványi Béla** külügyminiszteriumi osztálytanácsos 1934 január 26-án kelt jelentéséből tudhatjuk, hogy "A legutóbbi múlt évi májusi bukaresti tárgyalásoknál erősen észlelhető volt olyan tendencia román részről, hogy a tárgyalások megszakítassanak, nyilván azon célból, hogy ilyképpen a Gozsdu ügyet a hágai Cour féle vigyék, ahová egyébként Romániának az ügyet a két kormány közötti tárgyalásoknak eredménytelenisége esetén az 1930. évi április hó 28-i párizsi megállapodás értelmében módjában is van vinni. Nehézséget okoz a megállapodásnál a támasztott ellenkövetelések."²³

A két tárgyalódelegáció diplomáciai manőverezésbe kezd, és ily módon igencsak felőri energiáit. A román kormány **1934 május 12-én** új ajánlatot tesz a Gozsdu Alapítvány kérdésének megoldására. A román tárgyalóbizottság elnöke, Ioan Lapedatu, a román külügyminiszter megbízásából a bukaresti magyar követség tudomására hozza, hogy a Vöröskereszt kolozsvári ingatlanait (szanatóriumot), a nagyszebeni Terézia Árvaházat és a háromszéki (Sepsiszentgyörgyi) tanalapot hajlandó volna a román kormány átengedni a Gozsdu Alapítvány budapesti ingatlanai ellenében. A magyar kormány az ajánlatot tudomásul vette, rövid időn belül igérte az érdelemleges választ, és egyben 3 havi haladékot kért az újabb tárgyalásra való felkészülés végett.²⁴

Sok huzavona és 13 évi tárgyalássorozat után **1937 október 27-én Bukarestben** létrejött a végleges megegyezés Magyarország és Románia között, melyet teljes terjedelmében ismertetjük a hozzá tartozó melléklettel együtt.

Megállapodás Magyarország és Románia között a Gozsdu-alapítványt érdeklő ügyek végleges rendezéséről

Főméltsága a Magyar Királyság Kormányzója és

Felsége Románia Királya

a Gozsdu-alapítványt érdeklő ügyeket véglegesen rendezni óhajtván, hogy ezáltal az ezen ügyben Párizsban 1930. évi április hó 28-án aláírt megállapodásban foglalt rendelkezések végrehajtassanak, elhatározta, hogy e célból Megállapodást kötnek és meghatalmazottaikká kijelölték mégpedig:

Főméltsága a Magyar Királyság Kormányzója:

Egry Aurél udvari tanácsos urat, a magyar országgyűlés felsőházának tagját;

Felsége Románia Királya:

Lapedatu János volt miniszter urat;

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaiak közlése után a következő rendelkezésekben állapodtak meg:

I.

Magyarország a jelen Megállapodás hatálybalépésétől számított 30 nap alatt átadja Romániának a Gozsdu-alapítvány Magyarország területén levő egész vagyonát, az arra vonatkozó összes jogokkal és kötelezettségekkel együtt a végett, hogy az említett vagyon az alapító oklevélben meghatározott célból az alapítvány intéző szervének rendelkezésére bocsátassák.

A Magyarország által az előző bekezdésben foglaltak szerint Romániának átadandó vagyontárgyak az idecsatolt és a Szerződő Felek által egyetértőleg megállapított és kölcsönösen helyesnek elismert jegyzékben vannak felsorolva.

II.

A Gozsdu-alapítvány Magyarországon a jelen Megállapodás alapján az idegen jogi személyeket megillető jogokat fogja élvezni.

III.

Tekintettel arra, hogy a jelen Megállapodás rendelkezései következtében a Gozsdu-alapítvány mint magyar alapítvány megszűnik, másrészt figyelemmel arra az érdekre, hogy Magyarországon is legyen egy alapítvány, amely a Magyarországon lakó, román anyanyelvű és görögkeleti vallású magyar állampolgárok művelődési szükséleteit kielégítse, a Szerződő Felek megállapodtak abban, hogy Románia a jelen Megállapodás hatályba lépésétől számított 30 nap alatt Magyarországnak megfelelő összegű pengőt fog átadni abból a célból, hogy egy új alapítvány létesítessék, amely "Magyarországi görögkeleti románok ösztöndíj alapítványa" nevet fogja viselni.

IV.

A jelen Megállapodás a Magyarország és Románia által Párizsban 1930. évi április hó 28-án aláírt

megállapodás értelmében a Gozsdu-alapítványt érdeklő ügyek végleges rendezését foglalja magában. Következésképpen a jelen Megállapodás rendezéseinek végrehajtása után sem Románia, sem pedig az Alapítvány intéző szerve ez ügyből kifolyólag Magyarország ellen semmiféle igényt nem támaszthatnak. Hasonlóképpen a román anyanyelvű és görögkeleti vallású magyar állampolgárok az alapítvány jogcímén semmiféle igényt sem támaszthatnak sem a Gozsdu-alapítvánnyal, sem a magyar állammal szemben.

V.

A jelen Megállapodást, mihelyt lehetséges, meg kell erősíteni. A megerősítő okiratok kicserélése Budapesten fog megtörténni és a Megállapodás a megerősítő okiratok kicserélésének napját követő 15-ik napon hatályba lép.

Kelt Bukarestben, két eredeti példányban,
1937. évi október hó 27-én

Egry Aurél s. k.
Jon Lapedatu s. k.

Melléklet

Jegyzék a Gozsdu-alapítvány magyar területen lévő javairól

I. CSELEKVŐ VAGYON

1. Ingatlanok:

- a) a Király-utca 13. sz. házas telek, mely a Budapest balparti 10.969. telekjegyzőkönyvben van felvéve 34.200 helyrajzi szám alatt;
- b) a Dob-utca 16. sz. házas telek, mely a Budapest balparti 10.962. telekjegyzőkönyvben van felvéve, 34.193 helyrajzi szám alatt;
- c) a Holló-utca 8. sz. házas telek, mely a Budapest balparti 10.957. telekjegyzőkönyvben van felvéve, 34.188 helyrajzi szám alatt.

2. Készpénz

a) A bpesti Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál, 1937. okt. 15-iki értékkel	658.844 P
b) A budapesti Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál, folyószámlán, 1937. okt. 15-iki értékkel.....	15.253 P
c) A budapesti Hazai Bank Részvénnytársaságnál, folyószámlán, 1937. okt. 15-iki értékkel.....	3.590 P
d) Az ingatlanok kezelőjénél 1937. okt. 15-én	629 P

3. Részvények

- a) 1831 és 1/2 darab Pesti Hazai Első Takarékpénztár részvény
- b) 472 darab Hazai Bank Részvénnytársasági részvény
- c) 3 darab Concordia Gózmalom R.T. részvény

4. Magyar hadikölcsönkötvények

600.000 régi magyar korona névértékben

5. Hátralékos kinnlevőségek

1937. október 15-iki értékben a budapesti ingatlanok utáni hátralékos lakkérkövetelések.....
2.033 P

6. Vegyes tárgyak

- a) Az ingatlanok kezelőjénél lévő "Wertheim pénzszelekre"
- b) Egy kisebb "Wertheim"-szekrény
- c) Az alapító arcképe
- d) Különböző iratok, iratcsomók és számviteli könyvek

II. SZENVEDŐ VAGYON

*A Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál a hadikölcsön kötvényekkel kapcsolatban
nyílvántartott, 1.5 milliós koronás folyószámla tartozás jelenlegi értéke..... 40.800 P
Egry Aurél s. k.
Jon Lapedatu s. k. 25*

Ezt a megállapodást a román parlament **1938-ban**, a magyar országgyűlés pedig 1940-ben ratifikálta, mely az **1940. évi XXI. törvénycikként** hatályba lépett. Végelesen mégsem rendeződött a Gozsdu Alapítvány ügye, hisz a háborús helyzet miatt, a II. bécsi döntés értelmében bizonyos erdélyi területek Magyarországhoz kerültek.

Alapítványi ingatlanok

A nagyszebeli alapítványi képviseletnek csak **1926 december 4-ig** volt szabad rendelkezési joga az alapítványi vagyon felett. 1927-től a Gozsdu Alapítvány vagyonát, részvényeit a Pesti Hazai Első Takarékpénztármál és a Hazai Banknál zárolták. Az alapítványi házak gondnoka a házbér, az üzletek bérbeadásából folyó bevételeket köteles volt befizetni a zárolt számlára.

A Gozsdu Alapítvány Budapesten székelő Gondnoki Hivatalának az élén **1933 november 29-én** bekövetkezett haláláig **Ghenadie Bogoevici** állt. Ezután a bérházak gondnoki teendőivel ideiglenesen megbizzák **Uriskó János** keb. számv. tanácsost, aki az alapítványi bérházak kezelésének ellenőrzését és számadásuk helyszini vizsgálatát már 1927 óta is végezte, s aki egyben tagja volt a Gozsdu ügyben tárgyaló magyar delegációnak. 1933 decemberében a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alapítványi ügyosztályának **Traian Petrișor** – a Gozsdu Alapítvány nagyszebeli képviseletének titkára – mint a nagyszebeli metropolitának küldöttje, megbízási okiratot mutatott be, mely szerint a képviselet **Toma Ungureanu** gyulai román görögkeleti lelkészét nevezte ki a budapesti házak gondnokává.²⁶ A magyar kormány nézete szerint **Nicolae Bălan** érseknek nem volt joga ehhez a kinevezéshez. A gondnok részére 3 szobás lakást biztosítottak, és az alapítványi bérházak bruttó jövedelmének 2%-a volt a tiszteletdíja. Több önként jelentkező is volt a gondnoki állásra. Végül **1934 március 1-től** mégiscsak **Toma Ungureanu** lett a házak gondnoka, aki ez évtől a budapesti görögkeleti román parókiát is vezette.²⁷

Az alapítványi házak értékét és jövedelmét nagyon befolyásolta a gazdasági élet. A 30-as években a gazdasági pangás miatt kevesebb bér folyt be. A házak földszintjén műhelyek és boltok voltak, melyeket főleg zsidó iparosok és kereskedők béreltek.

Rainer Károly műépítész **1931-ben** és **1937-ben** értékelte az alapítványi házakat.

A Gozsdu Alapítvány bérházainak értéke

Király-utca 13. hápszámú és 3420 hrsz. telken. Szolid kivitelű, jókarban levő 4 db. háromemeletes és 6 db. földszintes épületből álló bérház, 4 főudvarral és 3 oldaludvarral, 5 földszintes épület kivételével teljesen alá van pincézve.

Az Erzsébet-sugárút megnyitásával kapcsolatban részben kisajátítás alá kerül.

Az épület 27 éves.

A telek területe 1076.70 □ ölj.

A telek értéke □ ölenként 300 Pengő

A telek értéke tehát összesen 323.000 P

Beépítve összesen 41,500 m²

Az épület létesítési költsége m²-ként cca. 16 arany

korona volt, mely összeg pengőre átszámítva és 27%

avulást levonva 13.50 pengőnek felel meg, ami

beszorozva.

560.000 P

Az ingatlan mai forgalmi értéke 883.000 P

Dob-utca 16. hápszámú és 34193 hrsz. telken. Szolid kivitelű, jókarban levő 3 db. kétemeletes épületből álló, teljesen alápincézett bérház, két udvarral.

Az épület 27 éves.

A telek területe 433.53 □ ölj.

A telek értéke □ ölenként 230 Pengő

99.700 P

A telek értéke tehát összesen

Beépítve összesen 20,300 m²

Az épület létesítési költsége m ² -ként cca. 16 arany korona volt, mely összeg pengőre átszámítva és 27% avulást levonva 13.50 pengőnek felel meg, ami beszorozva.	274.000 P 373.700 P
Az ingatlan mai forgalmi értéke	
Holló-utca 8.házszámú és 34188 hrsz. telken egyemeletes bérház, részben alápincézve. Az ingatlan az Erzsébet-sugárút megnyitásával kapcsolatban teljesen kisajátítás alá kerül és így csupán a telekérték számítható.	
Az épület cca 60-70 éves és így meglehetősen avult állapotban van, bár ez évben tatarozva lett.	
A telek területe 253.83 □ öl.	
A telek értéke □ ölenként 200 Pengő	
A telek értéke tehát összesen.	50.766 P
Az ingatlan mai forgalmi értéke kereken	51.000 P
Összesítés	
Király-utca 13 számú ingatlan értéke kereken	883.000 P
Dob-utca 16 számú ingatlan értéke kereken	374.000 P
Holló-utca 8 számú ingatlan értéke kereken	51.000 P
A három ingatlan együttes értéke összesen	1.308.000 P
A három ingatlan évi tiszta jövedelme 95-96.000 pengő, ami tehát 7,4%-os jövedelmezőségnek felel meg.	

Budapest, 1931. október hó 20.

1937 szeptember 15-én készített értékelés szerint:

Király-utca 13 számú ingatlan értéke kereken...706.000 P

Dob-utca 16 számú ingatlan értéke kereken...290.000 P

Holló-utca 8 számú ingatlan értéke kereken.. 43.000 P

A három ingatlan együttes értéke összesen: **1,039.000 P**

A három ingatlan 1937-es tiszta jövedelme kereken 40.000 pengő, ami 4%-os jövedelmezősége.²⁸ felel meg, ami a jobb minőségű budapesti adóköteles ingatlanok akkori átlagos jövedelmezősége.

A Gozsdu Alapítványnak **Nagyváradon** volt még ingatlana. **1940-ben a Gozsdu Alapítvány 180.000 pengőért megvásárolta a kolozsvári Vöröskereszt épületét.** Később e körül a vásárlás körül bonyodal-mak adódtak. A bécsi döntéssel visszekerült Magyarországhoz ez a terület. A magyar állam vissza akarta fizetni a 180.000 pengőt az alapítványnak, viszont a nagyszebeni képviselet ezt a tranzakciót nem akarta végrehajtani.

A Gozsdu Alapítvány ügyében 1937 október 27-én a magyar és a román állam között létrejött megál-lapodást nem hajtották végre. A magyar állam arra vállalt kötelezettséget, hogy az alapítvány egész vagyonát Romániának adja át azzal a céllal, hogy az alapító végrendeletében meghatározott módon, a képviselet újból oszthasson ösztöndíjakat. A bécsi döntés után azonban a Gozsdu Alapítvány vagyona zárolva maradt. **1941 október 21-én** a Külügyminisztériumban tárcaközösségek tartottak a Gozsdu Alapítvány ügyében. Ezen a tanácskozásban az a nézet alakult ki, hogy a zárlat a nagyváradi és kolozsvári ingatlanra is vonatkozik. Ennél fogva ezen ingatlanok bérleti összege nem fizethető ki a szebeni görögkeleti püspökségnak, hanem ezeket az ingatlanokat is a budapesti gondnoknak kell kezelnie, aki köteles lesz befizetni a jövedelmeket a budapesti zárolt számlákra.²⁹ Toma Ungureanu budapesti gondnok vezetése alatt, **Ioan Evutian** nagyváradi egyházmegyei tanácsos kezelte a Nagyváradon, Kropcius 3 sz. alatt lévő ingatlant.³⁰

A Gozsdu Alapítvány házainak kisajátítása a **Madách-sétány** megépítése miatt az **1930-as** évektől kezdődően folyamatosan napi renden volt. Hol egyik, hol másik ingatlan került a kisajátítási listára, attól függően, hogy milyen tervek készültek a sétányra vonatkozóan. Az első konkrét kisajátítási és kártalanítási ajánlatokat **1942-ben** kapta a Gozsdu Alapítvány Gondnoki Hivatala. Ekkor a fővárosi közmunkák tanácsa a kisajátítási egyezség megkötése esetére 200.000 pengőt ajánlott fel az alapítványnak kártalanítás fejében a kisajátítandó ingatlanért. Ezt az ajánlatot az Alapítvány nem fogadta el. Bírósági per lett belőle.³¹ **1947 január 4-én** Toma Ungureanu a következő levelet írta a magyar vallás és közoktatásügyi miniszternek: "Tiszteettel van szerencsém bejelenteni, hogy a Gozsdu Alapítvány tulajdonát képező VII. Király u.13. 341.200 hrszámú ingatlan területéből, a Madách Imre-út megnyitásához szükséges terület kisajátítása ügyében a budapesti Törvényszék újból megindította a kisajátítási eljárást. A törvényszéki becsüs eljárt a Gozsdu Alapítvány Gondnoki Hivatalában és adatokat kért a kisajátítandó területen lévő felépítmények bérhözadékáról.

Miután a Gozsdu Alapítvány tényleges birtokosa a Nagyszebenben székelő Nagytekintetű Gozsdu Alapítványi Bizottság még mindig nem tud nyilatkozni az ügyben tiszteettel kérem a Magyar Vallás- és

Közoktatásügyi Miniszter Urat, mint az Alapítvány felett főfelügyeleti jogot gyakorló hatóságot, sziveskedjen eljárni a budapesti Törvényszéknél, hogy a kisajátítási tárgyalást halassza el, mig a tényleges birtokosnak módjában áll nyilatkozni az ügyben.

A tárgyalás elhalasztása a kisajátító felé részére nem járna semmiféle hátránnyal, mert a városfejlesztési szempontból a múltban nagyfontosságúnak nyilvánított Madách-útvonal megnyitásának folytatása a mai körülmények között teljesen lehetetlen. Mint budapesti lakos nem tudom elképzelni, hogy addig, amíg Budapesten ezer meg ezer romház van, Budapest vezetősége egy új útvonal megnyitásával foglalkozna és ne a romházak helyreállításával. A Madách-útvonal megnyitására csak hosszú évek múltával fog sor kerülni, viszont ezen idő alatt a Nagytekintetű Alapítványi Bizottság lehetőséget fog találni az ügyben való nyilatkozat tételére.

A közeljén múltban, a pénzromlás következtében a Gozsdu Alapítványnak közel 600.000 aranypengő kára volt, és most, ha a kisajátítást elrendelik újabb nagy érték veszteség fogja érni. Igaz, hogy azoknak a telkeknek, amelyeket a Madách-útvonal érint, az értéke többszörösére emelkedik, viszont a Gozsdu Alapítvány utcaszerű átjáró Gozsdu-udvar üzletháznak értékét nem növeli, ellenkezőleg csökkeneni fogja legalább 50%-al különösen az üzletház ketté való vágásával. A kisajátítandó terüettel elvesznek az Alapítványtól egy három emeletes épületet és kettő földszintes üzletházat. Azon esetben, ha az Alapítvány építkezni szándékozna, ami kötelező lesz a kisajátítás után, egy újabb két db három emeletes épületet kell lebontani és újabb két földszintes üzletházat, összesen 13 emelet, melyből négy emelet üzletháznak felelne meg, és nem lakásnak, márpédig az üzlet mindenkor jövedelmezőbb mint a lakás. Ennek ellenében az Alapítvány engedélyt kapna két db hatemeletes háznak felépítésére, tehát az engedély 12 emelet felépítését engedélyezné, ennek ellenében az Alapítvány ad 13 emeletet és egy bizonyos területet az út megnyitására. A kisajátítandó terület megszakítja a Gozsdu udvar egységét, és különösen megszakítja a gazdasági egyenlőséget, mely magával hozza az ingatlan értékének legalább 50%-kal való csökkenését.

A fenti okoknál fogva ismételten tisztelettel kérem a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Urat sziveskedjen eljárni a budapesti Törvényszéknél a kisajátítási tárgyalás bizonytalan időre való elhalasztása tárgyában.³²

1947 január 15-én a magyar vallás és közoktatásügy miniszter átiratot intézett az igazságügyminiszterhez Toma Ungureanu levele nyomán. Többek között leszögezi, hogy "...a Gozsdu-alapítványt érdeklő ügyek végleges rendezése tárgyában Bukarestben 1937.október hó 27. napján kelt magyar-román megállapodás becikkelyezéséről szóló 1940. XXI. tc.-ben foglalt megállapodás a közben jött események miatt eddig nem volt végrehajtható, így az Alapítvány jogi helyzete ma sem tekinthető tisztázottnak." A miniszter kéri a tárgyalás elnapolását.³³

(A Magyarországi Román Ortodox Egyház Vikáriátusa 1992-ben kárpótlásként, a többi egyházhhoz hasonlóan, visszakapta a Gozsdu Alapítvány Holló u.8.sz. alatti ingatlanát, ahol ma is működik a budapesti román ortodox parókia. A változatosság kedvéért 1994 óta ismét napirenden van a Madách sétány felépítése. Most olyan tervezetek születtek, hogy a Holló u. 8. sz. alatti ingatlant akarja kisajátítani a VII. kerületi Polgármesteri Hivatal. 1995 elején a Vikáriátus megkapta a tervezet, tárgyalásokat folytat a fent említett hivataltal a kisajátítás ügyében.)

A Gozsdu Alapítvány házainak állaga folyamatosan romlott. Ehhez nagyban hozzájárultak a háborús károk is. A Dob és Király utcai lakásokat, főleg zsidó származású családok bérelték, 1944-ben emiatt ezek a házak "Sárga csillaggal" jelölt házak voltak. 1944 július 25-én a magyar hadsereg a Király u.13.szám alatt lévő 2-es számú boltot kiürítette, és fegyverraktárt képezett ki benne.³⁴ A fővárosban zajló utcai harrok nyomán 1944 dec.25 -1945 jan.18 között nagy károk keletkeztek a Gozsdu Alapítvány házaiban. 1946-ban a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter a zárolt vagyonból kiemelt egy jelentős összeget az ideiglenes és sürgősnek vélt renoválásokra.

Háború után a hazai románság különféle kulturális, oktatási célokra akarta felhasználni a Gozsdu Alapítvány vagyonát és ingatlanait. Ezek a próbálkozások, az alapítvány jogi rendezetlensége miatt, nem igen jártak sikерrel, vagy csak ideig óráig tudtak életben maradni.

1947 július 6-án a vallás és közoktatásügyi miniszterhez intézett egy levelet **Nadabán György** (szig. mérnök) és **Borsa József** (közg. hallgató) a Mocsáry Kollégium lakói:

"Miniszter Úr!

A magyarországi román egyetemi és főiskolai hallgatók azon kéréssel fordulnak a Miniszter úrhoz, hogy a Gozsdu Emánuel fél román alapítvány egy részét egy jelenleg felállítandó 30 személyes Gozsdu elnevezésű román-magyar kollégium ellátmányra részére feloldani sziveskedjék.

Kérésünket a következőkkel támasztjuk alá:

1./ A magyar és a román kormány között a Gozsdu alapítványra vonatkozólag először Párizsban 1930. évi április hó 28-án állapodtak meg, melyet az 1937. október 27-i Bukaresti tárgyalások erősítettek meg. A megállapodás értelmében a Gozsdu alapítvány, mint magyarországi román alapítvány megszűnik,

másrészt figyelemmel arra az érdekre, hogy Magyarországon is legyen egy alapítvány, amely a Magyarországon lakó román anyanyelvű és görögkeleti vallású magyar állampolgárok művelődési szükségleteit kielégítse a szerződő felek megállapodtak abban, hogy Románia a jelen megállapodás hatálybalépésétől számított 30 nap alatt a célból, hogy egy új alapítvány létesítessék, amely "Magyarországi Görögkeleti Románok Ösztöndíj Alapítványa" nevet fogja viselni.

Ez a megállapodás a Gozsdu alapítványt érdeklő ügyek végleges rendezését foglalja magában. A megállapodás rendelkezésének végrehajtásának következetében sem Románia sem az alapítványt intéző szerv az ügyből kifolyólag Magyarország ellen semmiféle igényt nem támaszthat. Hasonlóképpen a román anyanyelvű és görögkeleti vallású magyar állampolgárok a alapítvány jogcímén semmiféle igényt sem támaszthattak volna sem a Gozsdu alapítvánnyal, sem a magyar állammal szemben. A fenti megállapodásra vonatkozó törvényjavaslatot 1940 február hó 14-én a Ház beterjesztése után Budapesten egyhangúlag elfogadta az országgyűlés és az így törvényerőre emelkedett, és az 1930 és 1937-es megállapodás értelmében 15 nap múlva hatályba kellett volna lépnie. Ez azonban a háborús helyzet következetében nem valósult meg.

2./ A Gozsdu alapítvány csak 1918-ig szolgálta a kulturális rendeltetését, amelyből több neves román politikus, író és más vezető egyénisége került ki, akik a magyar-román megbékélésért harcoltak. Ilyen többek között dr. Groza Péter miniszterelnök úr is.

1926-ban a magyar kultuszminisztérium elnöki osztálya zárolta az alapítvány jövedelmét, melyet mind a mai napig nem oldott fel.

1937-ben létrejött megállapodásig az alapítványból befolyt jövedelmek készpénzben és részvények a következő összegben és számban voltak:

Készpénz 1937. október 15-i értékben:

a./ a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál	P. 658.844.-
b./ a bpesti Pesti Hazai Első Takarékpéztár-	
nál Albina folyószámlán	P. 15.253.-
c./ a bpesti Hazai Bank r.t. számlán	P. 3.590.-
d./ ingatlanok kezelőinél	P. 629.-

Részvények:

1831 és 1/2 drb. Pesti Hazai Első Takarékpénztári részvény,
472 drb. Hazai Bank R.T. részvény, 3 drb. Concordia Gözmalom
R.T. részvény, Magyar Hadikölcsön kötvény 600.000 régi magyar
korona.

3./ A mostani Magyarország területén 30.000 román él, akinek 98%-a szegény paraszt, s mint ilyenek gyermekeiket iskoláztatni nem tudták. Ez az iskolázatlanság legelőször is abban mutatkozik, hogy még a falusi román elemi iskolákban sincs román tanító.

Egyesek a múltban, akik szerencsésebb helyzetbe kerültek és a középiskolát elvégezték, anyagi erők és az egyetemi városban otthont nyújtó kollégium hiányában nem mehettek továbbképzni magukat, hanem kénytelenek voltak a közésekben gyakornokoknak és más segéderőknek elmenni.

A demokrácia megnyitotta a tanulás lehetőségét a paraszság és munkásság fiai előtt is. Népi kollégiumok keletkeztek az egész országban, amelyek biztosítják a felelőtlenséget előfeltételeit.

Mi, magyarországi praszszármazású román diákok is szeretnénk létesíteni egy kollégiumot, amelyik az alapító Gozsdu Emanuel nevét viselné. Az egyelőre 30 személyes Gozsdu kollégium nemcsak otthont nyújtana a diákoknak, hanem szolgálná a magyar-román barátság és a dunai együttműködés ügyét a Magyar-Román Társaság és a most megalakult Mocsáry Lajos magyar-román Kollégium szellemében. Ettől a célkitűzéstől vezetve mi magyarországi román diákok szívesen látjuk a létesítendő Gozsdu Kollégiumban, szegénysorsú magyar diáktársainkat, akik velünk együtt akarnak dolgozni a magyar-román megbékélés nagy ügyén.

A Kollégium felállítását már a budapesti görögkeleti egyház esperese Ungurean Tamás főtitkari előtt is. Népi kollégiumok keletkeztek az egész országban, amelyek biztosítják a felelőtlenséget előfeltételeit.

A fenti Kollégium a Gozsdu alapítványt képező 8 bérház valamelyikében lenne elhelyezve, amely helyiségek megszerzésében a magyar Népjóléti Minisztérium lakásügyi osztálya legmesszebbmenőleg támogat.

Az alapítvány bérházainak helye:

Király-utca 13. 4 bérház /Bpesti 10969 telekjegyzőkönyvben

34.200 helyrajzi sz.a./

Dob-utca 16. 3 bérház /Bpesti 10962 telekjegyzőkönyvben

34.193 helyrajzi sz.a./

Holló-utca 8. 1 bérház /Bpesti 10.957 telekjegyzőkönyvben

34.188 helyrajzi sz.a./

A kollégium 30 személyének ellátmányára a lakberék, fűtés, világítás, élelmezés, tanulmányi segélyek és más szellemi felelőskedést szolgáló célokra fejenként és havonként Ft.400.-ra volna szükségünk, mely összesen havi Ft.12.000.-t tesz ki. Ezt az összeget a Gozsdu alapítvány bérházainak havi Ft.17.400.-jövedelméből akarjuk fedezni. Ehhez azonban szükséges, hogy a Miniszter Úr az alapítványt addig is oldja fel, rendeltetésének, amíg az ügy a román és a magyar állam között újból elintézést nem nyer.

Egyben tisztelettel kérjük a Miniszter urat, hogy az alapítványt terhelő jelenlegi nagy állami adózatától alól legalább annyira mentesíteti sziveskedjen, hogy a fenti havi Ft.12.000.- rendelkezésünkre állhasson. Erre vonatkozólag bátrak vagyunk megjegyezni hogy, tudomásunk szerint az 1946-os bérházakra vonatkozó megadózatától külföldi kulturális célú szolgáló alapítványokra nem vonatkozhat. A Romániában lévő magyar alapítványok is teljes egészében ily természetű terhek alól mentesítve vannak.

A kollégium felszereléséhez pedig a következő összegekre volna szükségünk:

30 ágy	á Ft. 300.-	Ft. 9.000.-
15 szekrény kettős fiulkés	" " 700.-	" 10.500.-
90 matrac	" " 50.-	" 4.500.-
30 asztal	" " 270.-	" 8.100.-
30 éjjeliszekrény	" " 100.-	" 3.000.-
30 szék	" " 60.-	" 1.800.-
120 lepedő	" " 50.-	" 6.000.-
60 takaró	" " 150.-	" 9.000.-
konyhafelszerelésre		" 10.000.-
lakások rendbehozatalára		" 5.000.-

Összesen: Ft. 66.900.-

mely összeget az 1918-tól a mai napig befolyt bérházjövedelmek terhére kérnénk, melyeket a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál helyeztek el. Mindezen összegekről az arra illetékes szervnek számolnánk el.

Abban a reményben, hogy ez a kezdeményezésünk Miniszter Úr teljes megértésével fog találkozni, tovább fogunk menni azon az úton, amelyik a két nép barátságához és testvéri együttműködéséhez vezet.

A "Gozsdu Emanuel" román-magyar népi kollégium ifjúsága egyik élcsoportát fogja alkotni a du-navölgyi demokráciáért harcoló ifjúságnak.

A Gozsdu kollégium felállításával helyre lenne állítva az a folytonosság is, amely a reakciós rendszerek soviniszta politikája miatt 1918-ban megszakadt.

Az alapítványnak a demokrácia szellemében való visszajuttatása eredeti kulturális rendeltetésének, tovább szolgálná azt az üget, amelyekért a két nép legjobbjai mindig fáradoztak.

A magyarországi román egyetemi hallgatók nevében:

Nadabán György szig.mérnök
és
Borsa József közg.hallg.
Munkácsy Mihály utca 15.sz." ³⁵

Budapest, 1947. július 6.

1947 július 17-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egy értekezletet tartott ahová meghívta többek között Toma Ungureanu esperest és Nadabán György szigorló mérnököt is. Erről a tanácskozásról készült a 105.509/1947-X/A sz. Feljegyzés, melyből idézünk: "Említett második magyar-román kollégiumnak felállítása téves, mert mind a Magyar-Román Társaság, mind a Hazai román nemzetiségi egyetemi hallgatók román-magyar kollégium felállítását kérík. A kettő között lényeges különbség volna, a Mocsáry Magyar-Román kollégiumnak rendeltetése Magyarország és Románia között magyar-román diákok illetve tudósok cseréje, amíg a felállítandó román-magyar kollégiumnak rendeltetése a hazai román egyetemi hallgatók érdekeit képviselné, a fő cél, ugyancsak a magyar román barátság kimélyítése volna, de a hazai románság kulturális helyzetének elősegítésével.

A hazai román diákság éppen ezért kérte a román-magyar kollégium felállítását, hogy ne akadályozza meg a magyar-román kollégium rendeltetésében, mert nagyszámú felvételével megakadályozná a tervezett diákok, illetve tudós cserét. Ha pedig a Magyar-Román kollégium már is eltért ettől a gondolattól, akkor az új kollégiumnak nincsen semmi értelme. Ha a Mocsáry kollégium rendeltetésének eleget tesz, úgy a demok-

ráciának és a magyar-román közeledésnek felbecsüllhetetlen szolgálatot tesz, viszont, ha erejét a hazai román ifjúság segítségére pazarolja, úgy jelentősége megtörpül [kiemelés tölem B.M.].

Ungurean Tamás bejelentésében kimondottan román népi kollégium felállítását kéri, viszont ez nem akadálya annak, hogy ugyanolyan számban mint amilyen számban a Mocsáry kollégium hazai román diákokat vesz fel, a felállítandó román-magyar kollégium ugyanannyi magyar ifjút vegyen fel, sőt a sovinitzmus kiirtása szempontjából éppen kívánatos volna ez a diáksere, mert gondolom, hogy hosszabb együttlét alatt jobban megismérlik egymást és meg tudják érteni egymást.

Ha a Mocsáry kollégium biztosítani tudná 30 hazai román diáknak befogadását, úgy az új román-magyar kollégiumnak felállítása szükségtelen volna.

A Gozsdu Alapítvány jelenleg képtelen volna segíteni, vagy fenntartani a kollégiumot, mert jogilag meg van kötve addig míg nemzetközileg nem rendeződik, anyagilag legrosszabb helyzetben van.³⁷

Toma Ungureanu értesítette a nagyszebeni érseket Nicolae Bălan-t – aki egyben a nagyszebeni képviselet elnöke is volt – a magyarországi román hallgatók óhajáról, miszerint a Gozsdu Alapítvány házaiban szeretnék felállítani a kollégiumot. Az érsek viszontválaszában leszögezte, hogy amíg nem rendeződik az alapítvány sorsa – habár szímpatikusnak tartja ezen kezdeményezést – addig ez a terv nem realizálható.

1948-tól két román intézmény is használta ideiglenesen a Gozsdu Alapítvány ingatlanait. A Király u. 13. sz. IV. ép. III. em. 26. lakásba költözött be a **Magyarországi Románok Kultúrszövetsége**.³⁷ Toma Ungureanu a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak 1949 november 9-én küldött leveléből szereztünk tudomást arról, hogy "... a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium III/4 ügyosztály 1949 okt. 5-én elköltözött a Gozsdu Alapítvány VII. Király u. 13. III. ép. III. em. 18 számú, IV. ép. I. em. 20 számú és IV. ép. III. em. 26. számú lakásokból a "N.Bălcescu" román kollégiumot.

A kollégium elköltöztetése után 1949 okt. 12-én a VKM. 1066-B-69/1949/3/1949-III/4. ü. o. szám alatt értesített, hogy a fenti lakásokat továbbra is nemzetiségi célokra kívánja fenntartani, egyúttal kérte Budapest-Főváros polgármesterét, hogy mentesítse továbbra is a lakásokat igénylés alól.³⁸

1952-ben a Gozsdu Alapítvány ingatlanait és vagyonát államosították. Ezzel az állami tulajdonba való vétellel véget ért a Gozsdu Alapítvány körüli több évtizedes jogi huzavona. A sorsa megpecsételődött. Toma Ungureanu a házak gondnoka, 1952 március 12-én fellebezési kérelmet intézett a Fővárosi Tanács Véghajtóbizottságának Igazgatási Osztályához, hogy legalább a Holló u. 8. sz. alatti házingatlant ne államosítsák, mert itt nyert elhelyezést a budapesti román görögkeleti egyházközség és a lelkész lakása is itt található.³⁹ A fellebezésnek nem adtak helyt, így a Gozsdu Alapítvány összes javai a magyar állam tulajdonába kerültek.

Az alapítvány ingóvagyonának alakulása

A Gozsdu Alapítványnak Budapesten és Nagyszebenben is voltak folyószámlái. A magyarországiakat 1927-től zárolták, ahol a különböző részvényekből és házbérek ből keletkezett jövedelmek voltak találhatók.

"Gozsdu alapítvány rendes számlája"
Pesti Hazai Első Takarékpénztár

1931		408.940 P
1932	832 részvény 600.000 korona névértékű különböző hadikölcsön kötvény	465.693 P
1933	" "	508.257 P
1934	" "	501.517 P
1935	" "	554.219 P
1936	" "	616.970 P
1937	" "	676.292 P
1938	" "	742.084 P
1939	832 részvény 600.000 korona névértékű különböző hadikölcsönkötvény 5 1/2, ill. 6%-os állami járadékpapír és 6 db egyesületi részvény	804.525 P
1941	" "	736.862 P

"Gozsdu alapítvány vagyonkezelősége" c. rendes számla
Hazai Bank

1931	120 részvény	353 P
1932	" "	384 P
1933	" "	507 P
1934	" "	631 P
1935	" "	722 P
1936	" "	847 P
1937	" "	969 P
1938	" "	1.165 P
1939	" "	1.328 P
1940	" "	1.491 P
1941	" "	1.639 P

"Gozsdu alapítvány belföldi számlája"
Albina Takarék és Hitelintézet Rt.Sibiu

1932	353 drb Hazai Bank részvény	771 P
1933	" "	783 P
1934	" "	791 P
1935	" "	798 P
1936	" "	802 P
1937	" "	801 P
1938	" "	811 P
1939	" "	821 P
1940	" "	829 P
1941	" "	829 P

"Gozsdu alapítvány zárolt belföldi számlája"
Hazai Bank

1933	353 P
1934	713 P
1935	1.073 P
1936	1.450 P
1937	1.820 P
1938	2.386 P
1939	2.855 P
1940	3.328 P
1941	3.765 P ⁴⁰

1941-től hadiadót kellett fizetnie az alapítványnak évi 2.684,30 pengő.⁴¹

1945-ben született egy pénzügyi rendelet, melynek értelmében ingatlanadót ún. "Adópengőt" kellett fizetni. 1946-tól az alapítványnak is be kellett fizetnie 377.168,80 pengőt. Kérelmet nyújtottak be, hogy mentesítsék az alapítványt ezen adónem alól.⁴²

1947 április 24-én keltezett értesítést kapott Toma Ungureanu a Pesti Hazai Első Takarékpénztártól:

"Szíves tudomására hozzuk, hogy az ALBINA Institut de Credit și Economii nagyszebeni pénzintézettől f. hó 9-i kelettel, 6526/947. Bp/É szám alatt a következő szövegű levelet kaptuk:

Vettük annakidején február hó 24-én és március hó 4-én kelt b. levelüket, amelyeket csak ma adódott alkalmunk válaszolni.

A helybeli Gozsdu-Alapítvány vagyonkezelősége megbizásából van szerencsénk közölni, hogy a budapesti vagyonkezelő tiszteletű Ungurean Tamás úr, Budapest, VII. Holló utca 8. megbizást kapott az előbbitől, hogy a háborús események következtében őrizetükből kikerült részvények megsemmisítési eljárással felmerült költségeket és pedig:

a február 24-iki levél értelmébe Ft. 166.38

a március 4-iki " " " 695.04

a helybeli Gozsdu vagyonkezelőséghez intézett

összesen:
egyenlítsen ki öönknél.

Ft. 918.90

Ha nevezett úr nem rendelkezne készpénzzel – és csak ebben az esetben – meghatalmazzuk, hogy a fenti tartozás rendezése céljából annyi részvényt eladni szíveskedjenek, amennyi a fenti összeg kiegyenlítéséhez szükséges.

Kérjük tehát, hogy az ügy megbeszélése és rendezése céljából nevezett urat felszólítani és az eredményről minket is értesíteni szíveskedjenek.

Ezen alkalommal kérjük szíves közlésüket aziránt is, hogy a volt Pengő számlák egyenlege mennyi Forint értékre lett átszámítva és még fennáll-e vagy nem.⁴³

1947-ben a Pesti Első Hazai Takarékpénztár megsemmisítette a nagyszebeni Albina banknál lévő Gozsdu Alapítvány részvényeit. A "Hazai Bank" fuzionált a Pesti Első Hazai Takarékpénztárral, így az ittlevő részvényeket is átszámították, és erre a bank kezelési költséget kért az alapítványtól. Ezen megsemmisítési eljárással járó, ill. kezelési költségek összegéről van szó a fentebb említett értesítésben.⁴⁴

A Gozsdu Alapítvány 1918 utáni helyzetéről mozaikszerűen, levéltári dokumentumok tanulmányozása alapján, illetve a korabeli sajtót szemlézve, jelenleg ezt a képet tudtuk összerakni. Tudjuk, hogy hiányos ez a kép, és nagyon sok kérdésre nem találtunk megfelelő és kielégítő választ. Reméljük azonban, hogy sok új adalékkal szolgálunk a téma kutatóinak, az érdeklődő olvasóknak. A Függelékben lévő levéltári dokumentumok, most kerülnek először publikálásra. Ezek érzékeltetik a kor hangulatát, atmoszféráját, bepillantást engednek a kulisszák mögötti titkokba is.

JEGYZETEK

- 1) I. Tóth Zoltán: *Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790-1848)* Bp/1959 90. p.
- 2) Vikol Katalin: *Görögök Pest-Budán* IPM 1986/7 58. p.
- 3) Horváth Endre: *Az újgörögök* Bp/1943 61. p.
- 4) I. Tóth Zoltán: I.m. 90-92.p.
- 5) A Szépliteratúrai Ajándékban megjelent Gozsdu verseiből kettőt mutatunk be, kuriózumként:

REJTETT SZAVAK

Hidegvérű első részem, a második
Fogásom csak rarasz ortzájára illik
Még meglátogatlak, reménylehetsz akármit,
Feltalálod bennem reményid határit.
Igazságos vagyok, megtartom a' törvényt,
Egyaránt buktatom gazdagot, és szegényt.

Tsak akkor örülök végső két betűmnek,
Ha már kára történt benne az embernek,
Öt betűből állok, s ha elsőm elveted,
Fordíts meg, vagy hagyj úgy hasznomat veheted.

NY. ZS. KISASSZONY BARÁTNÉM HALÁLÁRA
Deczember 17-dikén 1825

Lyórika! Korod virágjában
Nem vélve elhervadál,
Kinyilt tavaszod folytában
Szakasztott le a' Halál

Lakhézisz a békéletlen
Nem szánta szépségedet,
Kárainkból a' kegyetlen
Elragadott tégedet,
Ah! megszűnt Angyali szived
Ártatlanul dobogni,
Hantodon Barátnéd 's Híved
Vajha látnád zokogni

Lánykák! akik esmertétek
'S rokon szívvel tartatók,
Méltó volt hogy szeressétek,
Végső szavát halljátok:

"Oh ékes nemem díszei
Változó létek ezen
Sikámló világ kényei
Közt ditsőbb hont képezzent.

Én is nemrég Rózsa voltam,
A nagy Világ kertjében,
S ím hamar halált kóstoltam,
Éltem szép reggelében.

Jó Istenem egy szavára
Innen által költözök
A boldog Lelkek sorába
S élek Angyalok között."

Menj el tehát drága Lélek,
Zokogva elkísérünk,
Nyilt sírodoz, melly vár téged,
Majd nem soká követünk.

Én pedig körül ültetem
Emlékkel sírhalmadat,
S míg élek el nem felejtem
Kedves barátságodat.

Majd egyszer, ha valahára
Leteszem e por testet
Jézusunk édes szavára,
Készíts számomra helyet.

- 6) Pallas Nagy Lexikona 8. köt. Bp/1894 139. p.
- 7) Huszár Antal: *A magyarországi románok* H. és é. n. 631. p.
- 8) Márki Sándor: *Bihar megyei román írók* Nagyvárad/1881 62. p.
- 9) Szinyei József: *Magyar írók* IV. köt. 1333. p.
- 10) Matei Voileanu: *Testamentul lui Emanuil Gojdu* Sibiu/1899 22. p.
- 11) Huszár Anatol: I. m. 645. p.
- 12) I. m. 646. p.
- 13) Veritas: *A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közigazgatási intézményeinek ismertetése* Bp/1908 359. p.
- 14) A táblázatot az "Analele Fundației Gojdu" (Gozsdu Alapítvány évkönyvei) alapján készítettük, és ehhez némely adaléket találtunk még a következő hetilapokban:
Revista Preoților 1910/8. sz.
Biserica și Școala 1916/32. sz. és 1918/15. sz.
- 15) Huszár Antal: I. m. 651. p
Cornel Diaconovici: *Enciclopedia română* vol. II, 589. p.
- 16) Ion Georgescu: *Fundația "Emanuil Gojdu" în sprijinul studenților și elevilor români din Austro- Ungaria*. În Studii. Revistă de istorie 1973/2. sz. 358-362. p.
- 17) Országos Levéltár Miniszterelnökségi Iratok (továbbiakban OL ME) K 28 406. t. 1935-B-15261
- 18) OL ME K 28 406. t. 1935-B-15261
- 19) OL ME K 28 406. t. 1935-B-15261
- 20) I.m.
- 21) I.m.
- 22) OL ME K 28 406. t. 1934-B-15047
- 23) I.m.
- 24) I.m.
- 25) *Magyar Törvénytár* /1940 149-151. p.
- 26) OL ME K 28 406. t. 1935-B-15261
- 27) I.m.
- 28) Budapesti Görögkeleti Román Parókia (továbbiakban B.G.R.P) Gozsdu Alapítvány Archívuma Nr. 60/1937
- 29) OL ME K 28 406. t. 1943-M-17718
- 30) B.G.R.P. Gozsdu Alapítvány Archívuma Nr. 66/1941
- 31) OL ME K 28 406. t. 1943-M-17718
- 32) B.G.R.P. Gozsdu Alapítvány Archívuma Nr. 1/1947
- 33) I. m. Nr. 3/1947
- 34) I. m. Nr. 81/1944
- 35) I. m. Nr. 68/1947
- 36) I. m. Nr. 69/1947
- 37) I. m. Nr. 14/1949
- 38) I. m. Nr. 142/1949
- 39) I. m. Nr. 17/1952
- 40) A táblázatokat a következő levéltári dokumentumok alapján állítottuk össze:
OL ME K 28 406. t. 1935-B-15068
OL ME K 28 406. t. 1938-B-15170
OL ME K 28 406. t. 1943-M-17718
- 41) B.G.R.P. Gozsdu Alapítvány Archívuma Nr. 45/1941
- 42) I. m. Nr. 57/1946
- 43) I. m. Nr. 47/1947
- 44) I. m. Nr. 40/1947